

Юридична Україна

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (196)

Заснований у січні 2003 р.

Співзасновники:

Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ "Юрінком Інтер"

Видавець: ТОВ "Юрінком Інтер"

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 28.12.2017 р.
№1714 журнал "Юридична Україна" включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук.

Київ – 2019

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

*О. Л. Копиленко —
доктор юридичних наук, професор
(голова ради),*

*О. В. Скрипнюк —
доктор юридичних наук, професор
(заступник голови ради),*

*В. В. Коваленко —
доктор юридичних наук, професор,*

*О. О. Кот —
доктор юридичних наук,*

*О. Д. Крупчан —
доктор юридичних наук,*

*Є. Б. Кубко —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. В. Луць —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. Т. Маляренко —
доктор юридичних наук, професор,*

*М. І. Панов —
доктор юридичних наук, професор,*

*Д. М. Притика —
доктор юридичних наук,*

*П. М. Рабінович —
доктор юридичних наук, професор,*

*М. В. Руденко —
доктор юридичних наук, професор,*

*М. Ф. Селівон —
кандидат юридичних наук,*

*М. О. Теплюк —
доктор юридичних наук,*

*В. М. Шаповал —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. І. Шахун —
доктор юридичних наук, професор,*

*Ю. С. Шемшученко —
доктор юридичних наук, професор.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*О. Д. Крупчан —
доктор юридичних наук
(голова колегії),*

*В. С. Ковальський —
доктор юридичних наук
(заступник голови колегії),*

*А. Б. Гриняк —
доктор юридичних наук,*

*М. К. Галянтч —
доктор юридичних наук,*

*О. Л. Копиленко —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. В. Луць —
доктор юридичних наук, професор,*

*О. П. Орлюк —
доктор юридичних наук, професор,*

*В. Д. Примак —
доктор юридичних наук,*

*О. В. Скрипнюк —
доктор юридичних наук, професор.*

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол № 4 від 24.04.2019 р.).

© Юрінком Інтер, 2019

ЗМІСТ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Соснін О. В. Значення інформаційного законодавства для розвитку інноваційного клімату в державі. (Читаючи передвиборчу програму Президента. Нотатки на полях) 4

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Демський Е. Ф., Дураєва Н. В., Демський О. С. Відповідальність за порушення в сфері господарювання на теренах України 19

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

Кошель Н. М. Імплементація стандартів Стамбульської конвенції у законодавство України 27

Нікітін Д. Ю. Обумовленість кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів 37

Триньова Я. О. Проблеми реформування системи органів правопорядку України у сфері протидії організованій злочинності та шляхи їх вирішення 44

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Пархоменко А. А. Проблема приєднання Європейського Союзу до європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 53

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Левіна Г. М. Правове регулювання спеціального використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, занесених до Червоної книги України (окремі аспекти). 58

КОНКУРС НА ПУБЛІКАЦІЮ КРАЩИХ СТУДЕНТСЬКИХ ТА АСПРАНТСЬКИХ РОБІТ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ БОРЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Борових Д. О. Корупція та фінансовий контроль електронного декларування 66

Савела В. Корупція і права людини 69

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ АНТИ-BEPS ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Макаренко О. Європейський суд з прав людини як механізм захисту прав платників податків у розрізі аналізу прийнятих ним рішень 72

Поліщук Р. Правові колізії щодо сплати ПДВ в ліквідаційній процедурі страховиків 74

Форсюк В. Принцип прозорості через призму національного та міжнародного законодавства 78

НОВИНИ

Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт зі спеціальності «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». 82

О. В. Соснін,

заслужений діяч науки і техніки України,
доктор політичних наук, професор,
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України,
ORCID 0000-0003-4188-0887

УДК 342

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО КЛІМАТУ В ДЕРЖАВІ (ЧИТАЮЧИ ПЕРЕДВИБОРЧУ ПРОГРАМУ ПРЕЗИДЕНТА. НОТАТКИ НА ПОЛЯХ)

Динамізм і глобальність інформатизації у всіх сферах життєдіяльності сучасного постіндустріального суспільства, яке крокує до інформаційного, обумовлюють необхідність проведення багатоаспектних і багатовимірних наукових дискусій про інформатизацію, високі технології та інноваційні прориви, про що, власне, йдеться у передвиборчій програмі Президента України Володимира Зеленського. Йдеться про зміну вектора розвитку суспільства в нову інформаційно-комунікаційну добу, про дослідження існуючих, впроваджуваних і перспективних об'єктів інформаційних відносин: інформації, інформаційних ресурсів, систем, процесів, технологій та ін. На сьогодні це пропонує Китай, організовуючи Форуми високого рівня з міжнародного співробітництва. Вони привертають підвищену увагу світових лідерів, оскільки сприяють розвитку країни шляхом інновацій, активізують співпрацю в таких передових сферах як цифрова економіка, штучний інтелект, нанотехнології і квантова обчислювальна техніка... Вони сприяють просуванню і розвитку технологій використання Big Data, хмарних обчислень і облаштуванню «розумних» або smart-міст. За таких умов і Україна з метою своєчасної розробки і обґрунтування адекватних механізмів має приділити підвищену увагу до ефективного правового регулювання інформаційно-комунікаційних відносин у суспільстві, тобто має розпочати оголошену у передвиборчій програмі Президента України В. Зеленського системну роботу.

Ключові слова: інформація, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-комунікаційна безпека, інформаційно-комунікаційна діяльність, інформаційний простір, наукова та освітня політика, інформаційне законодавство, інноваційний клімат.

Наукове обговорення проблем трансформації інститутів сучасного суспільства відбувається вже давно і торкається буквально всіх сторін життя суспільства. Хвилі цифрового століття повільно,

але неухильно, впливають на економіку, політику, етно-соціальні структури, і все настійніше формують виклики до організації та влаштування життя суспільства на нових умовах.

Доведено, що інформаційна парадигма розвитку надає країнам абсолютно нові можливості кардинально змінювати на краще темпи розвитку суспільства, держави і окремої людини, а головне — здатність створювати умови, які спроможні поставити знаки заборони на шляхах до деградації.

На сьогодні влада, політика, управління, правосуддя в масштабах держави, його спілок у глобальному вимірі виявляються в подвійній залежності від загальної глобалізації і значною мірою — від глобалізації інформаційно-комунікаційної сфери. Більш того, в XXI ст. людьми вже не треба управляти, виключно направляти їх думку в потрібному напрямі. За таких умов інформаційно-комунікаційна політика України, яка на сьогодні є багатofункціональним комплексним політичним і ідеологічним явищем і за своїм характером відповідає основним завданням державного управління, багато в чому має системно змінити свою спрямованість на більш ефективне узгодження інтересів громадян, суспільства і держави. Суб'єкти інформаційно-комунікаційної політики, здатні за допомогою інформації контролювано впливати на свідомість, психіку людей, їх поведінку і діяльність як в інтересах держави і громадянського суспільства, так і у власних інтересах. Безумовно, вони мають змінитися під впливом потреб підвищення ефективності розумової праці громадян України заради інноваційної спрямованості розвитку реальної економіки.

У цьому контексті дедалі більш виразним стає новий категоричний імператив глобального інформаційного суспільства: прискорене формування адекватної правової та інституційної відповіді на виклики і потреби реального життя, які пов'язані з впровадженням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), забезпечуючи відкритість і прозорість процесів політичного володарювання вже на наддержавному, глобальному рівні, дозволяючи національним грома-

дянським товариствам більш ефективно контролювати органи державної влади, а владі, відповідно, нарощувати якість інформаційно-комунікаційної взаємодії громадян із органами публічних інституцій. Таким чином, виступаючи в якості нових демократичних каналів спілкування влади з громадянами, новітні ІКТ вибудовують складну систему електронного урядування в країні. Безумовно, при цьому виникають і цілком реальні ризики та небезпеки нелегітимного, незаконного та (або) недосконалого використання їх можливостей, що, в свою чергу, стимулює розвиток інформаційно-комунікаційного законодавства і правової культури в цій сфері.

Як відомо, інформація завжди становила інформаційно-цільову основу будь-якої діяльності. В інформаційному суспільстві інформаційні ресурси стають основним сировинним ресурсом. Однозначно, інформація стає вихідним ресурсом і для розробки державної політики та здійснення державного управління в будь-якій сфері життєдіяльності громадян, суспільства і держави.

Порушення цілісності або спотворення основ інформації завжди і всюди має негативні наслідки для результатів функціонування будь-якої системи, а тому сьогодні всюди актуалізується проблематика вивчення процесів роботи з нею, її захисту в процесах комп'ютеризації та розвитку електронної комунікації. Зокрема інформаційно-комунікаційна безпека взагалі на сьогодні стає загальнонауковою проблемою розвитку сучасного інноваційного світу, оскільки технології реальної економіки ставлять жорсткі умови щодо правил користування глобальними інформаційно-комунікаційними ресурсами, що вимагає сьогодні особливої потреби в цілісній державній інформаційно-комунікаційній політиці.

Світовий досвід свідчить, що до компетенції держави входить формування комплексної концепції стратегії національної інформаційно-комунікаційної політики, в якій визначаються основні

контури інформаційного розвитку держави і суспільства, розробляється нормативна база та організаційно-технічний інструментарій діяльності державних органів у сфері забезпечення інформаційної безпеки, управління інформаційними потоками і ресурсами, різнорівневі функціональні механізми державного управління передовими і високотехнологічними інформаційними технологіями і високошвидкісними телекомунікаційними мережами зв'язку; завдання комплексного розвитку інформаційної інфраструктури від наукових досліджень до впровадження передових інформаційних технологій і їх належної комерціалізації; форми сприяння формуванню або прямої участі держави на національному ринку інформаційної продукції та послуг. Найважливішим напрямом державної інформаційної політики є постійне розширення і поглиблення всебічної комунікаційної взаємодії з національною громадською думкою в цілому, її окремими специфічними аудиторіями та інститутами громадянського суспільства у всій широті наявного спектра думок. Головним завданням державної інформаційної політики в даному контексті є забезпечення відкритості держави для населення країни, створення на технологічному і організаційному рівні справді ефективної постійної двосторонньої комунікації влади і суспільства по всій владній вертикалі від вищих ешелонів влади до низових органів місцевого самоврядування у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави шляхом подання відповідними органами влади соціально значущої структурованої інформації для населення, що, в підсумку, реалізує функцію легітимізації політичної комунікації. До функцій державної інформаційно-комунікаційної політики відноситься також реалізація передбаченого національним законодавством комплексу обмежувальних заходів інформаційної діяльності, а також системна діяльність з підготовки профільних професійних кадрів. Сучасна державна ін-

формаційно-комунікаційна політика України повинна повною мірою реалізовувати весь наведений вище спектр завдань із безумовним пріоритетом забезпечення національного суверенітету і національної безпеки в інформаційній сфері в найширшому значенні цих понять.

Довгостроковою стратегічною метою державної інформаційної політики України є завдання формування відкритого інформаційного суспільства на основі розвитку єдиного інформаційного простору як цілісного простору держави, його інтеграція у світовий інформаційний простір з урахуванням національних особливостей та інтересів при забезпеченні інформаційної безпеки на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях. У середньостроковій перспективі — створення єдиного інформаційно-телекомунікаційного простору країни як базового для вирішення завдань соціально-економічного, політичного і культурного розвитку України і забезпечення її національної безпеки, а тому, розпочинаючи реалізацію передвибірчих програм, треба пам'ятати, що існує два аспекти державної інформаційно-комунікаційної політики — технологічний (регулювання процесу розвитку компонентів інформаційного середовища) і змістовний (пріоритети комунікаційної діяльності учасників суспільно-політичного процесу). Держава, регулюючи дії двох головних складових державної інформаційної політики — і соціально-політичну, і техніко-технологічну, повинна звертати прискіпливу увагу на об'єктивну зміну завдань менеджменту в XXI ст., оскільки в сучасних умовах відбувається перехід до якісно нового етапу інноваційної економіки — індустрії 4.0.

Найбільш важливим компонентом розвитку цивілізації стала інформаційна революція. Її неминучість, з точки зору факторів лавинного наростання глобальних інформаційних масивів і стрімкого проривного вдосконалення ІКТ із середини XX ст. була багато в чому передбачена вченими, оскільки, в силу своєї при-

роди, інформація проникає всюди і є загальною властивістю матерії. Ще на початку ХХ ст. це передбачав відомий філософ Н. А. Бердяєв¹. Він обґрунтував виникнення змін у суспільстві, які будуть пов'язані з розвитком технологій, виділяючи три стадії історичного розвитку людства: 1) природно-органічну; 2) культурну у власному розумінні; 3) технічно-машинну. Про третю стадію він писав, що під впливом технологій змінюється сама природа людини. Вона стає більш організованою і конструктивною. Це пов'язано з тим, що техніка «руйнує старі тіла і створює нові тіла, зовсім не схожі на тіла органічні, створює тіла організовані» [1].

Сприйняття нової реальності і адаптація людини до нових умов реального життя і комунікації, взагалі до нових умов інформаційно-комунікаційної взаємодії, в світі відбувається всюди досить складно, і поки що важко сказати, чого тут більше — сподівань чи розчарувань. Тривога за віддалене і не зовсім віддалене майбутнє хвилює розум і почуття багатьох, напружуючи діяльність усталених інститутів, тому що у нашій свідомості постійно сходяться два феномени — інформаційно-комунікаційний й феномен невідворотних демократичних змін. Саме в таких складних умовах ми вирішуємо, без перебільшення, долю свого подальшого суспільно-політичного розвитку й існування взагалі, здійснюємо, часто не усвідомлений, рух до нового облаштування суспільства постіндустріальної доби, покладаючись на силу комп'ютерного інтелекту. Однак зустріч індустріальної економіки із креативним потенціалом планети не відбувається безболісно і, як наслідок, вектор інноваційно спрямованого розвитку орієнтує нас на більш досконале правове забезпе-

чення інформаційно-комунікаційної діяльності.

Інформація акумулює знання про світ і життя соціуму протягом усієї історії, є всепроникаючим ресурсом розвитку й одночасно системоутворюючим фактором. Інформація забезпечує всі процеси життя соціуму, збагачує й гармонізує відносини у всіх напрямках життєдіяльності. Однак, внаслідок невизначеності багатьох її параметрів, й, особливо, в термінах комп'ютерних технологій, передавати сенс звичних визначень термінами класичної юриспруденції не завжди вдається, як того потребує концептуалізація наших дій при подоланні проблем, які виникають, зокрема, у процесах інтеграції України в глобальне економічне й інформаційно-комунікаційне середовище.

Сьогодні інформаційно-комунікаційна парадигма розвитку суспільства перебуває в умовах, коли світове співтовариство переживає інформаційно-комунікаційну революцію і опановує новий ресурс розвитку — інформаційний, тому виникає і гостра потреба в написанні нової законодавчої «партитури» для гармонійного розвитку всіх науково-освітніх, соціально-економічних і культурних структур і міжнародних взаємовідносин, які б відповідали технологічним реаліям новітньої електронної доби нового світу, який Г. М. Маклюєн назвав «новою галактикою».

Розбудова досконалої інформаційно-комунікаційної системи в державі, безумовно, стимулює економічне зростання, вимагає покращувати якість економічного розвитку, сприяти зайнятості та підвищувати рівень сподівань і добробуту населення. Держава, яка не може або не бажає гарантувати своїм громадянам безперешкодний доступ до інформації і

¹ Николай Александрович Бердяев (рус. дорев. Николай Александрович Бердяевъ, 6 [18] марта 1874, имение Обухово. Киевская губерния. Российская империя — 23 марта 1948 (по другим данным, 24 марта 1948), Кламар под Парижем. Четвёртая французская республика) — русский религиозный и политический философ, представитель русского экзистенциализма и персонализма. Автор оригинальной концепции философии свободы и (после Первой мировой и Гражданской войн) концепции нового средневековья. Младший брат поэта Сергея Бердяева. Был 7 раз номинирован на Нобелевскую премию по литературе (1942—1948).

засобів комунікації, зачіпає їх права і свободи, не визнається правовою і демократичною. Право на інформацію і свобода інформаційного обміну, з одного боку, належать до числа основних прав і свобод громадян, а з іншого — виступають як один із головних механізмів реалізації права громадян на участь в управлінні громадськими справами. Соціологи сьогодні пропонують навіть таку класифікацію системи цінностей людини: *вітальні* — життя, здоров'я, добробут, спокій тощо; *соціальні* — статус, робота, сім'я, рівень споживання, професіоналізм, соціальна активність, соціальна рівність, правопорядок тощо; *політичні* — свобода слова, «право знати», законність, національний суверенітет, гарантії соціальної справедливості тощо; *моральні* — добро, благо, любов, честь, дружба, борг тощо; *релігійні* — Бог, віра, порятунок, благодать тощо; *естетичні* — краса, гармонія, традиції/інновації, наслідування культурної самобутності тощо. Така типологія цінностей зокрема використана і у передвиборчій програмі Президента України В. Зеленського. Без належної і необхідної якості відкритості будь-яких процесів (політичних, економічних, культурних тощо) підсумок їх практично завжди і всюди, тим або іншим чином, найчастіше саме корупційним, «приватизується». При цьому конкретні суспільство і держава в ході цих процесів чогось неминуче недобирають, недоодержують, втрачають. Як наслідок, відповідно, відстають у своєму розвитку від більш відкритих (і саме тому більш ефективних) конкурентів, а тому гострою проблемою нашого сьогодення стає деолігархізація засобів масової інформації (ЗМІ).

У сукупності названі цінності через вимоги забезпечення державою інформаційної відкритості націлено на реалізацію прав громадян на свободу у вимірі національних, світових політичних, правових і економічних процесів. У своїй сукупності вони, безумовно, поглинають загальне право знати — одне з найбільш

значущих і фундаментальних прав, які формують глобальне інформаційне суспільство третього тисячоліття сучасної електронної цивілізації взагалі.

Право кожного народу знати і, з позиції кращого знання, контролювати свою власну державу стало, як уже зазначалося, правом вистражданим, своєрідним «уроком» і гірким досвідом нелюдських тоталітарних державних режимів ХХ ст., які принесли людству мільйони жертв. Право знати, як і право на інформацію, безумовно, права аж ніяк не абсолютні. Вони обов'язково повинні мати (і мають!) необхідні обмеження, як правові, так і етичні.

Сенсом змісту категорії «право знати» є право народу знати, наскільки ефективно різні гілки публічної влади, в тому числі, судова, і «слуги народу», виконують взяті на себе перед своїм народом зобов'язання і обов'язки. Така політико-правова конструкція виникла спочатку в світовій політико-правовій доктрині (словосполучення «право знати» вперше було використано одним із керівників «Associated Press» Кентом Купером у січні 1945 р.), а потім була закріплена і в нормах міжнародно-правових норм. Причому виникла не випадково, а як реакція на трагічні наслідки своєрідної «недуги» світової спільноти того часу, яку можна визначити як певний суспільний імунodefіцит, в свою чергу, багато в чому викликаний саме громадською інформаційною недостатністю. Ця суспільна «недуга» зіграла свою фатальну роль, як у період розв'язання, так і в ході Другої світової війни. Уроки цієї світової бійни, вочевидь, показали, що питання війни і миру в сучасних умовах набули настільки великого суспільного значення, що довіряти їх обговорення і рішення тільки політикам, тільки державним структурам відтепер вже неможливо.

Уже перший, після Другої світової війни, міжнародно-правовий акт, що закріпив основи норм, які склали сучасну систему законодавства про права людини, а саме Загальна декларація прав людини, прийнята на третій сесії Генераль-

ної Асамблеї ООН (Резолюція 217 А (III) від 10 грудня 1948 р.) містила найважливіший правовий принцип, згідно з яким здійснення свободи інформації, що становить «право вільно збирати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї», забезпечує право народу знати і, через це знання, контролювати свою власну державу, має здійснюватися за «будь-яку ціну» і, що спеціально підкреслено, «незалежно від державних кордонів».

Саме ця декларативна при своєму народженні норма сформувала правову основу для подальшого розвитку нині вже загальновизнаного принципу і повноправної норми міжнародного права (цей статус вона отримала в форматі ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 р.) про право кожного індивіда шукати і отримувати інформацію незалежно від державних кордонів.

Цілком природно, що дія такого роду права не могла бути безмежною і абсолютною. Уже в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 р.) світова спільнота визнала (ч. 2 ст. 19), що користування правом народу знати накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Отже, воно може бути пов'язано з певного роду обмеженнями, які, в свою чергу, повинні відповідати наступним обов'язковим умовам:

а) повинні бути встановлені законом і бути необхідними для поваги прав і репутації інших осіб, а також для:

б) охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Реалізація означеної мети сприяє бурхливому розвитку цифрової економіки, торгівлі, створенню «розумних» (smart) міст, телемедицини... Сьогодні, в умовах активного впровадження ІКТ, оцифровують практично всі виробничі процеси, а поява нанороботів і науково-дослідні роботи по миттєвій телепортації інформації свідчать про те, що скоро цунамі і метеорити як проблеми для існування людства відійдуть на другий план або

зникнуть. В оцифрованій формі інформація дедалі більше наближається до якостей поки що невідомої нам до кінця ресурсно-подібної субстанції, яка стає здатною в руках фахівця або автоматичних систем із штучним інтелектом безпосередньо впливати на ефективні перетворення матеріальних речовин у виробничих процесах реальної економіки. Для цього людський інтелект постійно створює більш досконалі програмно-апаратні засоби для опрацювання інформації, постійно перетворює її на більш досконалу форму, яка більш придатна для використання знань в якості технологічної складової виробничих процесів і здатна на практиці враховувати умови становлення інноваційного клімату в країні, наявний стан правосвідомості громадян — поглядів, почуттів, ідей і настроїв. Орієнтація на цифрову економіку вимагатиме оновленого розвитку всієї науково-технічної сфери, машинобудування, включення до них технологій хмарних обчислень, штучного інтелекту, стимулює розвиток міжнародного співробітництва в сфері зв'язку, енергетики і транспортної інфраструктури, сприяє глобалізації виробничих потужностей, модернізації та оптимізації структури промисловості. Виключно за рахунок такої інформаційно-комунікаційної діяльності в наш час Китай став у світі другою за величиною цифровою економікою, здійснив ряд інновацій в технологіях і моделях нового технологічного облаштування і посів лідируюче місце у світі за кількістю користувачів Internet, який потрібно контролювати щодня, вносити серйозні корективи в методи отримання, накопичення і зберігання різноманітної інформації, яка знаходиться в розпорядженні публічної влади, аналізуючи способи її використання громадянами, оскільки ІКТ виступають в якості основного засобу цивілізаційного прогресу, поєднуючи в собі воедино і одночасно для людства і колосальне благо, і глобальні загрози, і зовсім нові виклики, неминуче породжує все більш нові і небезпечні форми і види, на які людству

ще доведеться шукати адекватні засоби протидії.

Від проблематики руйнування особистого простору і тих, хто переживає якісно нову фазу технологічного вдосконалення інформаційних воєн, до нового феномена ХХІ ст. — вже стали реальністю нашого часу масовані кібератаки і кібервійни, абсолютно нові форми конфліктів, які не регулюються належною мірою ні існуючим міжнародним законодавством, ні ефективними механізмами міжнародної протидії. Найбільш яскравим прикладом, що сфокусував на собі основні риси суперечливих соціально-технологічних і соціально-інформаційних процесів, стало розміщення на internet-порталі WikiLeaks не призначених до розголосу документів і матеріалів про воєнні дії держав коаліції під керівництвом США в Афганістані та Іраку: «Афганське досьє» (липень 2010 р.) і «Іракське досьє» (23 жовтня 2010 р.). З плином часу на базі саме цих подій сформувалося, знаходячи зримі риси і набираючи силу, новітнє світове явище — «вікілізація світового інформаційного простору». З технологічної і організаційно-правової точки зору вона стала соціально-інформаційно-комунікаційним явищем, що представляє собою застосування спеціального формату електронних соціальних мереж, призначених для максимально можливого (в даних умовах місця і часу) розкриття інсайдерської інформації національних, транснаціональних, урядових, військових або корпоративних структур особами, які вирішили надати розголосу певні, досі обмежені в доступі відомості.

Передвиборча програма Президента України В. Зеленського лише поверхово окреслює названі проблемні завдання щодо модернізації життя країни. Декларуючи розширення прав і свобод, він, однак, не надає можливостей осмислити/обміркувати все це в єдності проблем інвестиційної значимості інформації, захисту інформації та ІКТ взагалі. Особливість розвитку цих напрямів, як відомо, активно впливає на всі процеси стратегічного планування державної інформа-

ційної політики та національної безпеки. В сучасних умовах вона лише орієнтує нас на реальне забезпечення більш різноманітної і гнучкої трудової зайнятості населення, на розвиток підприємництва, щоб дозволити людям насолоджуватися більш зручним, комфортним і вільним життям, наповненим щастям. Сьогодні воно (населення) у нас пригнічено погіршенням економічної ситуації в країні, ослабленням політичної системи держави, криміналізацією суспільства, недосконалістю чинного законодавства, переоцінкою колишніх поглядів, уявлень та ідей, занепадом морального і духовного стану суспільства, зниженням рівня життя переважної більшості населення, посиленням соціальної напруженості в суспільстві та в інформаційно-комунікаційному просторі. Завдання формування або відповідної перебудови державної інформаційної політики з метою кардинального підвищення її ефективності набуло особливого значення в умовах наростання з кінця ХХ ст. п'ятої інформаційної революції, пов'язаної зі створенням глобальних транскордонних інформаційних комп'ютерних мереж. Інформація перетворилася на товар, що реалізується масовим порядком у реальному часі. Закономірно виникла система певної інформаційної взаємодії постійно розростається в масштабах вже усього суспільства між владою і населенням, включаючи міжособистісні відносини. Діяльність ЗМІ стає транскордонною. За таких умов одним із найактуальніших завдань суспільства, його науки і освіти стає мобілізація теоретичних і практичних знань у методологічних дослідженнях щодо виховання лідерів, здатних до осмислення природи виникнення і регулювання в управлінні будь-яких процесів, пов'язаних із інформаційно-комунікаційними феноменами. Лідерські якості фахівців, які обіймаються питаннями розвитку законодавства і технологій реальної економіки на основі нових знань, стають сьогодні виключно важливими в будь-якому вимірі.

Наша надія на сталий розвиток ґрунтується на тому, що за останнє десяти-

ліття комплексна теорія комунікації та інформації більш глибоко прояснила природу і сутність інформації, її генезис і способи пізнання в структурі наукового знання, визначила місце нового наукового напрямку — філософії інформації... І хоча, при розгляді її онтологічного статусу і наявності багатьох гносеологічних аспектів проблеми, спостерігається певне захоплення позитивістською методологією, яка не враховує повною мірою питань аксіології, етики та естетики інформації, сама дійсність функціонування інформації вимагає від нас змін в інформаційному законодавстві і більш жорстку регламентацію її статусу не тільки на рівні прийняття законів і директивних документів різного рівня — від глобального до регіонального, крім особливого значення, яке набуває, зокрема, визначення «блага і зла Internet», його своєрідної естетики в практичному сенсі цінностей споживацького світу, в який ми занурюємося, з'являється проблема правового регулювання сумісності інформаційно-комунікаційних систем.

Заглиблюючись у згадане, ми маємо пам'ятати, що поступовий перехід багатьох видів діяльності людини у віртуальний простір сам по собі генерує безліч політико-правових проблем, оскільки ніхто не відміняв законів психологічного сприйняття інформації. Відомо, що тільки сім відсотків змісту повідомлення передається змістом слова, решта розподіляється на інтонавання, тобто, виключно важливо — зміст визначається тим, як ці слова вимовляються і якими очима на тебе дивляться. Більше половини успіху дає/приносить вираз обличчя, і тому треба залишити в минулому кон'юнктурність, нециристість і шахрайство, які залишаються найбільш зростаючим видом політичної діяльності нашої еліти.

Фахівці виділяють такі головні ознаки сучасної комунікації, як то: глобальність, анонімність, дистанційність, миттєве поширення, дискриптивність (ліберальність) контенту і його доступність всім користувачам без обмеження. Незважаючи на мережеві правила («нетикет»¹), адміністрування і прийняття міжнародних кодексів, що регулюють процеси в кіберпросторі, інформаційно-етична регламентація всюди відбувається спонтанно і на сьогодні оголошення засобів, скажімо, соціально-мережевого спілкування зонами «свободи» багато в чому фактично означає свободу від моралі. Дійсно, при застосуванні сучасних технологій комунікації виникає багато нових морально-правових парадоксів, а саме: стеження в системах зв'язку за повідомленнями користувачів, перехоплення і збирання особистих даних відбувається «з метою захисту права на ... недоторканність особистого життя». Всюди вступають у суперечність факти приховування інформації із фактами незаконного оприлюднення інформації. Кібератаки, «тролінг», хакерство, «піратство» та інші форми девіантної² поведінки в інформаційно-комунікаційному середовищі не піддаються поки що повною мірою ані моральній, ані законодавчій регуляції, а застосування існуючих правових норм у наслідок анонімності спілкування майже неможливо. Це означає, що формування, скажімо, правових засад інформаційної етики при реалізації оголошеної в передвиборчій програмі Президента України В. Зеленського мети — тривалий процес, співвідносний за часом із формуванням єдиних (глобальних) норм інформаційної безпеки.

Необхідність у правовій і моральній регуляції інформаційно-комунікаційного простору наростає. Особливо перед такими викликами нової доби, як то:

¹ Мережевий етикет, сетикет, нетикет (від англ. net — мережа + фр. etiquette — етикет) — неологізм правил поведінки, спілкування в Мережі, традицій і культури internet-спільноти, яких дотримується більшість.

² Девіантна поведінка (також соціальна девіація, відхилення поведінки) (лат. deviatio — відхилення) — стійка поведінка особистості, що відхиляється від загальноприйнятих, найбільш поширених і ustalених суспільних норм. Негативна девіантна поведінка призводить до застосування суспільством певних формальних і неформальних санкцій (ізоляція, лікування, виправлення або покарання порушника).

кібертероризм, інформаційна війна, «цифрова нерівність», права і свободи особистості в Internet, захист дітей і підлітків в онлайн-овому середовищі тощо. Самоорганізація всередині різноманітних груп і співтовариств у рамках віртуальної комунікації підштовхує учасників до вироблення правил, використання культурних і моральних норм у мережевій та іншій взаємодії. Міжнародні кодекси (ООН, ЮНЕСКО та ін.), безумовно, задають нам певні орієнтири, однак законодавець і вчені-гуманітарії України зобов'язані взяти більш активну участь у процесах соціалізації, вихованні та освіти громадян щодо культури спілкування та умов функціонування інформаційно-комунікаційного середовища, бути ініціаторами проведення широкого кола гуманітарних експертиз та етичного аналізу впровадження високих технологій майбутнього, про які йдеться в передвиборчій програмі Президента України В. Зеленського.

Впроваджуючи вже протягом півстоліття взаємопов'язані локально і масштабно автоматизовані інформаційно-комунікаційні системи, ми наївно сподіваємось, що в найближчому майбутньому із такими темпами і фахівцями-аматорами, не залучаючи вчених, сформуємо хоча б ядро інформаційної інфраструктури України, яка повинна забезпечити створення необхідних об'єктивних умов нашого переходу до інформаційного суспільства без точних визначень у законодавстві понять «інформація», «інформаційні ресурси», «інформаційна діяльність». На сьогодні, саме базове поняття «інформація» (від лат. *irtformatio* — інформування) є у нас неприпустимо багатозначним (від найбільш загального філософського: інформація — це відображена різноманітність об'єктивного світу, до найбільш прикладного: інформація — це відомості). Останнє, на жаль, покладено в основу Закону України «Про інформацію» [2]. Про закономірності її отримання, збереження, захисту і перетворення на ресурс розвитку України в ньому не йдеться, оскільки у нас поки що відсутній універ-

сальний формально-математичний апарат для їх опису. Саме тому текст Закону постійно уточнюється і, на жаль, на основі уявлень і визначень позаминулих століть.

Навіть вичерпавши фантазію, ми не можемо всюди або завжди надавати преференції безоглядному впровадженню новітніх ІКТ. Без кваліфікованого нагляду за процесами інформатизації з боку фахівців це виключно небезпечна справа і, можливо, тому наша широко рекламована програма інформатизації пробуксовує, не працює на рівні сучасних вимог суспільства. Звідси виникає гостра проблема нашого суспільства в оновленні науково-освітньої сфери.

Відомо, що функціонування будь-якої системи забезпечується поданням інформації, яка визначає мету і починає керуваний процес потрібних перетворень матеріальних і нематеріальних субстанцій, генеруючи оптимальні управлінські рішення, рух транспортних засобів тощо. Інформаційна складова при цьому сама по собі є, безумовно, енергетично слабкою — лише один біт інформації перемикає червоне світло світлофора на зелене, однак, він дає команду величезним транспортним потокам або складним технологічним системам рухатися. Тобто організаційно вона — могутня і тому будь-які прорахунки в технологіях керуваних автоматикою процесів, до реалізації яких залучаються значні (енергетичні, людські, матеріальні, фінансові тощо) ресурси, несуть за собою важкі, іноді незворотні, фатальні для людини наслідки. Яскравим прикладом є страшна катастрофа на Чорнобильській АЕС 1986 р.

Разом з тим, глобальні тенденції ХХІ ст. дозволяють стверджувати, що саме за умов таких величезних ризиків буде відбуватися подальший розвиток держав, суспільств, їх політики, економіки, військової справи і, безумовно, науки і освіти. На цьому підґрунті вже сьогодні відбувається становлення принципово нової економіки (*knowledge-based economy*), а основою конкурентоспроможності країн стає здатність до на-

копичення і раціонального використання фундаментальних знань — інформації, на основі якої створюються нові проривні технології надвисокого рівня (high-tech). За таких умов зростають вимоги, зокрема, до знань і здатності вихованців технічних університетів (нетократів). Їх освіта і фаховість набувають особливої цінності, коли вони активно залучаються до управління матеріальними і нематеріальними ресурсами суспільства, інформаційним зокрема. За допомогою новітніх ІКТ, всюди і на всіх рівнях, вони поступово починають знищувати владу безвідповідальних політиків (так би мовити, «кухарок»). Іноді навіть незважаючи на недостатність знань і навичок, а іноді і без повного розуміння сенсу процесів накопичення, зберігання і розповсюдження інформації і знань, які дедалі більше стають знеособленими, неструктурованими і різномірними.

Наш інформаційно-комунікаційний простір, як і всюди, є сферою взаємодії громадян. Він являє собою сукупність інформаційної інфраструктури, інформаційних технологій і засобів, а також науково-освітніх та організаційних і юридичних структур, які унаслідок організаційні, матеріальні і правові умови їх існування і функціонування, тобто є базисом інформаційно-комунікаційного середовища і, як наслідок, вимагають постійного вдосконалення норм права. Інформаційна інфраструктура теж сама по собі є складною сукупністю взаємопов'язаних комунікацій, інформаційних систем та інформаційних ресурсів і кожна інформаційна система є системою, в якій утворюються інформаційно-комунікаційні елементи, їх зв'язки і відносини. Тут постійно опрацьовується інформація, створюючи виключно складну субстанцію — інформаційний ресурс — сукупність змістовної інформації (інформаційно-змістовний ресурс) і можливостей структуризації інформації за рахунок створення людино-машинних си-

стем — ергасистем¹ (від гр. ergatic — оператор), оскільки лише за умов органічного поєднання знань фахово підготовлених спеціалістів із базами даних наукових і державних установ і правильним впровадженням досконалих програмно-апаратних засобів утворюється інформаційний ресурс розвитку країни. Інформаційний ресурс, як будь-який інший ресурс, слугує основою для управлінської діяльності, взаємодіючи з усіма іншими ресурсами управління — фінансовими, матеріальними і людськими. Стаючи найголовнішою економічною категорією в градації цінностей постіндустриальної епохи, він концентрує і представляє інформацію як матеріальний ресурс, пов'язуючи його з кваліфікацією людей і рівнем технологій і технічних засобів державного апарату, відображаючи, по-перше, реальність стану справ у державі і суспільстві, а по-друге, дозволяє створювати нову аналітичну, прогнозну, нормативну та розпорядчу інформацію, яка, безумовно, є «публічною», відображаючи, по суті, владну і інформаційну функцію держави. Вага інформаційного ресурсу, яким володіє країна, постійно зростає, а сама інформація із категорії, яка століттями характеризувала лише систему накопичення знань, трансформується в базовий ресурс розвитку країн, і на оцінці його світ вже розділено на центр і периферію. Сьогодні в провідних країнах світу технології роботи із інформаційним ресурсом інтенсивно вивчаються із наростаючими темпами із поширенням наголосу на інноваційну складову, розробкою технологій займаються інженери-технологи, конструктори, програмісти та інші спеціалісти різних галузей, а тому і нам потрібно зробити її елементом політехнічної освіти.

Ми звикли, що тріада «наука — технології — продукт» завжди існувала в своєрідній формі — замовником і споживачем науково-технічної продукції була держава, до чого нам вже не повернути-

¹ Складні системи управління об'єктами технічних, технологічних, організаційних, економічних, екологічних та ін. комплексів, у яких управляюча підсистема (зокрема, АСУ) містить людей-операторів як головного компонента.

ся. Те, що сьогодні пов'язується з комерціалізацією і просуванням продукції до споживача, в радянський період здійснювалося в рамках відносин науково-промислового комплексу з державними замовниками і плануючими органами. Вимоги до науково-промислового комплексу ставилися не агентами стихійного ринку, а визначеними замовниками, які виступали самостійними споживачами науково-технічної продукції. На кого ми маємо покласти такий обов'язок? Більш того, для сучасного етапу науково-технологічного і науково-технічного прогресу більш характерною стає форма «наука — технологія — техніка — продукт». Технологія втрутилась як особливо складна суперсистема, що включає в себе не тільки набір і послідовність операцій по використанню техніки, а й низку соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та управлінських підсистем взаємодії, радикально змінила характер взаємодії науки, техніки і людини в сучасних умовах. Технологія вже не існує ізольовано, як, наприклад, могли існувати технічні артефакти (лат. *arte* — штучно і *factus* — зроблений) в традиційних системах виробництва. Вона існує як складна сукупність систем технологій, в яких головну роль дедалі більше починає грати інформаційна. Сучасні хімічні технології, біотехнології, гена інженерія, космічні технології, технології зв'язку тощо вже неможливі без ІКТ і без загальної високої інтелектуалізації техніки і технологічних процесів.

Наші спроби, вжиті за роки незалежності, з метою перетворити інженерів на маркетологів або замінити їх «просунутими менеджерами широкого профілю зі знанням англійської» не привели до інноваційних проривів і злетів, а вітчизняну інженерну школу підтягли під корінь, багато в чому загубивши/знизивши якість творчого науково-освітнього потенціалу країни. Слід визнати, що при створенні нових інститутів розвитку не вдала спроба доповнити інженерну компетенцію економічною і юридичною компетенцією привела лише до беззасте-

режного домінування фінансистів і юристів у процесах формування інститутів розвитку постіндустріальної доби і, на відміну від успішного досвіду провідних країн, в яких фінансисти і юристи виступають у ролі дбайливих помічників талановитих інженерів, вони стали лише аматорами адміністрування, які не змогли стати ініціаторами створення технологій формування інноваційних проривів і систем пріоритетів.

Загальновідома формула «місія науки — перетворення грошей в знання, а місія бізнесу — перетворення знань у гроші» теж лежить у площині завдань інформаційно-комунікаційної діяльності держави. На жаль, сьогодні у нас багато проблем щодо інноваційного розвитку нашої країни пов'язано, на нашу думку, з надмірною концентрацією уваги до комерційного застосування нових знань і небажанням розуміти те, що виробництво знань, їх перетворення на технології і організацію комерційного застосування складають цілісний комплекс. Відсутність або применшення значущості будь-якого з названих елементів тягне за собою порушення працездатності інноваційного механізму і це має бути відображено в наших нормативно-правових актах.

Нині, як вже зазначалося, світова економіка складається так, що фінансовий і промисловий центр планети почав переміщатися до Азії. Цей процес поки що знаходиться на самому початку, ще можна його гальмувати і є непоганий шанс його зірвати, а от зупинити не вийде. Можна спробувати заморозити в існуючому вигляді ще років на 20—30, а тому не тільки професійна армія, про що каже у своїй програмі Президент України Володимир Зеленський, а, головним чином, науково-освітні заклади мають стати для наших громадян школою професійного лідерства і свободи підприємництва. Перехід від індустріального типу цивілізації до інформаційної, безумовно, пов'язано не тільки зі збільшенням «набору» функцій освіти, а й з актуалізацією цінностей гуманітарного призначення вищої освіти. Суть останньої —

«створювати, утримувати і відновлювати все багатство культурно-історичних, духовних цінностей, охоплювати духовність людини в цілому, відкривати її сутність і гідність, зберігати істину і таменицю буття.

Адхократія¹ ігнорує класичні принципи менеджменту, згідно з якими у кожного є певна, постійна роль, і являє собою гнучку організацію, де індивідууми можуть за необхідності вільно використовувати свої таланти, і тому втрата лідерських якостей у фахівців означає крах усього. Так, сьогодні лише історики і окремі допитливі люди пам'ятають, що у Середньовіччя світовими економічними, політичними і культурними лідерами були Іспанія і Португалія. Все змінилося з появою масових виробництв, настав час, коли будь-хто першим щось здобув, зробив або винайшов і це означало, що з'явився лідер і навколо нього зосереджувалися великі інвестиційні кошти. Саме так виникли, склались, зміцніли, піднесли країни Європи і США. Виключно завдяки створенню у себе високої культури виховання лідерів у науково-технічній діяльності. Звичайно, немає сумнівів у тому, що сьогодні Китай, Росія та інші країни йдуть у фарватері США, і не тільки за рахунок надвеликих інвестиційних коштів, а, насамперед, за рахунок виховання своїх еліт із лідерськими якостями в будь-якому аспекті життя.

Зрозуміло, що існуюча система управління державою і законодавство не здатні охопити коло проблемних питань, які в дійсності унаслідують інноваційний розвиток держави на основі творчого і раціонального використання матеріальних і нематеріальних активів (НМА). Нова наука «Інформаційне право» лише починає формувати уявлення щодо їх ролі, значення та прав громадян на використання. Знання та інформація отримані людиною в процесі освіти і життя, стають її НМА і саме він у прак-

тичній діяльності набуває ознак інноваційної складової, а, відповідно, і певної вартості. Не дарма одне з найкоротших визначень НМА, використання яких обумовлює інноваційний розвиток, дано професором Нью-Йоркського університету Л. Барухом: «Нематеріальний актив забезпечує майбутні вигоди, не маючи матеріального або фінансового втілення».

НМА нерозривно пов'язаний із інформаційно-комунікаційною діяльністю людини і нормами інформаційного права, держава завжди його охороняє і захищає, насамперед, правовий статус і вплив на інформаційно-правову якість в інформаційно-комунікаційних відносинах. НМА (в широкому економічному, а не вузькому бухгалтерському значенні терміна) зручно класифікувати по втіленню в різних сферах діяльності людини, зокрема виділяють як мінімум десять типів НМА:

1) НМА, пов'язані з маркетингом. До цієї групи активів відносяться, наприклад, товарні знаки, фірмові назви, назви торгових марок (бренди), логотипи;

2) НМА, пов'язані з технологіями. Включають, наприклад, патенти на технологічні процеси, патентні заявки, технічну документацію, технічне ноу-хау тощо;

3) НМА, пов'язані з творчою діяльністю. Це літературні твори і авторські права на них, музичні твори, видавничі права, постановочні права. Ці права є одними з таких, що мають довгий життєвий цикл;

4) НМА, пов'язані з обробкою даних. Сюди відносять запатентоване програмне забезпечення комп'ютерів, авторські права на програмне забезпечення, автоматизовані бази даних, маски і шаблони для інтегральних схем;

5) НМА, пов'язані з інженерною діяльністю. До них відносять промислові зразки, патенти на вироби, інженерні креслення і схеми, проекти, фірмову до-

¹ Адхократія (Adhoccracy) — термін запропоновано в 1960-ті роки експертом з проблем лідерства Уорреном Беннісом (*Warren Gamaliel Bennis*), а потім популяризувано футурологом Елвіном Тоффлером (*Alvin Toffler*). За своєю суттю адхократія є протилежністю бюрократії. (Тоффлер, Э. Шок будущего (*Alvin Toffler Future Shock*, 1970.). М.: АСТ, 2008. 560 с.).

кументацію. Цей тип НМА також досить складний в горизонтальній осі;

6) НМА, пов'язані з клієнтами. Це можуть бути, наприклад, списки клієнтів, контракти, відносини з ними, відкриті замовлення на поставку;

7) НМА, пов'язані з контрактами: вигідні контракти з постачальниками, ліцензійні угоди, договори франшизи, угоди про участь в конкуренції тощо;

8) НМА, пов'язані з людським капіталом. Наприклад, в цю категорію входять відібрана і навчена робоча сила, договори найму, угоди з профспілками;

9) НМА, пов'язані з земельною ділянкою. До них відносяться права на розробку корисних копалин, права на повітряний простір, права на водний простір тощо;

10) НМА, пов'язані з поняттями «гудвіл» (нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання найкращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо), ділова репутація (нематеріальне благо, яке представляє собою оцінку діяльності особи (як фізичної, так і юридичної) з точки зору ділових якостей. Ділова репутація організації — це різниця між ціною покупки організації та її власним капіталом). До цієї категорії відноситься гудвіл організації, гудвіл професійної практики, особистий гудвіл фахівця, гудвіл знаменитості і, нарешті, загальна вартість бізнесу в якості діючого підприємства.

Україні сьогодні, щоб не залишитись на узбіччі світового науково-технологічного оновлення, крім розмов і дискусій про значення ІКТ і потреби в ІТ-спеціалістах, безумовно, конче необхідно охопити нормативно-правовими нормами правила використання НМА і через це інтегруватися до світових інноваційно-технологічних трендів розвитку інженерних наук, насамперед, щодо використання накопичених людством знань.

Спираючись виключно на це, ми будемо здатні не тільки перейти на інноваційний шлях розвитку економіки, а й обрати (визначити) свої пріоритети в науково-технологічному розвитку і, як наслідок, створити національну інноваційну систему. Зрозуміло, що вона має працювати на принципах випереджаючого розвитку фундаментальних наук і науково-освітньої діяльності із правовою охороною напрацьованих знань. Це виключно складне для нашого суспільства завдання — виклик сьогодення, оскільки ми за життя одного покоління майже втратили навички лідерства у своїх громадян, темпи позитивного розвитку і традицію відтворення науково-технічного потенціалу країни [3].

Сьогодні комплексне вирішення цих завдань є досить складним, а тому масове використання нових інформаційних і комунікаційних технологій створення, поширення і використання інформації об'єктивно підштовхує не тільки нас, а й всю світову спільноту до глибокої ревізії основ і нових визначень змісту і правової природи основоположних концептів інформаційної діяльності взагалі. Тут не можна сподіватися на безконфліктне вирішення проблем. Як зазначалося, юридична наука і практика поки ще не мають взагалі достатнього досвіду з безконфліктного прийняття єдиних рішень про форми і норми відповідальності за їх невиконання, а також методів контролю при їх реалізації. Але це — питання часу і потреб, які виникатимуть з розвитком суспільства. Зрозуміло лише те, що необхідно звернути увагу і виробляти нові підходи правового регулювання і впорядкування процесу розвитку відносин при реалізації прав і свобод громадян на роботу з інформацією. Вони закріплені в конституціях багатьох країн, але стосуються вільного відповідального і сталого в свідомості і культурі ставлення до інформації.

Разом із тим, сучасне інформаційно-технологічне середовище істотно їх трансформує, і Україна, на жаль, теж відстає в регулюванні їх на законодавчо-

му рівні. Як приклад можна вказати на одну ситуацію, яка вимагає негайного реагування і регулювання. Останнім часом спостерігається різке зростання кількості державних службовців, які «живуть віртуальним життям». Співробітники патронатних служб, начальники департаментів та управлінь, керівники державних організацій і установ активно обговорюють свою роботу в Мережі. Як і політики, вони переносять значну частину своєї роботи в Мережу (проводять соціопитування, збирають поправки, розміщують новини, приймають скарги). Прес-служби державних органів створюють і «ведуть» від імені керівництва численні акаунти в соціальних мережах.

Іноді, їх керівники навіть не розуміють повністю, навіщо це потрібно, і належним чином не контролюють контент. Як наслідок, зростає кількість оціночних суджень з боку державних службовців по відношенню до своїх професійних обов'язків, функцій держав-

них чиновників і органів. Виконуючи всі завдання і функції, які суспільство на них поклало, вони здійснюють контрольну, організаційну, правозастосовчу діяльність, володіють таємницею, конфіденційною та інсайдерською інформацією. Саме тому їх «відкритість» у віртуальному житті в Мережі впливає на роботу державного апарату і може спровокувати кризу в його роботі, правлячої еліти взагалі або викликати масові акції протесту населення. Проблема слід вважати вкрай актуальною не тільки для України, оскільки такими «інформаційними послугами» державних службовців як конкуренти користуються фахівці розвідок і ЗМІ всіх держав світу, а тому слід погодитись, що формування більш досконалого інформаційно-комунікаційного законодавства для розвитку інноваційної спрямованості суспільства стає виключно важливим політико-правовим завданням.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. Человек и машина (проблема социологии и метафизики техники) // Путь. 1933. № 38. С. 16.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
3. Соснін О. Про вимір системи вищої технічної освіти в координатах проблем національної безпеки // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук.пр., Запоріжжя. 2016. Вип. 66. С. 123–134.

Соснін А. В. Значение информационного законодательства для развития инновационного климата в государстве (Читая предвыборную программу Президента. Заметки на полях).

Динамизм и глобальность информатизации во всех сферах жизнедеятельности современного постиндустриального общества, которое движется к информационному, обуславливают необходимость проведения многоаспектных и многомерных научных дискуссий об информатизации, высоких технологиях и инновационных прорывах, о чем собственно, и говорится в предвыборной программе Президента Украины Владимира Зеленского. Речь идет об изменении вектора развития общества в новую информационно-коммуникационную эпоху, об исследовании существующих, внедряемых и перспективных объектов информационных отношений: информации, информационных ресурсов, систем, процессов, технологий и др. На сегодня это предлагает Китай, организуя Форумы высокого уровня по международному сотрудничеству. Они привлекают повышенное внимание мировых лидеров, поскольку способствуют развитию страны путем инноваций, активизируют сотрудничество в таких передовых областях как цифровая экономика, искусственный интеллект, нанотехнологии и квантовая вычислительная техника... Они способствуют продвижению и развитию технологий использования Big Data, облачных вычислений и обу-

стройству «умных», или smart-городов. В таких условиях и Украине с целью своевременной разработки и обоснования адекватных механизмов должно уделить повышенное внимание эффективно правовому регулированию информационно-коммуникационных отношений в обществе, то есть, необходимо начать объявленную в предвыборной программе Президента Украины В. Зеленского системную работу.

Ключевые слова: информация, информационно-коммуникационные технологии, информационно-коммуникационная безопасность, информационно-коммуникационная деятельность, информационное пространство, научная и образовательная политика, информационное законодательство, инновационный климат.

Sosnin O. V. Problem areas of formation of information legislation for the development of the innovation climate in the state (Reading the pre-election program of the President. Marginal notes).

The dynamism and globality of informatization in all spheres of vital activity of a modern post-industrial society, walks toward information, necessitate multi-aspect and multidimensional scientific discussions about informatization, high technologies and innovative breakthroughs, which is actually stated in the electoral program of President of Ukraine Vladimir Zelensky. It is about changing the vector of development of society in the new information and communication day, about the study of existing, implemented and promising objects of information relations: information, information resources, systems, processes, technologies, etc. Today, this is offered by China, organizing high-level forums on international cooperation. They attract increased attention of world leaders, because they contribute to the development of the country through innovations, intensify cooperation in such advanced areas as the digital economy, artificial intelligence, nanotechnologies and quantum computing technology ... they contribute to the advancement and development of technologies using Big Date, cloud computing and infrastructure Smart or smart bridge. Under such conditions, Ukraine, with the aim of timely developing and substantiating adequate mechanisms, should pay increased attention to effective legal regulation of information and communication relations in society, that is, should begin the systematic work announced in the electoral program of the President of Ukraine V. Zelensky.

Key words: information, information and communication technologies, information and communication security, information and communication activities, information space, science and education policy, information legislation, innovation climate.

УДК 342

Е. Ф. Демський,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та господарського права Академії праці, соціальних відносин і туризму,

Н. В. Дурасва,

старший викладач кафедри конституційного, адміністративного
та господарського права Академії праці, соціальних відносин і туризму,

О. С. Демський,

аспірант кафедри конституційного, адміністративного
та господарського права Академії праці, соціальних відносин і туризму

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ В СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті зроблена спроба здійснити порівняльний аналіз правового регулювання відповідальності за правопорушення в сфері господарювання за часів радянської доби і сьогодення з урахуванням пріоритета розвитку економічних відносин та захисту власності. Авторами вноситься пропозиція щодо підвищення відповідальності за порушення в сфері господарювання (виробництва товарів і продукції, їх якості, торгівлі, надання послуг тощо) та встановлення державного регулятора цін і тарифів, що відповідати муть рівню заробітної плати та соціального забезпечення населення.

Ключові слова: сфера господарювання, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, штрафні санкції, спекуляція.

Актуальність теми характеризується потребою усвідомлення публічного адміністрування заходами державного примусу в сфері господарської діяльності за вчинені правопорушення та встановлення певного рівня (виду, міри) відповідальності, вибір якої майже завжди пов'язаний із захистом права власності і прямо пропорційний політичній волі влади. Зазначене становить певний науковий і практичний інтерес у дослідженні становлення і розвитку відповідальності за порушення організаційних, правових та соціальних засад господарювання.

В юридичній літературі питання відповідальності за порушення у сфері господарської діяльності залишається мало дослідженим, особливо у частині товарообміну, підприємницької діяльності, надання послуг та гуманізації відповідальності і її наслідків у регулюванні соціальних відносин. У наукових працях не досліджено потребу в гуманізації відповідальності, не зроблено порівняльного

аналізу впливу політичної волі владних структур і законодавця в царині пом'якшення чи посилення юридичної відповідальності за порушення в сфері господарювання. Тому в межах зазначеної теми автори ставлять своїм завданням зробити порівняльний аналіз відповідальності за господарські правопорушення за радянських часів і сьогодення.

У наукових джерелах питання відповідальності в порівняльному аспекті (варіанти) майже не досліджувалося. В монографічних роботах з кримінальної і адміністративної відповідальності за порушення у сфері господарювання значна частина присвячена відповідальності за об'єктом правового регулювання суспільних відносин, як, наприклад, відповідальність за порушення в сфері оподаткування, бюджетного законодавства, надкористування, земельних відносин, інформації та інформатики тощо. Лише в одному випадку, принаймні, що відомо авторам, робота присвячена від-

повідальності за порушення порядку провадження господарської діяльності [1]. Авторські роботи [2; 3; 4; 5] також не переслідували порівняльний аналіз відповідальності в сфері господарювання за радянських часів і сьогодення.

Мета статті здійснити юридичний аналіз відповідальності за порушення в сфері господарювання за радянських часів у порівнянні з відповідальністю сьогодення та визначити місце адміністративної відповідальності в структурі державного примусу, що застосовується за систему правопорушень у сфері господарської діяльності.

Соціальна та юридична природа походження правопорушень характеризується, мабуть, не тільки і не стільки наявністю *держави, права та власності* — скільки сформованими історично визначеними типами суспільства, що ґрунтуються на конкретному способі виробництва і характеризуються своїм економічним базисом, а також можливістю безкарно вчиняти протиправні, шкідливі діяння з байдужою політичною волею верхівки соціальної громади та неприхованого ставлення до збагачення правлячого (клану) класу (недоторканих) захопивших владу. Не випадково у суспільстві ще законами Хамурапі (XVIII ст. до н. е.) та Римської імперії передбачалося запровадження доглядачів на ринках, які слідкували і притягували до відповідальності за порушення правил торгівлі чи недобросовісну торгівлю. В Київській Русі міра ваги, довжини та площі передавалася церкві як єдиному органу, здатному забезпечити правильність і відповідність їх використання.

Дійсно, основу будь-якого суспільства складає економіка, важливі напрямки розвитку якої та реалізацію визначених політичною елітою соціально-економічних відносин у суспільстві влада (легітимна чи нелегітимна) намагається врегулювати влада за допомогою приписів, заборон і дозволів. Показовим є приклад колишнього СРСР, коли від самісінського захоплення влади і створення держави, врахування її економічного стану та політичної правосуб'єктності на

міжнародній арені органами влади було визнано, що боротьба з економічними злочинами має бути поставлена на вищій щаблі її організації та захисту. На той час економіка стала всенародним надбанням, а тому вимагала державного втручання щодо вищої міри її захисту. Вже 24 грудня 1917 р. у складі Всеросійської надзвичайної комісії створюється окремий відділ по боротьбі зі спекуляцією, а 22 липня 1918 р. приймається Декрет Ради Народних Комісарів «Про боротьбу зі спекуляцією», яким встановлюється покарання за скупівлю та збут (у вигляді промислу) хліба та інших продуктів харчування — позбавлення волі на строк не менше 10 років з тяжкими примусовими роботами та конфіскацією всього майна засудженого [6]. Така суворість покарання певним чином була викликана наявністю тоталітарної розрухи господарської діяльності, виробничих процесів, зміною форм власності та бажанням окремих осіб отримати надвеликі прибутки також.

Аналіз кримінального та адміністративного законодавства про відповідальність за порушення в сфері господарської діяльності за часів після жовтневого (1917 р.) перевороту і до 60-х років минулого століття переконливо доводить, що пріоритет відводився покаранням кримінального характеру за недбалі господарські дії, посягання на власність, використання не за призначенням коштів і матеріалів, підлив економіки, шкідництво, заподіяння умисно чи з неосторожності шкоди в промисловості та сільському господарстві, невиконання державних планів виробництва, саботаж тощо. Як вершину соціального захисту в сфері господарювання варто згадати Указ Президії Верховної Ради СРСР від 04 червня 1947 р. (Указ 4/6) «Об усилении ответственности за кражу государственного, общественного и личного имущества», яким встановили значні строки позбавлення волі (до 25 років), а у випадках крадіжки у великих розмірах — розстріл.

У цей період адміністративна відповідальність застосовувалася лише за пра-

вопорушення, що посягають на громадський порядок і безпеку, на встановлений порядок управління (дрібно хуліганство, самогоноваріння, проживання без паспорта і прописки, самоуправство, порушення митних правил, контрабанда, порушення правил військового обліку та ін.). Основним видом стягнення був штраф, який вперше запроваджений в системі адміністративних стягнень Декретом ЦИК СНК РСФСР 23 червня 1921 р. і застосовувався з урахуванням класової належності особи, що вчинила правопорушення [7].

Лише наприкінці 50-х і початку 60-х років минулого століття визначаються перші прояви до гуманізації відповідальності в сфері господарювання. Так наприклад, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 травня 1955 р. скасовано кримінальну відповідальність по суду за незаконні дії щодо заборони продажу, обліку і відпуску на сторону обладнання і металів підприємствами, установами, заводами. Особи, які були засуджені, але не відбули покарання, звільняються від покарання, також знімається судимість з осіб, раніше засуджених за ці дії [8]. 12 вересня 1957 р. Указом Верховної Ради Російської Федерації вперше вводиться адміністративна відповідальність за спекуляцію у невеликих розмірах (до 50 рублів) товарів народного споживання, продуктів сільського господарства, якщо ці дії не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [9]. Аналогічні нормативні акти були прийняті і в інших радянських республіках.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 27 квітня 1961 р. № 569 встановлюється адміністративна відповідальність за порушення державних стандартів та технічних умов при виготовленні конструкцій, деталей, виробів та матеріалів [10], а у 1965 р. встановлюється адміністративна відповідальність за порушення правил торгівлі, якщо немає ознак кримінально-караних дій [11]. Варто звернути увагу на те, що, по-перше, адміністративна відповідальність встановлюється не тільки на законодавчому рівні, а й підзаконними нормативними актами і, по-друге,

наприкінці 50-х років та у 60—70-х роках, за умови відсутності у протиправних діях складу злочину, адміністративна відповідальність досить активно впроваджувалася у всіх напрямках господарювання, як, наприклад, за: порушення правил карантину тварин; марнотратне витрачання електричної і теплової енергії; порушення правил безпечних робіт у галузях промисловості; контрабанду валюти і валютних цінностей у невеликих розмірах; потрапу посівів у колгоспах та радгоспах; порушення земельного законодавства; дрібно викрадення державного та громадського майна; обман покупця чи замовника тощо.

Разом із тим, значною мірою залишається встановлення кримінальної відповідальності за порушення в сфері господарювання. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 квітня 1958 р. встановлюється кримінальна відповідальність за невиконання планів і завдань щодо поставок продукції [12]. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 05 травня 1961 р. посилюється боротьба з економічними злочинами, яким передбачається можливість смертної кари — розстрілу за крадіжку державного або громадського майна в особливо великих розмірах та виготовлення з метою збуту чи збут фальшивих грошей або цінних паперів, учинених у вигляді промислу [13]. Передбачалася кримінальна відповідальність за приписки та інші перекручування звітності про виконання виробничих планів [14], за злочинно-необережне використання або збереження сільськогосподарської техніки [15].

Розвиток соціально-економічних відносин, покращення умов життя населення, формування системи сталих виробничих зв'язків та політична стабільність надали можливість законодавцю та політичній еліті переглянути застосування примусових заходів у суспільстві. Кримінальна відповідальність за порушення в сфері господарювання з часом набуває гуманізації та переходить у площину адміністративної відповідальності. У разі вчинення проступків, що не становлять суспільної небезпеки законодавець

все частіше застосовує заходи адміністративного примусу. Так, наприклад, встановлюється адміністративна відповідальність за скупку, продаж та обмін у невеликих розмірах (до 25 рублів) валюти і скупку речей у іноземців [16]; за незаконні операції з іноземною валютою та політичними документами [17] та інше. З часом за вчинення деяких правопорушень взагалі була скасована кримінальна відповідальність. До кримінального законодавства було внесено норму, що адміністративна відповідальність може застосовуватись і за вчинення злочинів, що не становлять великої суспільної небезпеки [18].

З прийняттям у 1984 р. Кодексу України Про адміністративні правопорушення (КУпАП) значну частину проступків було декриміналізовано. Тим часом, кримінальна відповідальність з досить суворими заходами покарання (до 15 років позбавлення волі і навіть розстріл) залишалася за умови повторності вчинення правопорушення, або заподіяння шкоди понад встановлені законом розміри за злочини проти соціалістичної власності, за спекуляцію, за обман покупця чи замовника, за порушення правил про валютні операції, за отримання нетрудових доходів, за злочини проти власності інших соціалістичних держав також. Тобто заходами кримінального захисту охоплювалася вся сфера господарської діяльності.

Отже, на початку свого розвитку влада настільки надавала значення економічному врегулюванню суспільних відносин та їх охороні засобами кримінально-правового характеру, що для заходів адміністративного стягнення не залишалося й місця.

У перші роки радянської влади була відсутня будь-яка правова організація адміністративної відповідальності за порушення в сфері господарювання та застосування інших адміністративно-господарських, фінансових чи економічних санкцій на законодавчій основі. Соціальна природа правопорушень на той час пояснювалася владою наявністю історичної спадщини буржуазного похо-

дження, і завданням політичної еліти (пролетаріату під керівництвом більшовиків) було якомога в коротший термін покінчити з правопорушеннями. Тому влада вживала найжорсткіших заходів боротьби шляхом введення кримінальної відповідальності аж до застосування смертної кари.

Ми не розглядаємо період до жовтневого (1917 р.) перевороту щодо правового регулювання за порушення в сфері господарювання, але можна стверджувати, що законодавець того часу чіткого і повного розмежування кримінальної і адміністративної відповідальності не визначав, як не визначав і суворості покарання, відомої (притаманної) соціалістичному способу виробництва. Однак націоналізація засобів виробництва після 1917 р. та самого виробництва, розруха господарських зв'язків, некерованість процесами розвитку господарської діяльності змусили владні органи вжити найжорсткіших заходів захисту права власності.

На жаль, Україна опинилась на рівні післяреволюційного (1917 р.) перевороту. Розірвання економічних зв'язків, безробіття, побудова товарообігу за принципом «купи-продай» — спекуляції, зміна форми власності та нескінченний її переділ шляхом шахрайства, рейдерства, рекету, «розборок» злочинних угруповань. Шахрайське маніпулювання обігом бюджетних коштів, цінами, тарифами, курсом валют, створення монополій, корупційних схем, наявність контрабанди та олігархізації в суспільстві віддаляють прагнення народу до економічної, політичної і духовної незалежності.

Проте, якщо спекуляція у порівнянні зі 100-річною давниною, як небажаний вид діяльності, що не створює нового продукту, а лише збільшує додаткову вартість (за вчинення якої адміністративну відповідальність скасовано законом від 02.06.2005 р. № 2635-IV), не загрожує Україні, то **правовий нігілізм** набув загрозливих масштабів. Як це не дивно, але можна одержувати неправомірну вигоду (хабар), можна брати кре-

дити і не віддавати, можна бути депутатом і не приходити на роботу, можна не виконувати приписи або заборони законів, можна перекривати рух, можна виводити за кордон валюту, можна не здавати державі добуті дорогоцінні метали і каміння, можна, нарешті, укладати асфальт на сніг — і нікому нічого не буде: працівникам — заробітної плати, хворим — медичної допомоги, пенсіонерам — пенсій, а злочинцям — покарання.

До речі, спекуляція, на нашу думку, це не сфера господарювання і даремно законодавець скасував її як вид правопорушення в сфері господарської діяльності. За об'єктивними ознаками спекуляція умовно відноситься до господарської діяльності. Відбулась підміна понять і, придбання і перепродаж з метою наживи замінено порушенням провадження господарської діяльності, як і незаконна торговельна діяльність. Ці правопорушення за об'єктивним складом можна віднести до правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління, і, мабуть, передчасно була скасована відповідальність за спекуляцію чи незаконну торговельну діяльність. Україна загралась у демократію, й українці стали самими «демократичними» людьми у світі, в результаті чого склалося неосяжне поле для всюдозволеності, злочинності, шахрайства і корупційних схем.

Отже, порушені питання потребують окремої уваги і втручання держави як універсального регулятора і координатора суспільних відносин. Можливо, варто було б запровадити більш жорсткі вимоги до провадження господарської діяльності, виробництва та обігу товарів споживання та продуктів харчування, правил торгівлі і контролю за наданням економічних і соціальних послуг, ніж передчасним впровадженням гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарювання, в результаті якої Законом України від 15 листопада 2011 р. № 4025-І понад шістьнадцять складів злочинів скасовано і переведено у площину адміністративної відповідальності, а ще кілька десятків складів злочинів передбачають покарання не

пов'язані з позбавленням волі, а обмежуються штрафом, виправними або громадськими роботами, обмеженням волі [19].

Під маскою розвитку бізнесу по суті створено передумови безвідповідальності за грубі правопорушення у сфері економіки, фінансів, торгівлі, надання послуг тощо. Проте слід враховувати, що правопорушення в сфері господарювання — це завзята винахідливість у підприємницькій діяльності, яку не можна ні анулювати, ні ліквідувати, ні боротися, а можна лише створити умови для підтримання правопорядку у межах рівня розуміння та розвитку суспільства. **Тобто суспільство готує злочин, а правопорушник виконує його.**

Ми не можемо орієнтуватися на радянську доктрину захисту державної і громадської власності, ми розуміємо, що межа неповернення до стандартів минулого у царині відповідальності в сфері господарювання пройдена, але всьому буває край, коли держава з метою захисту права власності, чистоти господарської діяльності зобов'язана прийняти радикальні заходи забезпечення економічного розвитку, причому не штрафами, а реальним позбавленням волі. У підприємця завжди знайдуться кошти сплатити штраф. Сплачений штраф швидко **компенсується** ще й з прибутком за рахунок підвищення цін на товари. Як би там не було, але мовчазна згода на підвищення цін і тарифів між підприємцями існує, і її навіть неможливо довести.

До речі, притягнути правопорушника в сфері господарювання до адміністративної відповідальності не завжди видається можливим, оскільки диспозиції багатьох норм (статті 162¹, 162³, 163, 163⁷, 164, 164⁵, 164¹⁵, 164¹⁶ та ін. КУпАП) передбачають необхідною умовою заподіяння протиправними діями шкоди у значних, великих, особливо великих розмірах, що на сьогодні складає від 480000 до 965000 гривень. У разі заподіяння шкоди у меншому розмірі особа взагалі не підлягає притягненню до відповідальності. Відповідальність вияв-

ляється дуже простою аж до цинізму. Отже, здійснення гуманізації відповідальності науково не доведено, але на рівні політичної доцільності закріплено на законодавчому рівні. Декриміналізація і гуманізація відповідальності за порушення в сфері господарювання не може бути настільки радикальною, як це зробила влада (у 2011 р.). Це свідчить про «запрошення» до розкрадання, в тому числі і на рівні державної форми власності. У нас усі захищають виробника, підприємця, бізнес, а він сам встановлює тарифи, ціни, умови реалізації тощо. Особа правопорушника більш досліджена, ніж особа потерпілого, споживача. Злочинець, правопорушник більш захищений, ніж споживач, потерпілий. За неякісні продукти, обман покупця, замовника, порушення прав споживачів відсутній, по суті, державний механізм захисту. Телевізійний всеобуч споживача захистити свої права за змістом — скоріше прихована реклама виробника, підприємця.

Вивчення наявної літератури, нормативних актів та інформації, наданої у ЗМІ щодо розвитку інституту адміністративної відповідальності, мимоволі приводить до висновку, що за радянських часів адміністративна відповідальність за порушення в сфері господарювання майже не передбачалася, оскільки право власності і вся господарська діяльність охоронялась заходами кримінально-правового впливу. Виходячи із зазначеного, на нашу думку, доцільним було б вжити деяких заходів.

1. Переглянути низку складів правопорушень у сфері господарювання і виключити із диспозицій розмір заподіяної шкоди, при якому настає адміністративна відповідальність.

За вчинення правопорушень у сфері господарювання повторно протягом року встановити кримінальну відповідальність від шести місяців до двох років позбавлення або обмеження волі з відшкодуванням заподіяної шкоди.

Під страхом найбільш суворого покарання можливо встановити довічне ув'язнення або відновити смертну кару

за розкрадання в будь-якій формі і будь-яким способом бюджетних коштів у особливо (понад 100 млн грн) великих розмірах.

Встановити кримінальну відповідальність за викрадення державного або колективного майна, сума (вартість) якого перевищує (3) три неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, і за викрадення приватного майна, сума якого перевищує 0,2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян.

2. З метою недопущення психологічного тиску на власників підприємств (майна), їх катування, примушування щодо відмови від власності, піратства, рейдерства, рекету тощо:

— заборона на законодавчому рівні поділу майнових комплексів на «дочірні» і таке інше підприємств, що можуть забезпечити приховану зміну власника та приховані зазначені вище злочини;

— підсилити кримінальну відповідальність за вчинення зазначених злочинів аж до позбавлення волі від 15 до 25 років без права звернення на амністію або до довічного ув'язнення;

— у процесуальному законі заборонити судам усіх рівнів розглядати справи та приймати рішення у справах, що готуються до розгляду поза межами територіальної юрисдикції суду.

3. На законодавчому рівні переглянути захист прав споживачів щодо якості товарів, обмірювання, обважування, обрахування споживачів, поклавши ці обов'язки на відповідні структури МВС (органа по боротьбі з економічними злочинами), закріпивши їх повноваження за зразком колишніх відділів боротьби з крадіжкою соціалістичної (державної) власності.

Порівняльний аналіз захисту права власності та правового забезпечення господарської діяльності, зроблений нами, за радянських часів та сьогодення наведено не випадково. Адже Україна опинилася в тому місці і в тому часі, як і колишня радянська влада. Спад виробництва, безробіття, нічим не обмежена торговельна діяльність — спекуляція за своїм змістом, обман споживача, неза-

конний переділ власності та інші порушення в сфері господарювання, вимагають від держави застосування жорстких правових заходів до порушників законодавства в сфері господарювання та відповідного державного регулювання до становлення справжніх ринкових відносин.

Зазначені пропозиції не впливають на права, свободи і законні інтереси громадян, передбачені Конституцією і законами України. Вони (пропозиції), скоріше, забезпечують певний захист споживачів,

якими є усі громадяни і гості України, та встановлюють превентивні заходи щодо вчинення правопорушень.

Нас можна звинуватити в порушенні принципу гуманізації відповідальності. Проте, враховуючи інтереси суспільної безпеки, державницьке ставлення до розвитку господарської діяльності, варто поступитися штучно, передчасно надуманим положенням декриміналізації та гуманізації відповідальності.

Список використаної літератури

1. Фурманчук Є. В. Адміністративна відповідальність за порушення порядку провадження господарської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Ірпінськ: Нац. ун-тет Держ. податкової служби України, 2011. 20 с.

2. Демський Е. Ф. Гуманізація відповідальності та механізм її реалізації: матеріальні та процесуальні засади // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2012. № 1 (частина II). С. 77—80.

3. Демський Е. Ф., Шамрай В. О. Особливості адміністративної відповідальності в умовах формування правової системи України // Право та державне управління. 2012. № 3. С. 117—122.

4. Демський Е. Ф., Шамрай В. О., Мельник О. М. Відповідальність за корупційні правопорушення // Юридична Україна. 2014. № 7. С. 89—94.

5. Дураєва Н. В. До питання про застосування фінансових, економічних, штрафних санкцій за порушення у сфері господарювання // European science. 2017. №1. С. 46—50.

6. Про боротьбу зі спекуляцією: Декрет РНК РРФСР від 22 липня 1918 р. // Збірник документів 1917—1922 рр. М.: 1975. С. 96.

7. Об установлении ответственности за отдельные виды правонарушений: Декрет ЦИК и СНК РСФСР от 23 июня 1921 г. // СУ РСФСР. 1921. № 12. С. 310.

8. «Об отмене Указа Президиума Верховного Совета СССР О запрещении продажи, обмена и отпуска на сторону оборудования и материалов и об ответственности по суду за эти незаконные действия»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 13 мая 1955 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1955. № 8. С. 193.

9. «Об ответственности за мелкую спекуляцию»: Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 12 сентября 1957 г. // Ведомости Верховного Совета РСФСР. 1957. № 1. С. 5.

10. «Об усилении государственного архитектурно-строительного контроля за строительством в Украинской ССР»: Постановление Совета Министров УССР от 27 апреля 1961 г. № 569. // СП УССР. 1961. № 4. С. 63.

11. «Положение о государственной инспекции по качеству товаров и по торговле»: Приказ Министерства торговли Украинской ССР // СП УССР, 1965. № 8. с. 113.

12. «Об ответственности за невыполнение планов и заданий по поставкам продукции»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 24 апреля 1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1958. № 9. С. 202.

13. Об усилении борьбы с экономическими преступлениями: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 05 мая 1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1961. № 19. С. 207.

14. «Об ответственности за приписки и другие искажения отчетности о выполнении планов»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 24 мая 1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1961. № 24. С. 225.

15. «Об уголовной ответственности за преступно-небрежное использование или хранение сельскохозяйственной техники»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 29 декабря 1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1962. № 1. С. 5.

16. «Об ответственности за скупку, продажу и обмен в небольших размерах валюты и скупку вещей у иностранцев»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 23 марта 1970 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1970. № 13. С. 108.

17. «Об ответственности за незаконные операции с иностранной валютой и платежными документами»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 30 ноября 1976 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1976. № 49. С. 713.

18. «О внесении изменений в уголовное законодательство Союза ССР»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 08 февраля 1977 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1977. № 7. С. 116—117.

19. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарської діяльності»: Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI. // Офіційний вісник України. 2011. № 98. С. 5570.

Демский Э. Ф., Дураева Н. В., Демский А. С. Ответственность за нарушения в сфере хозяйствования на поприще Украины.

В статье предпринята попытка осуществить сравнительный анализ правового регулирования ответственности за правонарушения в сфере хозяйствования во времена советской эпохи и современности с учетом приоритета развития экономических отношений и защиты собственности. Авторами вносится предложение о повышении ответственности за нарушения в сфере хозяйствования (производства товаров и продукции, их качества, торговли, предоставления услуг и т. п.) и установление государственного регулятора цен и тарифов, которые отвечают уровню заработной платы и социального обеспечения населения.

Ключевые слова: сфера хозяйствования, административная ответственность, уголовная ответственность, штрафные санкции, спекуляция.

Demsky E., Duraieva N., Demsky A. Responsibility for violations in the field of economic activity in the field of Ukraine.

The article attempts to make a comparative analysis of the legal regulation of liability for offenses in the field of economic management during the Soviet era and the present, taking into account the priority of developing economic relations and protecting property. The authors make a proposal to increase responsibility for violations in the sphere of economic activity (production of goods and products, their quality, trade, provision of other services, etc.) and the establishment of a state regulator of prices and tariffs that meet the level of wages and social security of the population. The authors point out that premature decriminalization and humanization in the field of economic activity can not be so radical, in which a number of widespread crimes fell out of the system of responding to unlawful acts. It becomes a kind of «invitation» to theft of property including the state. Financial, economic, penal, economic sanctions, fines applied to legal entities, which are then repaid (compensated) by significant expenses on the profit of the enterprise or by including in consumption (as risks and on other signs) the goods (products) of consumption, and the perpetrators remain unpunished.

Key words: sphere of management, administrative responsibility, criminal liability, penalties, speculation.

Н. М. Кошель,
адвокат

УДК 343.2/.7

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Вказана стаття присвячена детальному аналізу змін до законодавчих актів України, внесених згідно прийнятих Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII та Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017, спрямованих на імплементацію в Україні міжнародних стандартів Стамбульської Конвенції. Автором проаналізовано всі законодавчі нововведення, та зроблено акцент на проблемних питаннях, які можуть виникнути при застосуванні таких нововведень на практиці.

Ключові слова: Стамбульська Конвенція, домашнє насильство, кримінальна відповідальність, обмежувальні заходи, законодавчі нововведення, злочини.

Сучасна правова доктрина, міжнародне право та європейське конвенційне законодавство, яке базується на практиці Європейського суду з прав людини, проголошують основоположними правами кожної людини невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до її честі, гідності. Мається на увазі, що будь-яка особа, незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи інших чинників, має право на ефективний захист від усіх форм та проявів насильства, причому наголошується, що захист від насильства, що вчиняється з боку членів сім'ї чи інших близьких родичів, має бу-

ти не меншим, ніж від вчинення насильницьких дій з боку сторонніх осіб.

Такий правовий підхід, а також підписання Україною положень Стамбульської конвенції, поклали на нашу державу зобов'язання створити ефективну систему запобігання та протидії насильству в сім'ї, спрямовану на захист прав та інтересів жертв такого насильства та недопущення ревіктимізації.

06.12.2017 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради

Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».¹ Метою ухвалення цього Закону стала імплементація положень Стамбульської конвенції в національне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України для боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством, яка, як відомо, була розроблена та прийнята для боротьби із гендерною нерівністю та проявами домашнього насильства. Положення вказаного Закону набули чинності 11.01.2019 р.

Також, 07.12.2017 р. був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»², який набрав чинності 7 січня 2018 р. Зазначений закон був прийнятий у рамках реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 з метою імплементації міжнародних стандартів протидії насильству, забезпечення комплексного підходу до запобігання будь-яким формам насильства стосовно жінок та дітей, узгодження політики та профілактики насильства, а також запровадження додаткових заходів, спрямованих на створення запобіжних і захисних механізмів боротьби з усіма формами гендерно зумовленого та домашнього насильства.

Поняття «домашнє насильство та його форми»

Закон України від 07.12.2017 р. надає поняття «домашнє насильство» та визначає його форми. Так, під **домашнім насильством** Закон визначає діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) од-

нією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

До **фізичного насильства** належать: ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побиттів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Інакше кажучи, до фізичного насилля належать всі дії, спрямовані на завдання фізичної шкоди, обмеження свободи чи завдання будь-якої іншої шкоди на фізичному ґрунті.

Прикладом фізичного насилля може також слугувати звичне у сім'ях «виховання» — потиличники, нанесені дитині батьками за погану поведінку, або звичне ще з радянських часів «виховання ремнем». Фізичне насилля зазвичай супроводжується словесною образою та психологічною травмою.

Економічне насильство включає в себе умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Сюди ж можна віднести випадки експлуатації дитини, використання дитини для жебрацтва, злісне ухилення від сплати аліментів, залякування з приводу позбавлення фінансування, повна звітність за витрачені гроші, відбирання всіх зароблених грошей.

¹ Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

² Закон України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

Дану ситуацію ілюструють наступні приклади: чоловік, який проживає без реєстрації шлюбу з жінкою, веде з нею загальний побут, йде із сім'ї та забирає з собою всі гроші; вигнання з дому (квартири), що в переважній більшості випадків застосовується до жінок та дітей.

Психологічне насильство — форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування (сталкінг), залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

До психологічного насильства можна також віднести маніпуляцію, в тому числі професійну маніпуляцію, газлайтинг, схиляння до самогубства, шантаж. Зокрема, розповсюдженим на практиці є випадок шантажу, коли один з подружжя погрожує іншому, що якщо той подасть на розлучення, інший позбавить його дітей, майна, відбере житло, залишить без грошей тощо.

Також, до побутових прикладів психологічного насильства можна віднести систематичне формування у партнера почуття вини, ігнорування почуттів особи, необґрунтовані звинувачення та критику, публічну образу, потурання почуття власної гідності, образу переконань, що мають цінність для особи, надмірний контроль за діями та життям партнера, обмеження у колі спілкування, перекладання відповідальності за ті чи інші дії на партнера, вживання негативних компліментів, застосування нейро-лінгвістичного програмування, порівняння з колишнім партнером, відсутність у партнера емпатії, маніпуляція через залучення третіх осіб, зокрема дітей, друзів, родичів; залучення членів сім'ї до деструктивних психокультурних організацій (сект), брехня, внаслідок чого один партнер втрачає довіру до іншого, ігнорування.

Під сексуальним насильством розуміється — форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

До сексуального насильства можуть належати: експлібіціонізм, образливі коментарі, натяки, обман або шантаж, що мають на меті примусити до сексуальної близькості або оголення, небажані дотики до різних частин тіла; домагання та інше.

Новели вітчизняного законодавства

У ч. 2 ст. 3 зазначеного Закону розширено коло осіб, які можуть бути визнані потерпілими від домашнього насильства. До таких осіб належать: подружжя; колишнє подружжя; наречені; особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти, а також інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання. Необхідно підкреслити, що постраждалою дитиною визнається не лише та, яка безпосередньо зазнала домашнього насильства стосовно себе, а й свідок (очевидець) такого насильства.

Розширене коло осіб, яких визнають кривдниками: прийомні батьки, особи, які спільно проживають чи проживали в одній родині, рідні брати, сестри, опікуни й інші родичі — дядько, тітка, племінниця, двоюрідні брати, сестри, двоюрідні дідуся та бабусі.

У свою чергу, Закон України від 06.12.2017 та Закон України «Про заборону та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017, тісно пов'язані між собою, оскільки передбачають внесення відповідних змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та низки інших

нормативно-правових актів, з метою посилення відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства та насильства стосовно жінок.

Загальна частина Кримінального кодексу України була доповнена Розділом XIII¹, та, відповідно, статтею 91¹, яка передбачає так звані «Обмежувальні заходи»¹ стосовно осіб, які вчинили домашнє насильство. Такі обмежувальні заходи застосовуються в інтересах потерпілого одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання, та полягають у покладенні на особу, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, які полягають: у забороні перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; обмеженні спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; забороні наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; забороні листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; направленні для проходження програми для кривдників або пробачійної програми.

Обмежувальні заходи, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців. Закон передбачає можливість примирення в рамках кримінальних проваджень щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насиль-

ством, але тільки з ініціативи потерпілого, його представника чи законного представника.

У свою чергу, за невиконання обмежувальних заходів, ст. 390¹ КК України передбачена кримінальна відповідальність. Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 91¹ КК України, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження винним програми корекції поведінки, якщо такі заходи були визначені судом, карається арештом на строк до 6 місяців або обмеженням волі на строк до 2 років².

Таким чином, за своєю суттю обмежувальні заходи є заходами кримінально-правового характеру, що мають додатковий характер до кримінального покарання (крім позбавлення волі) і застосовуються судом у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством чи погрозою його застосування та мають на меті обмежити постраждалу від насильства особу від подальших насильницьких дій кривдника та попередити у подальшому будь-які прояви насильства щодо неї.³

Нові юридичні інструменти Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

До того ж, Законом «Про запобігання та протидію домашньому насильству» запроваджуються такі нові юридичні інструменти, як **терміновий заборонний припис і обмежувальний припис**, що були невідомі національному законодавству раніше та за своєю суттю є подібними до обмежувальних заходів.

Терміновий заборонний припис — це спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований

¹ Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² Чорна Оксана. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в Україні // Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2018. № 4. С. 142—145.

³ Павлова Т. О., Кривошлікова А. С. Правовий аналіз норм кримінального Кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству // Правова держава. 2018. № 32. С. 159—1664.

на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства.

Цей припис вноситься за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення строком до 10 діб та може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Дія термінового заборонного припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні.

Отже, терміновий заборонний припис застосовується поліцією у випадку наявності загрози для потерпілої особи та з метою негайної протидії акту домашнього насильства. Тобто на момент винесення цього припису особа, стосовно якої він вноситься, не визнана винною у вчиненні домашнього насильства у кримінальному провадженні чи справі про адміністративне правопорушення.

На відміну від термінового заборонного припису, **обмежувальний припис** вноситься судом на підставі звернення зацікавлених осіб, а тому допускає значно ширше коло можливих обмежень прав кривдника і їх більш тривалі строки. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 26 Закону про домашнє насильство заходами, які можуть бути застосовані до кривдника на підставі обмежувального припису, є: заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою

особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалої особи; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Варто зауважити, що обмежувальний припис може передбачати застосування одразу кількох зазначених заходів. Аналогічно до термінового заборонного припису обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування неповнолітнього кривдника у місці свого постійного проживання (перебування).

Видача обмежувального припису здійснюється шляхом **ухвалення рішення суду у порядку окремого провадження**. Розгляд судом справ про видачу та продовження обмежувального припису регламентується главою 13 розділу IV ЦПК України.¹ Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців та може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців.

Закон про домашнє насильство (частини 3, 5 ст. 26) пов'язує видачу та продовження обмежувального припису (як і термінового заборонного припису) з оцінкою ризиків — оцінюванням вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи (п. 9 ч. 1 ст. 1). Таке оцінювання у випадку з видачею обмежувального припису здійснюватиме суд.

¹ Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Втім, за такої оцінки ризиків пріоритет має надаватись безпеці постраждалої особи. Однак залишається незрозумілим, за якою шкалою потрібно оцінювати такі ризики. Особливої уваги, особливо в контексті кримінально-процесуального законодавства, заслуговує надання Національній поліції права проникати до житла особи без мотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи. Оскільки, знову ж таки, спосіб, у який поліцейським має бути оцінено ступінь загрози життю та здоров'ю постраждалого як такий, що може мати ознаки невідкладного, законодавцем не визначено.¹

За невиконання термінового заборонного припису Законом про домашнє насильство запроваджується **адміністративна відповідальність** (ст. 173² КУпАП), яка є рівнозначною адміністративній відповідальності за домашнє насильство.

Доповнень зазнала і ст. 67 Кримінального кодексу України, а зокрема пункти 6 та 6¹ вказаної статті, про те, що обтяжуючою обставиною визначається вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в беспорядному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини; вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Зміни в Особливій частині КК України

Щодо Особливої частини Кримінального кодексу України, то змін зазнали такі розділи: «Злочини проти життя та здоров'я» та «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості».

Так, Особлива частина Кримінального кодексу України доповнена ст. 126¹, у якій дається визначення домашнього насильства як умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Зазначене кримінальне правопорушення буде каратись громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Аналізуючи санкцію вказаної статті, можна зробити висновок, що тепер за вчинення домашнього насильства щодо подружжя чи іншої особи, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних чи близьких до них стосунках, покарання призначається суворіше, ніж якщо потерпілою була б випадкова людина. Цілком очевидно, що законодавець використовує такий підхід з огляду на те, що злочини скоєні в сім'ї найближчими людьми, яким довіряли жертви, мають тяжкі психологічні наслідки та призводять до більших психологічних страждань та розладів, а також дискредитують інститут сім'ї як такий.

У контексті сказаного слід привернути увагу, що законодавцем не надано тлумачення таких понять, як «систематичність» та «близькі відносини». Поняття «систематичність» є категорією оціночною, а тому незрозумілим залишається, вчинення скількох фактів домашнього насильства та протягом якого періоду часу має визначатись систематичним².

Зміст поняття «близькі відносини» також може призвести до його неоднако-

¹ Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству // Порівняльне — аналітичне право. 2018. № 1. С. 280—284.

² Сексуальна революція по — українськи та інші новели Закону №2227-VIII: крок до Європи чи в нікуди? // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. С.75—79.

вого трактування, адже близькими відносинами може бути, зокрема, проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, тривале перебування у статусі закоханих, дружні стосунки та інше.

Положення нової ст. 126¹ КК України можуть на практиці під час кваліфікації конкурувати зі ст. 173² КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за насильство в сім'ї, що настає за умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, в результаті якого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. До таких дій відносяться: застосування насильства, що не призвело до тілесних ушкоджень; погрози, образи чи переслідування; позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які постраждалий має передбачене законом право.

Варто зазначити, що ст. 39¹ КУпАП¹, визначає, що у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Разом із цим, презюмується: якщо особа неодноразово, два і більше разів, притягалась до адміністративної відповідальності за домашнє насильство, це може бути підставою для внесення відомостей до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення.

У новій редакції викладено ст. 134 КК України «Незаконне проведення абортів або стерилізації», що передбачає протидію насиллю саме за статевою ознакою. Примушування до абортів, тобто його проведення без добровільної згоди потер-

пілої, карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 2 ст. 134 КК України). Примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілого карається обмеженням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 4 ст. 134 КК України). Новелами цієї статті є саме вказівка на примус до абортів або стерилізації.

Також, цілковитою новелою Закону України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII є поява нового злочину — «Примушування до шлюбу», що закріплений у нововведеній ст. 151² КК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Сімейного кодексу України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається². Перелік дій, що підпадають під дію вказаної статті, достатньо широкий, зокрема: примушування особи до вступу в шлюб; примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу; примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття; спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає. У той же час, доцільно було б закріпити таку дію, як «примушування до продовження вільно укладеного шлюбу», оскільки вказані випадки доволі часто виникають на практиці.

Стамбульська конвенція оперує поняттям «примус до шлюбу» — цей пункт стосується, в першу чергу, представників етнічних груп, яких за звичаєм змушують вийти заміж або одружитися практично ще в дитинстві. Однак в Україні вона може бути застосована в тому числі і до жінки, яка шантажує чоловіка вагітністю, з метою укладення шлюбу.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

² Сімейний Кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Законодавчі нововведення стосуються і насильства сексуального характеру.

Одним із найважливіших нововведень Закону є термін «сексуальне насильство». Зґвалтування і сексуальне насильство будуть відрізнятися за ознакою проникнення або непроникнення в тіло іншої людини.

Зґвалтування — дії сексуального характеру, які пов'язані з вагінальним, анальним, або оральним проникненням у тіло іншої особи, незалежно від її статі, без добровільної згоди потерпілої особи (ст.152 КК України). Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Наприклад, один із колишнього подружжя, що мають неповнолітню дитину, має намір вивезти її за кордон, у зв'язку з чим необхідно отримати нотаріально посвідчену згоду другого з подружжя. У свою чергу, другий з подружжя погоджується надати таку згоду за умови вступу у статевий зв'язок. У даному випадку, незважаючи на відсутність фізичного примусу, добровільна згода відсутня.

Сексуальне насильство — будь-які насильницькі дії сексуального характеру, які не пов'язані з проникненням в тіло іншої особи (ст.153 КК України).

Кваліфікуючою ознакою вказаних злочинів (статті 152, 153 КК України) є вчинення таких діянь «щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Вказане положення прийняте на виконання ст. 43 Стамбульської конвенції, відповідно до якої відповідальність за передбачені правопорушення має наставати незалежно від характеру відносин між жертвою і злочинцем. Оскільки шлюб не є автоматичним свідченням згоди особи на сексуальний акт за будь-яких обставин, а ст. 152 КК України не містить застереження про визнання зґвалтуванням тільки позашлюбне сексуальне проникнення, постраждалою від розглянутого злочину може бути і особа,

що перебуває з винуватим у шлюбі (офіційно зареєстрованому або фактичному), тобто тепер зґвалтування особи, яка перебуває з винним у шлюбі, утворює кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 152 КК України).

Разом із цим, статтями 152, 153 КК України вводиться кримінальна відповідальність за статеві відносини з особою, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, що карається позбавленням волі від 8 до 15 років. Слід зауважити, що порівняно з попередньою редакцією ст. 152 КК України, санкція знижена з 10 до 8 років.

Зазнала змін і диспозиція ст. 154 КК України щодо примушення до вступу у статевий зв'язок, зокрема вона передбачає примушення особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою.

Зміни в інших нормативно-правових актах

Щодо інших нормативно-правових актів, то законодавець не оминув увагою **Закон України «Про охорону дитинства»¹**, який, зокрема, доповнили визначенням поняття «жорстоке поводження з дитиною». Це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Зміни були внесені до **Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»²**, у якому було доопрацьоване поняття «дискримінація за ознакою статі» та передбачене таке важливе положення як «запобігання та протидія насильству за ознакою статі».

Доказами вчинення домашнього насильства над потерпілою особою можуть бути фото- та відеофіксація вчинення таких дій, показання свідків, запис розмов,

¹ Закону України «Про охорону дитинства». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

² Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

погроз, психологічного тиску на диктофон, зняття побоїв (синців, подряпин), звернення до психолога для отримання висновку щодо психологічного стану потерпілої особи, медична експертиза у разі застосування до потерпілої особи сексуального насильства або зґвалтування¹.

У той же час, слід зазначити, що, на відмінну від фізичного, сексуального та економічного насилля, яке, як правило, має матеріальні прояви та фіксуються з допомогою доказів, факт вчинення психологічного насильства над жертвою, яке є найрозповсюдженішим видом насильства у суспільстві, довести практично неможливо, оскільки останнє має підвищений рівень латентності та відбувається без свідків, безпосередньо між жертвою та кривдником. Хоча цілком очевидно, що психологічний стан жертви впливає на якість її життя та може призвести до трагічних випадків у вигляді самогубства, психічних та психосоматичних розладів здоров'я, нездатності у майбутньому збудувати здорові стосунки.

Висновки

Отже, в результаті викладеного можна зробити висновок, що зміни, спрямовані на посилення кримінально-правового захисту осіб, які потерпіли від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, є новелами вітчизняного законодавства та безумовно мають революційний характер, оскільки змінюють усталені підходи до роботи правоохоронних органів та здійснення судочинства у таких справах та кримінально-переслідування кривдників.

Водночас, як було зазначено вище, деякі положення нового законодавства потребують не тільки детального роз'яс-

нення, а й вироблення нової судової практики, на яку можливо буде спиратися в подальшому в ході професійної діяльності.

Враховуючи, що проблема насильства в сім'ї була довгий час прихована, не тільки через високу латентність вказаних злочинів, а й через заборону втручання держави в особисте та приватне життя особи, оскільки донедавна такі факти вважалися суто подружніми справами, типовими проблемами або кризами, притаманними кожній сім'ї, то прийняття Закону про домашнє насильство і Закону про внесення змін до КК і КПК України є, безумовно, позитивним та рішучим кроком для виявлення та зменшення цього явища.

Імплементация іноземного законодавчого досвіду, через ширше тлумачення поняття «домашнє насильство», запровадження таких понять як «добровільна згода», «супутні обставини» безумовно дає змогу правоохоронним органам реагувати на більшу частину випадків насилля, на відміну від попереднього законодавства.

Водночас, забезпечення рівності прав чоловіків та жінок у шлюбі, батьків та дітей лежить не тільки в площині законодавчого врегулювання цих питань, а й в сфері соціально-економічних відносин і психологічного виховання та здоров'я населення. А тому не менш корисним є проведення психологічної роботи з кривдниками та жертвами.

Європейський суд з прав людини наголошує, що в державі може існувати скільки завгодно законів щодо протидії домашньому насильству, проте якщо вони не будуть забезпечені реальними механізмами їх застосування, ці закони не мають жодного сенсу.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

¹ URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/protydiya-domashnomu-nasyilstvu-naskilky-diyevy-my-ye-ostanni-zakonodavchi-zminy/.

2. Закон України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
3. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Чорна Оксана. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в Україні // Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2018. № 4. С. 142—145.
5. Павлова Т. О., Кривошликова А. С. Правовий аналіз норм кримінального Кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству // Правова держава. 2018. № 32. С.159—1664.
6. Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
7. Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству // Порівняльне — аналітичне право. 2018. № 1. С. 280—284.
8. Сексуальна революція по — українськи та інші новели Закону №2227-VIII: крок до Європи чи в нікуди? // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. С. 75—79.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
10. Сімейний Кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
11. Закону України «Про охорону дитинства». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
12. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
13. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/protydiya-domashnomu-nasyilstvu-naskilky-diyevymy-ye-ostanni-zakonodavchi-zminy-/.

Кошель Н. Н. Имплементация стандартов Стамбульской конвенции в законодательство Украины.

Указанная статья посвящена детальному анализу изменений в законодательные акты Украины, внесенные согласно Закона Украины «О предотвращении и противодействии домашнему насилию» от 07.12.2017 № 2229-VIII и Закона Украины «О внесении изменений в Уголовный и Уголовный процессуальный кодексы Украины с целью реализации положений Конвенции Совета Европы о предотвращении насилия в отношении женщин и домашнего насилия и борьбу с этими явлениями» от 06.12.2017, которые направлены на имплементацию в Украине международных стандартов Стамбульской Конвенции. Автором проанализированы все законодательные нововведения, а также акцентированно внимание на проблемных вопросах, которые могут возникнуть при применении таких нововведений на практике.

Ключевые слова: Стамбульская Конвенция, домашнее насилие, уголовная ответственность, ограничительные меры, законодательные нововведения, преступления.

Koshel N. M. Implementation of the international standards of the Istanbul Convention to the legislative acts of Ukraine.

The article is devoted to the detailed analysis of changes to the legislative acts of Ukraine made under the Law of Ukraine «On Domestic Violence» enacted since 07.12.2017 №2229-VIII and the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine with a view to complying with the provisions of the Council of Europe Convention on the prevention of violence against women and domestic violence and the fight against these phenomena» enacted since 06.12.2017 aimed at the implementation in Ukraine of the international standards of the Istanbul Convention. The author analyzes all legislative innovations, and focuses on problematic issues that may arise when applying such innovations in practice.

Key words: the Istanbul Convention, domestic violence, criminal responsibility, restrictive measures, legislative innovations, crimes.

УДК 343.211:343.211.2

Д. Ю. Нікітін,

здобувач кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»

ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

У статті проведений аналіз соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Автором виокремлені основні причини та умови соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за такий злочин, зокрема: історичні передумови та суспільна небезпека діяння; правові, економічні та соціальні фактори та надана їх характеристика. Встановлено, що характер суспільної небезпеки злочину полягає в порушенні встановленого законодавством порядку виконання державного та місцевих бюджетів у частині використання бюджетних коштів.

Ключові слова: нецільове використання, бюджетні кошти, здійснення видатків бюджету, надання кредитів з бюджету, соціальна обумовленість, криміналізація, кримінальна відповідальність.

Згідно із ч. 1 ст. 95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Відповідно до ст. 1 Кримінального кодексу України (далі — КК) [1], він має своїм завданням правове забезпечення охорони, у тому числі прав і свобод людини і громадянина, власності від злочинних посягань, а також запобігання злочинам. У п. 8 ст. 7 Бюджетного кодексу України (далі — БК) закріплений принцип цільового використання бюджетних коштів, що означає використання бюджетних коштів тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями [2]. Одним із злочинів, що посягають на бюджетну систему України, є нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, яке передбачене у ст. 210 КК.

Вчення про соціальну обумовленість кримінальної відповідальності є складовою сучасної теорії кримінального пра-

ва. Соціально обумовленим є той закон, який є ефективним, тобто виконує охоронні та запобіжні завдання, а також досягає цілей покарання — виправлення винного в злочині й запобігання вчиненню злочинів іншими громадянами. Не є ефективним той закон, який через наявність конструктивних недоліків не застосовується або рідко застосовується до злочинності, що реально існує [3, с. 74].

Проблематику, яка стосується окремих аспектів обраної теми, в нашій державі розробляли такі науковці як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Р. А. Волинець, О. З. Гладун, Н. О. Гуророва, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. М. Руфанова, В. В. Сташис, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, Г. Л. Шведова, О. Ю. Шиян та ін.

Наукові розробки названих авторів мають безсумнівну теоретичну і практичну значущість, однак переважна їх частина присвячена загальним питанням кримінально-правової характеристики нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без

встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням.

Метою даної статі є узагальнення основних положень й комплексний аналіз проблем криміналізації за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням на основі комплексного кримінально-правового аналізу злочинів у бюджетній системі України, а також розробка й обґрунтування авторських пропозицій з удосконалення відповідних положень чинного законодавства.

Дослідження процесу виникнення та розвитку національної бюджетної системи України, податкового процесу, використання бюджету має велике теоретично-прикладне значення для розуміння витоків українства, усвідомлення ідентичності, національного законодавства, національної культури. Формування концепції еволюції формування бюджету та його використання дозволяє не тільки розробити модель цільового його використання, а й запропонувати новітню теоретико-методологічну модель запобігання та протидії нецільовому використанню бюджетних коштів.

Необхідність з'ясування питань соціальної обумовленості існування заборонних норм нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням є незаперечною.

Криміналізація суспільно небезпечних діянь, які мають місце в суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність. Практика розвитку кримінального законодавства знає багато випадків, коли раніше не карані в кримінальному порядку діяння потім визнавалися законодавцем злочином. Але для того щоб закон працював, був ефективнішим у боротьбі з відповідними суспільно небезпечними діяннями, ніж інші правові норми, кримінально-правова заборона повинна бути соціально та кримінологічно обумовленою [3, с. 413].

Соціальна обумовленість права — це його відповідність, адекватність регульованим суспільним відносинам, здатність відображати об'єктивні потреби суспільного життя.

Проведене нами дослідження та аналіз наукових праць дозволило визначити основні причини та умови соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Це:

— історичні передумови. Норма не може з'явитися в кримінальному законодавстві «ні звідки»: її існування має бути обумовлене історичним досвідом або зміною умов життя суспільства [4, с. 90—91]. Н. О. Антонюк підкреслює, що дослідження історичного аспекту встановлення кримінальної відповідальності є конче потрібним, оскільки дасть змогу визначити джерела, передумови та причини необхідності встановлення кримінальної відповідальності за відповідне злочинне посягання [5, с. 25];

— суспільна небезпека діяння. Суспільна небезпека, як ознака кримінально-правового діяння, значить, що дія або бездіяльність завдає або може завдати значну шкоду суспільним відносинам, тому відсутність суспільної небезпеки дії або бездіяльності чи її мізерний характер може призвести лише до настання незначної шкоди, яка заподіюється не будь-якими діями, а тільки тими, характер яких визначає властивість самого об'єкта. Варто погодитися з М. Й. Коржанським у тому, що суспільна небезпека має два виміри — характер та ступінь. При цьому характер «суспільної небезпеки діяння становить його якість», яка визначається «суспільною цінністю об'єкта посягання, а також злочинними наслідками, способом учинення злочину, мотивом і формою вини. Ступінь суспільної небезпеки діяння становить її кількість і визначається, головним чином, способом вчинення злочину та розміром заподіяної шкоди» [6, с. 81]. Суспільна небезпека є матеріальною,

внутрішньою ознакою злочину, що полягає у суперечності протиправного діяння нормальним умовам життєдіяльності суспільства. Визначення наявності суспільної небезпеки відбувається з позиції соціальних цінностей, що прийняті в суспільстві. Виявивши факт суспільної небезпеки діяння, законодавець здійснює його криміналізацію.

Суспільна небезпека порушення законодавства про бюджетну систему України полягає в тому, що при вчиненні цього злочину завдається шкода відносинам з розподілу, перерозподілу та використання бюджетних коштів. Також суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 210 КК, полягає в порушенні планів використання фінансових ресурсів, що призводить до розбалансованості системи державних фінансів і економіки [7].

Н. О. Гуторова вважає, що суспільна небезпека «нецільового використання бюджетних коштів...» полягає в тому, що внаслідок вчинення таких діянь безпідставно знижується рівень фінансування суспільних потреб. Як наслідок — не забезпечуються на належному рівні бюджетне фінансування обороноздатності, внутрішньої та екологічної безпеки, охорони здоров'я, освіти, культури тощо [8, с. 98].

О. О. Дудоров зазначає, що суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 210 КК, полягає в заподіянні економічних збитків державі, порушенні бюджетного законодавства, бюджетної дисципліни та принципу розподілу влад, створенні передумов для корупції, розкрадань бюджетних коштів і масового незадоволення в суспільстві, посяганні на конституційні права громадян [9, с. 531].

Приймаючи концептуально за основу зазначені вище визначення суспільної небезпеки злочину, передбаченого ст. 210 КК, необхідно наголосити, що їх основними недоліками є спірність формулювання в них характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину. Адже характер суспільної небезпеки злочину повинен бути сформульований точно за-

лежно від визначення об'єкта, предмета та суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) злочину. А у вищезазначених визначеннях суспільної небезпеки злочину її характер або не визначений, або визначений дещо поверхово.

Ступінь суспільної небезпеки злочину завжди полягає в спричиненні шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози її заподіяння, навіть у злочинах, у яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину (злочинів з так званним формальним складом), до яких належить і злочин, передбачений ст. 210 КК. У цих дефініціях суспільної небезпеки злочину або міститься вказівка на непряму (опосередковану) шкоду, що спричиняється, чи на те, що створюється реальна загроза її заподіяння як наслідок спричинення прямої (безпосередньої) шкоди; або вказується шкода, складові якої є факультативними (необов'язковими), тобто які залежно від обставин конкретного вчиненого злочину можуть заподіюватися чи не заподіюватися.

Подібне розуміння суспільної небезпеки не залишає сумнівів у тому, що зазначені в ст. 210 КК діяння є об'єктивно суспільно небезпечними, оскільки передбачені в указаній статті різновиди нецільового використання бюджетних коштів завдають значної шкоди найважливішим інтересам особистості, суспільства та держави. Шкідливість «нецільового використання бюджетних коштів...» пов'язана, перш за все, з тим, що воно посягає на бюджетні відносини, які виступають як «економічне вираження суверенітету держави, матеріальної основи здійснення публічних функцій та повноважень держави», торкаючись тим самим практично всіх сфер життєдіяльності особистості, суспільства загалом і держави. Оскільки кошти, що мобілізуються в бюджетах, призначені для фінансового забезпечення завдань і функцій держави та місцевого самоврядування, бюджетні відносини набувають, по суті справи, стратегічного значення, оскільки без них неможливе

існування держави. Порушується збалансованість бюджетної системи.

Суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 210 КК, полягає в порушенні встановленого законодавством порядку виконання державного та місцевих бюджетів у частині використання бюджетних коштів, принаймні, у великому розмірі, що завдає шкоди у великих розмірах збалансованості бюджетної системи, фінансуванню та здійсненню програм і заходів, що реалізуються за рахунок бюджетних коштів;

— правові фактори. Вони посідають важливе місце в сукупності факторів, які обумовлюють кримінально-правову відповідальність за «нецільове використання бюджетних коштів...». Характеристика цих факторів дає змогу, з одного боку, встановити відповідність кримінально-правової норми системі норм, об'єднаних єдністю предмета правового регулювання, з іншого — позначити можливу прогалину в праві [10, с. 136], якщо така має місце.

В. М. Руфанова одним із правових факторів, які обумовлюють вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, називає відсутність чіткого законодавчо визначеного переліку діянь, які потрібно вважати нецільовим використанням бюджетних коштів [11, с. 59]. Однак, по-перше, незрозуміло, як саме відсутність такого переліку впливає на обумовленість вчинення таких злочинів. І, по-друге, навряд чи практично можливо розробити такий вичерпний перелік.

Надаючи характеристику нормативних факторів встановлення та збереження кримінальної відповідальності за розглядуваний злочин, потрібно звертатися, насамперед, до системно-правових принципів, які відображають внутрішню логічну несуперечність системи норм кримінального права, а також норм кримінального та інших галузей права (конституційного, бюджетного тощо). До таких належать: принцип конституційної адекватності, системно-правової несуперечності криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння, міжнарод-

но-правової необхідності і допустимості криміналізації тощо [10, с. 137; 11, с. 24].

У частині визначення конституційної адекватності норми кримінального закону, що закріплює відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, важливу роль відіграє аналіз норм, закріплених у інших галузях законодавства, зокрема, норм бюджетного права, що закріплені в законах України та в інших нормативних актах, прийнятих з метою розвитку окремих положень Конституції України.

Згідно з ч. 1 ст. 95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Відповідно до ч. 7 ст. 43 Основного Закону право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Згідно зі ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист. А в ст. 53 Основного Закону передбачено, що держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам [12].

Відповідно з цим Кримінальний кодекс України у ст. 1 має своїм завданням правове забезпечення охорони, у тому числі прав і свобод людини і громадянина, власності від злочинних посягань, а також запобігання злочинам [1].

У п. 8 ст. 7 БК закріплений принцип цільового використання бюджетних коштів, що означає використання бюджетних коштів тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями. Відповідно до ч. 1 ст. 116 БК порушенням бюджетного законодавства визнається порушення учасником бюджетного процесу встановлених БК чи іншим бюджетним законодавством норм щодо, зокрема, виконання бюджету. Відповідно до ст. 121 БК, посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміні-

стративну або кримінальну відповідальність згідно з законом. Порушення бюджетного законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності згідно із законами України його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь [2]. А склад бюджетного законодавства визначений у ст. 4 БК.

Наявність кримінальної відповідальності за «нецільове використання бюджетних коштів...» створює додаткову правову базу запобігання відповідним кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері кримінально-правовими заходами.

Водночас кримінально-правова охорона бюджетної системи України не повною мірою забезпечує її недоторканість;

— економічні фактори. Одним із важливих видів факторів, що визначають соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за «нецільове використання бюджетних коштів...», є економічні чинники, які, зокрема, певним чином пояснюють існування кримінальної відповідальності за такі порушення бюджетного законодавства, криміналізацію такого суспільно небезпечного діяння та його суспільну небезпеку. Вони одночасно виступають детермінантами (причинами та умовами) такого виду злочинності, що підлягають усуненню або принаймні зменшенню їх впливу з метою запобігання їй.

Використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету здійснюється на стадії виконання бюджету з метою позитивного впливу на рівень соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян. Бюджетна політика України є головним інструментом державного впливу та регулювання стану й розвитку економіки. При здійсненні такого регулювання постають певні проблеми, що потребують вирішення. Однією з таких важливих проблем є нецільове використання бюджетних коштів. Недостатньо

вирішеними в методичному та практичному аспектах залишаються питання аналізу макроекономічних наслідків нецільового використання бюджетних коштів і оцінювання їхньої ефективності. Існуючі проблеми фінансової системи й бюджету, зокрема, є наслідком неефективного управління системою органами державної влади (в особі їх керівників) на всіх рівнях влади. Корупція, некомпетентність, безвідповідальність можновладців — ось основні причини бюджетних правопорушень та гальмування економічного зростання [13, с. 28].

Серед основних причин та умов, що впливають на рівень, динаміку та структуру злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, нами виділені такі: відсутність економії бюджетних коштів та використання їх виключно за цільовим призначенням з боку розпорядників і несумлінних одержувачів бюджетних коштів. Така поведінка зазвичай обумовлена прагненням незаконно отримати бюджетну підтримку та використати її на власний розсуд; відсутність економічно обґрунтованого та законодавчо регламентованого механізму надання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів. Це сприяє зловживанням з бюджетними коштами, їх неефективному чи нецільовому використанню; існування «тіньового» сектору економіки, який охоплює майже всі сфери життєдіяльності країни та забезпечує своє функціонування переважно через створення фіктивних фірм, використання підставних осіб, проведення безтоварних операцій; зростання загальної суми заборгованості по виплаті заробітної плати; падіння валового внутрішнього продукту; зниження рівня матеріального забезпечення населення. Невідповідність рівня матеріального забезпечення службовців та їх життєвих потреб, що породжує корисливу мотивацію державних службовців під час розподілу та використання бюджетних коштів; зростання рівня безробіття [14, с. 119—120];

— соціальні фактори. У результаті вчинення злочину, передбаченого ст. 210

КК, безпідставно знижується рівень фінансування соціальних потреб, зокрема соціального захисту.

Висновки. Таким чином, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 210 КК, обґрунтовується суспільною небезпекою (характером і ступенем), історичними, економічними, нормативними, соціальними та іншими факторами. Криміналізація «нецільового використання бюджетних коштів...» є цілком обумовленою й відповідає загальним підставам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Результати дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за розглядуваний злочин дають змогу зробити висновок про неможливість впливу на суб'єктів цього злочину іншими заходами впливу, ніж кримінально-правовими; наявність ст. 210 КК відповідає умовам сьогодення, але ця стаття потребує вдосконалення.

Характер суспільної небезпеки злочину, передбаченого сучасною редакцією ст. 210 КК, полягає в порушенні встановленого законодавством порядку виконання державного та місцевих бюдже-

тів у частині використання бюджетних коштів. Суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою складу цього злочину, проте ступінь суспільної небезпеки злочину завжди полягає в спричиненні шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або створенні реальної загрози її заподіяння, а тому ступінь суспільної небезпеки аналізованого злочину полягає в спричиненні шкоди, принаймні, у великих розмірах, збалансованості бюджетної системи, фінансуванню та здійсненню програм і заходів, що реалізуються за рахунок бюджетних коштів.

Суспільна небезпека злочину, передбаченого запропонованою редакцією ст. 210 КК, полягає в порушенні встановленого законодавством порядку виконання (у частині умисного незаконного здійснення витрат) державного та місцевих бюджетів, державних і місцевих позабюджетних фондів, а також незаконного здійснення міжбюджетного трансферту, принаймні, у великих розмірах, що спричиняє шкоду фінансуванню та здійсненню програм і заходів, які реалізуються за рахунок коштів відповідних бюджетів і фондів.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. / Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50—51. Ст. 572.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
4. Пащенко О. О. Вплив традицій та новацій на визначення соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність // Кримінальне право: традиції та новації: матер. Міжнар. круглого столу (м. Полтава, м. Харків, 9—10 липня 2015 р.). Полтава, Харків, 2015. С. 90—91.
5. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: монографія. Львів, 2008. 216 с.
6. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: частина Загальна: курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.
7. Узагальнення судової практики щодо проведення аналізу та вивчення окремих проблемних питань правозастосування норм закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів у сфері господарської діяльності // Закон і Бізнес. 2018. URL: http://zib.com.ua/ua/print/74526-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_schodo_provedennya_analizu_ta_.html.
8. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Харків, 2001. 384 с.
9. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ, 2012. Т. 1. 780 с.

10. Шиян О. Ю. Генеза кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням // Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 134—139.

11. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: дис... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 258 с.

12. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

13. Радіонов Ю. Д. Проблеми бюджету та їх вплив на регулювання економічного росту // Проблеми бюджету та їх вплив на регулювання економічного росту. 2013. № 10 (жовтень). С. 23—28.

14. Кулаков В. В., Лень В. В., Мірошніченко С. С., Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: наук.-практ. посіб. Запоріжжя, 2011. 289 с.

Никитин Д. Ю. Обусловленность уголовной ответственности за нецелевое использование бюджетных денег.

В статье проведен анализ социальной обусловленности уголовной ответственности за нецелевое использование бюджетных денег, совершение расходов бюджета или предоставления кредитов их бюджета без установленных бюджетных назначений или с их превышением. Автором выделены основные причины и условия социальной обусловленности уголовной ответственности за такое преступление, как-то: исторические предпосылки и общественная опасность данного деяния; правовые, экономические и социальные факторы и дана их характеристика. Установлено, что характер общественной опасности преступления находится в нарушении установленного законодательством порядка исполнения государственного и местных бюджетов в части использования бюджетных денег.

Ключевые слова: нецелевое использование, бюджетные деньги, совершение расходования бюджета, предоставление кредитов из бюджета, социальная обусловленность, криминализация, уголовная ответственность.

Nikitin D. J. Conditionality of criminal responsibility for the improper use of budget funds.

The article analyzes the social conditionality of criminal responsibility for the improper use of budget funds, the implementation of budget expenditures or the provision of loans from the budget without established budget allocations or with their exaggeration. The author identified the main causes and conditions of the social conditionality of criminal responsibility for this crime, in particular, historical background and social danger of action, legal, economic and social factors and their characteristics. It is defined, that the nature of the public danger of a crime is in violation of the procedure established by law for the use of state and local budgets regarding the use of budget funds.

Key words: misuse, budget funds, budget spending, budget loans, social responsibility, criminalization, criminal responsibility.

УДК 342.5

Я. О. Триньова,

кандидат юридичних наук, доцент,

Міжвідомчий науково-дослідний центр

з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті аналізуються процес та результат реформування органів правопорядку України. Виявлено проблеми, які виникли внаслідок їх реформування. Пропонуються шляхи вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: органи правопорядку, реформування системи органів правопорядку, кримінальна юстиція.

Необхідність реформування органів правопорядку України впливає з міжнародних конвенцій та угод, до яких приєдналась Україна, а також із міжнародних зобов'язань України в рамках членства в Раді Європи. Ставши на євроінтеграційний шлях, Україна взяла на себе зобов'язання змінити роль та функції органів правопорядку, які б відповідали принципам Ради Європи згідно із відповідним Висновком Парламентської Асамблеї РЄ № 190 від 26.09.1995 р.

На виконання цих зобов'язань було внесено відповідні зміни до Конституції України, Кримінального кодексу, Кримінального процесуального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу України та низки інших нормативно-правових актів.

Етап правового забезпечення реформування системи тоді ще правоохоронних органів розпочався з 2008 р. із затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України [7], яку досі не реалізовано, та було закріплено ще в низці стратегічних документів [10; 6; 9; 19; 20; 21].

Про актуальність проблем державної політики України у сфері протидії організованим злочинності йшлося у першому звіті Європейської комісії в рамках нового механізму тимчасового зупинення безвізових режимів із третіми країна-

ми від 20.12.2017 р. Зокрема, Уряду України рекомендовано посилити зусилля з протидії організованій злочинності [12].

Проте сам процес реалізації реформування не був позбавлений низки недоліків методологічного та прикладного характеру, які позначились на ефективності процесу.

Деякі проблемні питання реалізації реформування системи органів правопорядку в своїх працях розглядали В. М. Куц [11] В. І. Литвиненко [13], М. В. Руденко [17], В. Л. Ортинський [14], О. П. Шайтура [17], Н. М. Ярмиш [23] та інші, однак ці праці присвячені конкретним проблемам, між тим у цій царині існують інші актуальні проблеми, які потребують оприлюднення та вирішення.

Оцінюючи «реформування правоохоронної системи» в сфері організованої злочинності, слід відразу визначити основну методологічну проблему: відсутність бачення загальної картини функціонування механізму органів правопорядку в сфері протидії злочинності; відсутність єдиної ідеології їх реформування, послідовності впровадження новел та їх гармонізації з чинним законодавством (у тому числі й на рівні понятійного апарату).

Основною методологічною проблемою можна назвати неоднозначність розуміння поняття «органи правопорядку», введеного у термінологічний обіг з 2016 р., з моменту внесення змін до Конституції України (ст.131-1). Така «неоднозначність» у розумінні терміна є прямим порушенням принципу верховенства права, оскільки не відповідає ознаці визначеності правової норми.

Законодавець чітко, однозначно не визначивши існуюче досі поняття «правоохоронні органи» (визначення надається в 6 чинних законах України, при цьому поняття не співпадають за обсягом (!)), «система правоохоронних органів», вводить в юридичний лексикон інше поняття, при цьому уникнувши його законодавчого визначення в принципі.

Досліджуючи співвідношення двох понять «правоохоронні органи» та «органи правопорядку», вчені пропонують розуміти його як родове та видове [17; 23].

При цьому тлумачення ст. 131¹ Конституції України надає підстави відносити до органів правопорядку тільки органи, які відповідно до КПК України проводять негласні слідчі (розшукові) дії. Проте, враховуючи, що обсяг поняття «правоохоронні органи» однозначно не визначений, таке співвідношення можна назвати вельми умовним.

Вважаємо, що після внесення відповідних змін до ст.131-1 Конституції України в професійній юридичній лексиці потрібно застосовувати поняття «органи правопорядку». Така гіпотеза впливає із системного тлумачення законодавства, оскільки суб'єктами проведення НСРД виступають особи, які в іншій час можуть не виконувати такі функції, хоча продовжують належати до працівників органів правопорядку/правоохоронних органів (слідчі органів прокуратури (тимчасово), органів внутрішніх справ, служби безпеки, Державного бюро розслідувань тощо) [22]. Саме тому попереднім терміном вони всі охоплювались без диференціації.

За відсутності чітко сформульованого предмета реформування неможливо до-

сягти і мети, адже не зрозуміло, що ж саме має бути змінено.

Іншою методологічною проблемою є відсутність уніфікації термінології на законодавчому рівні у сфері протидії організованій злочинності. У нормативних актах можна зустріти поняття «боротьба» та «протидія», причому інколи ці два поняття знаходяться в одному документі, прикладом виступає проект закону № 8057 від 23.02.2018 р. [16].

Проаналізувавши низку документів у зазначеній сфері, враховуючи сучасні теоретичні напрацювання, слід підсумувати, що доцільно застосовувати термін «протидія».

Зазначена частина методологічних проблем породила, в свою чергу, і низку прикладних. Останні виникають у процесі реалізації своїх функцій державними органами, які здійснюють протидію організованій злочинності. Все це значно знижує ефективність реалізації запроваджених реформ.

Беручи до уваги, що предметом цієї статті є проблемні питання реформування органів правопорядку у сфері протидії організованій злочинності, доцільно звернутись до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 1993 р. (ст. 5), для визначення кола суб'єктів (частини органів правопорядку), які протидіють організованій злочинності (та які зазнали реформування).

Проаналізуємо стан реформування державних органів, створених для протидії організованій злочинності з метою виявлення поточних проблем.

Спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України

Правим підґрунтям реформування СБ стала низка профільних документів [2; 8; 9; 15; 19].

При реформуванні СБ щодо виконання її повноважень у сфері протидії організованій злочинності акцент ставився на обмеженні повноважень СБ у зазначеній сфері. Однак непослідовність внесення змін до чинного законодавства призвела

до виникнення законодавчої колізії. Остання проявилася у суперечностях при формулюванні завдань відділу «К» як спеціально створеного державного органу з протидії організованим злочинності, про які йдеться у ст. 5 чинного Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», ст. 2 чинного Закону України «Про Службу безпеки України», та які вже відсутні в ст. 19 Закону України «Про національну безпеку», прийнятого 21.06.2018 р.

Відповідно до правил розв'язання правових колізій в такому випадку пріоритет має закон, який був прийнятий пізніше. На сьогодні повноваження СБ, зокрема в частині протидії організованим злочинності, мають визначатись відповідно до ст. 19 Закону України «Про національну безпеку України». Це означає, що СБ втратила після 21.06.2018 р. повноваження щодо протидії організованим злочинності. На практиці це означатиме надання всім доказам, зібраним СБ на виконання функцій протидії оргзлочинності, статусу неналежних та недопустимих, наслідком чого стане винесення виправдального вироку судом. Відтак загальнопревентивна функція протидії злочинності не діятиме.

Іншим суттєвим нововведенням Закону «Про національну безпеку» від 2018 р. стало визначення підконтрольності та підзвітності СБ. У Перехідних положеннях цього Закону Кабінету Міністрів України поставлено завдання у шестимісячний строк із дня набрання чинності цим Законом забезпечити розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про завдання та повноваження Комітету Верховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів відповідно до вимог Консти-

туції України щодо забезпечення національної безпеки. Службі безпеки України розробити у шестимісячний строк із дня набрання чинності цим Законом законопроект про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» та подати його Президентові України для внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України.

Станом на березень 2019 р. подібних нормативних актів на розгляд до ВР України не внесено, хоча це було принциповою вимогою європейських партнерів України.

Органи Національної поліції України

Реформування органів НП України відбувається в межах реалізації «Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України», затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1118-р; Стратегії розвитку Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р. ухваленої Урядом 15.11.2017 р., та ще низки документів [9; 18; 19].

Значним кроком у реформуванні системи органів правопорядку стало створення спеціального структурного підрозділу НП з протидії організованим злочинності. З 2018 р. розпочав свою роботу *Департамент стратегічних розслідувань* (який був створений замість ліквідованого в 2015 р. УБОЗ). Однією із функцій Департаменту є протидія організованим злочинним групам та злочинним організаціям, що становлять найбільшу суспільну небезпеку. Зокрема, й тих, які мають транснаціональні зв'язки. Очікується, що формування підрозділу стане дієвим механізмом протидії організованим злочинності.

Проте реалізація Департаментом своїх повноважень ускладнена через недостатнє правове забезпечення новоствореного підрозділу, що значно знижує ефективність його діяльності, а також через недосконалий механізм взаємодії з іншими органами у сфері протидії організованим злочинності.

Для подолання цієї проблеми доцільно визначити на законодавчому рівні

статус Департаменту як спеціального суб'єкта протидії організованим злочинності шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, що сприятиме ефективному виконанню складних оперативно-службових завдань. З цією метою мають бути внесені зміни до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», доповнивши перелік спеціально створених органів Департаментом, при цьому п. «а» ч. 3 ст. 5 Закону залишити без змін. Органи НП, передбачені п. «а» ч. 3 ст. 5, будуть брати участь у протидії злочинності в межах покладених на них інших функцій.

Також, з метою покращення ефективності діяльності Департаменту, зокрема щодо запровадження використання сучасних систем кримінального аналізу, слід розширити повноваження органів НП шляхом внесення змін до статей 25—27 Закону України «Про Національну поліцію» («Повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення»; «Формування інформаційних ресурсів поліцією»; «Використання поліцією інформаційних ресурсів»). Отримання доступу до банків даних правонаступника ДФС України, реєстрів Мін'юсту України (актів цивільного стану та довіреностей), Пенсійного фонду України, а також реєстрів ДМС України, є необхідним для автономного здійснення повного та всебічного аналізу діяльності суспільно небезпечних організованих злочинних груп, незаконних збройних формувань, осіб із числа «злочинців у законі» та «кримінальних авторитетів», їх «економічного підґрунтя».

Логічно, що така співпраця має позитивно вплинути на стан протидії організованій злочинності та, відповідно, змінить і сам стан організованої злочинності, змінивши її кількісно-якісні показники.

Для створення процесуальної визначеності правовідносин учасників кримінального провадження, прозорості діяльності новоствореного органу, та, як наслідок, підвищення рівня довіри насе-

лення до органів НП, слід визначити та закріпити повноваження Департаменту в офіційному документі, який має бути оприлюднений на офіційному сайті органу.

Органи прокуратури України

Реформування цього державного органу розпочалось із 2014 р., з моменту прийняття та набуття чинності Законом України «Про прокуратуру» та в рамках Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015—2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015.

У межах реалізації Стратегії в 2016 р. було внесено зміни і до Конституції України. Стаття 131¹ Основного Закону визначила *три* (замість існуючих до цієї реформи чотирьох) функції прокуратури. Крім цього, в цій статті вперше в сучасному законодавстві вжито поняття «органи правопорядку» замість «правоохоронні органи».

Однак основою новелою цієї реформи стало принципово інше місце прокуратури в системі гілок державної влади — її віднесено до судової гілки. Таке місце прокуратури в системі державної влади є результатом наближення прокуратури України до європейських стандартів, що визначено однією із цілей Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015—2020 роки.

Тому логічним стало затвердження Генеральним прокурором України 29.09.2017 р. Дорожньої карти з реформування органів прокуратури України, розробленої спільно з Консультативною місією Європейського Союзу в Україні, Офісом Ради Європи в Україні, Представництвом Європейського Союзу в Україні, Генеральним Директоратом Європейської комісії з питань суцідства та розширення і Групою підтримки України в Європейській комісії. Зазначеним документом передбачено низку заходів, покликаних забезпечити незалежність прокурорів при виконанні ними службових обов'язків, а також органів прокурорського самоврядування.

У контекст цього документа вкладаються і звужені функції прокуратури. Оновлені (реформовані) функції прокуратури закріплені в ст. 131¹ Конституції, хоча в чинному Законі України «Про прокуратуру», прийнятому в 2014 р., ст. 2 передбачено чотири функції прокуратури. Цю законодавчу колізію вирішили Перехідні положення Конституції (зміни до п. 9 розділу XV Конституції внесені на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016 р.), в яких зазначено: «Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, — до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій».

Функція слідства в прокуратурі є перехідною («відмираючою»), очікується, що прокуратура остаточно має її позбутись у середині лютого 2020 р. (спливає тримісячний термін передачі справ, які були в провадженні прокуратури, навіть якщо досудове розслідування завершено не було, до ДБР).

Конституційна функція прокуратури «підтримання публічного обвинувачення в суді» (п. 1 ст. 131-1 Конституції) також суперечить п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», в якому використано термін «державне» обвинувачення. Відповідно до європейських стандартів, долучитись до яких прагне Україна, ця функція має бути домінуючою, профільною в прокуратурі. Всі інші функції мають з часом зникнути.

Пункт 2 ст. 131¹ Конституції визначає другу функцію прокуратури як «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і роз-

шуковими діями органів правопорядку». В такій редакції конституційної функції прокуратури об'єднались дві функції прокуратури, передбачені пунктами 3, 4 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»: «3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян».

Зазначимо, що конституційна редакція цієї функції прокуратури на практиці породжує проблеми застосування цієї норми права. В такій редакції передбачається дублювання діяльності з організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокуратурою та іншим спеціально створеним для цієї функції державним органом (наприклад, ДБР, СБ України тощо).

Також породжують проблеми у правозастосуванні, а відповідно, суперечать ознаці визначеності положення закону як атрибута принципу верховенства права, конституційні повноваження прокуратури щодо «вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження». Серед таких «інших питань» криється функція прокуратури щодо координації (яка схована всередині ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»), проти якої також виступають представники європейських інститутів, і яка не належить до європейських стандартів діяльності прокуратури.

Функція координації має бути передана від прокуратури до іншого органу, який буде стояти зовні державних органів, спрямованих на протидію організованій злочинності.

І, нарешті, третя конституційна функція прокуратури — «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом» (п. 3 ст. 131-1 Конституції). В Законі України «Про прокуратуру» ця функція посідає друге місце, що свідчить про її пріоритетність перед функ-

цією «нагляду», визначеною в пунктах 3, 4 ч. 2 ст. 2: «представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом». Однак, крім того, що функція прокуратури, за законом, є ширшою за конституційну, так ще є й проблеми щодо дотримання виконання першої. Адже якщо випадки представництва громадянина та держави в суді з боку прокуратури визначені в статтях 23—24, то тлумачення щодо обсягу поняття «виключні випадки» відсутнє в чинному законодавстві. Це означає, що конституційна функція не відповідає принципу верховенства права, що, в кінцевому етапі, призводить до неможливості її застосування.

Труднощів при здійсненні функцій прокуратури додає ч. 3 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», в якій зазначено, що «на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України». Крім того, відповідні зміни до Конституції за часом було внесено пізніше (в 2016 р.), ніж було прийнято Закон України «Про прокуратуру» (2014 р.). Тож, саме Конституція має преюдиційну силу, не враховуючи вже те, що остання за ієрархією НПА стоїть вище за будь-який закон.

Таким чином, для забезпечення законності дій органами прокуратури щодо здійснення своїх функцій, *прокуратура має дотримуватись положень Конституції, включаючи її перехідні положення та перехідні і прикінцеві положення КПК України.*

Оскільки функція слідства в прокуратурі не відповідає європейським стандартам, до яких прагне Україна, було створено **Державне бюро розслідувань** — орган, якому передані відповідні слідчі функції на досудовому розслідуванні. 27.11.2018 р. ДБР розпочав роботу, хоча Закон України «Про Державне бюро розслідувань» було прийнято ще 12.11.2015 р.

Відповідно до ч. 1 Прикінцевих положень КПК України положення ч. 4 ст. 216 цього Кодексу вводяться в дію з дня початку діяльності Державного бю-

ро розслідувань України, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності цим Кодексом. КПК України набрав чинності 19.11.2012 р. Впродовж п'яти років існування КПК України — з 19.11.2017 р. ДБР так і не було створено, відповідно, термін, визначений в КПК України, має вираховуватись з моменту спливу п'ятирічного строку дії КПК України.

Відповідно до ч.1 Перехідних положень КПК України «до дня введення в дію положень частини четвертої ст. 216 цього Кодексу повноваження щодо досудового розслідування здійснюють слідчі органи прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначеними цим Кодексом, — щодо злочинів, передбачених частиною четвертою ст. 216 цього Кодексу.

Після введення в дію положень ч. 4 ст. 216 КПК України (тобто з 19.11.2017 р. — *Я. Т.*) кримінальні провадження, розпочаті слідчими органів прокуратури, продовжують здійснюватися слідчими органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначеними цим Кодексом, до закінчення досудового розслідування, але не довше двох років (до 19.11.2019 р. — *Я. Т.*). Після закінчення дворічного строку кримінальні провадження, розпочаті слідчими органів прокуратури, у тримісячний строк (з 20.11.2019 р. по 20.02.2020 р. — *Я. Т.*) передаються слідчим органів Державного бюро розслідувань».

Таким чином, органи прокуратури на сьогодні знаходяться в тимчасовому законному режимі «дублювання» діяльності ДБР, щодо проваджень, які були розпочаті прокуратурою і знаходяться на стадії досудового розслідування. Проте всі провадження, зареєстровані в ЄСДР після 27.11.2018 р. (початок діяльності ДБР), які є відповідно до ч. 4 ст. 216 КПК України в підслідності ДБР, має розслідувати саме цей орган.

Щодо гармонізації визначеності правового забезпечення діяльності ДБР, зокрема щодо протидії організованій злочинності, — вона залишає бажати

кращого. Так, відсутність у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» згадки про ДБР як органу, який протидіє, в тому числі, й організованій злочинності, може позначитись на ефективності роботи цього органу та результатах реформування системи кримінальної юстиції. До речі, у Проекті закону України № 10121 від 01.03.2019 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії організованій злочинності» це виправлено — до переліку органів, створених для протидії організованій злочинності, додано ДБР [16].

Для організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних ДБР, 02.07.2018 р. було створено самостійний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України — Департамент організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних Державному бюро розслідувань, нагляду за додержанням законів його оперативними підрозділами та підтримання публічного обвинувачення у відповідних провадженнях.

Органи Державної прикордонної служби України (ДПС України)

Серед актуальних проблем ДПС України, невирішеність яких заважає ефективній протидії злочинності з боку цих державних органів у межах покладених на них інших основних функцій, можна відзначити відсутність у КПК України 2012 р. (ст. 216 КПК України) слідчих повноважень органів ДПС України у розслідуванні злочинів, які безпосередньо вчиняються на державному кордоні України. Йдеться, передусім, про вчинення злочинів, передбачених статтями 332, 332-1, ч. 4 ст. 358, ст. 149 КК України. Така редакція положень нового КПК України значно знизилася можливість виконання функцій ДПС України щодо ефективної протидії організованій злочинності та нелегальної міграції на державному кордоні, передбачених у Законі України «Про Державну прикордонну службу України».

Так, ДПС України у своєму Листі від 26.02.2018 р. № 52/320 відмічає, що слідчі органів НП України, органів безпеки, які уповноважені проводити досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 149, 332, 332¹ та ч. 4 ст. 358 КК України, знаходяться на значній відстані від підрозділів охорони державного кордону, що унеможлиблює проведення ефективного досудового розслідування та виявлення протиправних дій на ранній стадії і осіб, які вчинили кримінальні правопорушення «по гарячих слідах», утворюючи умови для «безкарності дій злочинців та втрати доказів».

Зазначимо, що про необхідність повернення ДПС України слідчих повноважень у сфері протидії злочинності, в тому числі й організованій, неодноразово наголошувалось у висновках та рекомендаціях європейських експертів, зокрема Місії ЄС із надання допомоги в питаннях кордону України та Республіки Молдова (EUBAM), експертів ЄС з оцінки виконання Плану дій щодо візової лібералізації у сфері інтегрованого управління кордонами та пропозиціях експертів міжнародного проекту TWINNING тощо.

Повернення наведених функцій ДПС України у сфері протидії злочинності, відповідна гармонізація законодавства в цій сфері дозволить ефективно протидіяти організованій злочинності.

Висновки. Враховуючи викладене, з метою досягнення ефективних результатів реформування системи органів правопорядку України у сфері протидії організованої злочинності в Україні, слід вжити наступних заходів.

1. Створити та прийняти базовий закон про органи правопорядку України, який повинен визначити їх дефініцію, регламентувати порядок їх утворення підпорядкування, визначити функції, завдання.

Привести у відповідність до цього закону всю чинну законодавчу базу.

2. Враховуючи серйозну загрозу організованої злочинності та міжнародні зобов'язання, Уряду України визначити та створити відповідний координуючий

орган при Уряді, МВС України або орган із загальнодержавним статусом для ефективної координації діяльності уповноважених органів, налагодження їх дієвої взаємодії, усунення розбалансованості та дублювання функцій, а також контролю за виконанням рішень з метою отримання очікуваних результатів із попередження, виявлення і припинення організованої злочинної діяльності.

3. Для уникнення дублювання функцій державними органами, вирішення законодавчої колізії ВР України привести у відповідність законодавство України щодо повноважень СБ України у сфері протидії організованій злочинності, обмеживши повноваження СБ у цій сфері.

ВР України — створити та прийняти закон про Парламентський комітет.

4. Для ефективної діяльності Департамента стратегічних розслідувань законодавчо закріпити статус та повноваження ДСР НП України. Для цього доповнити ч. 2 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», додавши до переліку спеціально створених органів Департамент, при цьому п. «а» ч. 3 ст. 5 цього Закону залишити без змін.

5. Державній прикордонній службі України надати слідчі повноваження у

сфері розслідування злочинів, які вчиняються безпосередньо на державному кордоні України. Для цього внести відповідні зміни до ст. 216 КПК України.

7. Органи прокуратури мають здійснювати свої функції виключно в межах, визначених Конституцією України. В іншому випадку докази, зібрані прокуратурою, можуть бути визнані неналежними та недопустимими, результатом чого стане винесення судом виправдувального вироку.

8. Для ефективної роботи Державного бюро розслідувань (ДБР) щодо протидії організованій злочинності, з огляду на гармонізацію законодавства в процесі реформування системи органів правопорядку, додати ДБР до суб'єктів, які визначені Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» як державні органи, які беруть участь у протидії організованій злочинності в межах виконання покладених на них інших функцій.

9. Зареєстрований у ВР України Проект закону України № 10121 від 01.03.2019 «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії організованій злочинності» потребує доопрацювання, оскільки він так і не розв'язав нагальних проблем у сфері протидії організованій злочинності та має методологічні недоліки.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про Державну прикордонну службу України». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15.
2. Закон України «Про службу безпеки України» від 25.03.1992 із змінами, внесеними 12.07.2018. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12.
3. Закон України «Про Національну поліцію». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.
4. Закон України «Про прокуратуру». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.
5. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, прийнята в 2011 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011.
6. Концепція першочергових заходів реформування системи МВС, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 № 1118-р. URL: mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm.
7. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008.
8. Концепція реформування СБУ (розроблена СБУ на виконання пункту 3 Рішення РНБО України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», уведеного в дію Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-08.

9. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України: затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-16.
10. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: прийнята в 2011 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011.
11. Куц В. Прокуратура України: реформування чи ребрендинг? // Юридичний вісник України. 2016. № 20—21. С. 6—7.
12. Лист Секретаря РНБО України О. Турчинова до Міністра внутрішніх справ України Авакова А. Б. від 24.01.2018 р. № 1175/01/26-2018.
13. Литвиненко В. І. Концептуальні засади реформування правоохоронних органів // Наукові праці МАУП. 2017. Вип. 52 (1), С. 7—16.
14. Ортинський В. Л. Реформування правоохоронної системи у контексті соціально-правового механізму забезпечення прав людини // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 810. С. 38—42.
15. Проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення інституційної спроможності Служби безпеки України» від 23.02.2018 р. № 8057 (станом на березень 2019 року його статус не змінився). URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63514.
16. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо протидії організованим злочинностям (№ 10121 від 01.03.2019). URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65608.
17. Руденко М. В., Шайтура О. П. Щодо визначення поняття «органи правопорядку» // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право». 2017. Вип. 23. С. 158—160.
18. Стратегія реформування державного управління на 2016—2020 роки: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL: www.kmu.gov.ua/ua/pras/249175778.
19. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015.
20. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015—2020 рр.: затверджена Указом Президентом України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015.
21. Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 «Про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.
22. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12.
23. Ярмиш Н. М. Зміст терміна «органи правопорядку», використаного у ст. 131¹ Конституції України // Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 4. С. 79—84.

Тринева Я. О. Проблемы реформирования системы органов правопорядка Украины в сфере противодействия организованной преступности и пути их разрешения. В статье анализируется процесс и результат реформирования органов правопорядка Украины. Выявлены проблемы, которые возникли вследствие их реформирования. Предлагаются пути разрешения означенных проблем.

Ключевые слова: органы правопорядка, реформирование системы органов правопорядка, уголовная юстиция.

Trynova Ya. O. Problems of reforming the system of law and order organs of Ukraine in the sphere of counteraction organized crime and propose possible solutions.

The article analyzes the process and the result of the reform Ukrainian law and order organs. Identified problems that have arisen as a reform result. Proposed possible solutions.

Key words: Ukrainian law and order organs, Ukrainian law and order organs system reforming, criminal justice.

УДК 341.1/.8: 341.1

А. А. Пархоменко,

студентка магістратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Науковий керівник: **Петришин О. О.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА ПРИЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У статті досліджено особливості взаємодії двох європейських систем судового захисту: Суду Європейського Союзу як інституту Європейського Союзу (далі — ЄС) та Європейського суду з прав людини, який діє при Раді Європи та покликаний забезпечувати неухильне дотримання і виконання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) її державами-учасницями. Визначено основні проблеми-перешкоди приєднання ЄС до Конвенції. Проаналізовано положення Проекту Угоди про приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Висновку Суду Європейського Союзу 02/13 щодо нього та визначено останні наміри Європейського Союзу щодо приєднання до Конвенції.

Ключові слова: Європейський Союз, Рада Європи, Суд Європейського Союзу, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Проект Угоди про приєднання, Висновок Суду Європейського Союзу 02/13.

Незважаючи на те, що процес європейської інтеграції триває вже понад півсторіччя, можна стверджувати про його «неусталеність» навіть з огляду на те, що й досі не існує єдиної думки у науковому колі щодо статусу Європейського Союзу (далі — ЄС/Союз). Для того щоб зрозуміти його природу та тенденції розвитку, слід проаналізувати багато факторів: починаючи від інституційної побудови та нормативної основи функціонування ЄС і до конкретних дій ЄС на міжнародній арені, якими він поступово, але не завжди планомірно, розмежовує «свою» і «чужу» компетенцію. Одним із таких прикладів є і питання щодо приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), яким визначається його статус щодо Ради Європи (далі — РЄ) та Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) та щодо розмежуван-

ня судової компетенції Суду Європейського Союзу (далі — Суд ЄС) та ЄСПЛ. Це питання є важливим не лише з наукової точки зору, а й з практичної, адже існування двох наддержавних судових систем у межах Європи рано чи пізно призведе до необхідності визначення їх співвідношення між собою.

Існує багато публікацій з цієї проблематики, зокрема, Є. Алісієвич, Н. Кислиціної, Т. В. Комарової, О. М. Поліванової, О. В. Сердюк, В. І. Муравйова, О. В. Святун та ін.

Метою статті є дослідження і висвітлення актуальних проблем-перешкод які виникають у процесі приєднання ЄС до Конвенції, а також визначення сучасних намірів ЄС із цього приводу.

Історія виникнення і розвитку двох систем судового захисту була окремою для ЄС і РЄ, але нас цікавить їх взаємодія. Слід звернути увагу тільки на те, що, на відміну від РЄ, Європейський Со-

юз не визначає своєю першою і головною метою захист прав людини. Ця необхідність у запровадженні власного Суду ЄС виникла в ЄС вже в процесі його існування і обумовлена, в першу чергу, вирішенням суперечностей між національними системами законодавства і наднаціональною системою норм. Отже, навіть виникнення Суду ЄС обумовлено специфікою цього наднаціонального об'єднання.

Щодо взаємодії ЄС і РЄ, то ще у Договорі про заснування Європейського співтовариства закріплювалося положення щодо співпраці між цими двома організаціями. Зараз у ст. 220 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі — ДФЄС) закріплено, що «Союз запроваджує всі належні форми співпраці з органами... (в тому числі) Ради Європи...» [1]. Крім того, основним документом, що регламентує їх співпрацю, є Меморандум порозуміння між Радою Європи та Європейським Союзом 2007 р. в якому також зазначається і про співвідношення між системами права та законодавства з прав людини ЄС і РЄ. Відповідно до п. 17 цього Меморандуму: «Європейський Союз розглядає Раду Європи як загальноєвропейське джерело інформації з прав людини» [2], а відповідно до п. 19 — «У сфері прав людини та основоположних свобод буде забезпечена узгодженість законодавства Співтовариства та Європейського Союзу з відповідними конвенціями Ради Європи. Це не заважає законодавству Співтовариства та Європейського Союзу забезпечити більш широкий захист» [2]. Розвиваючи питання щодо місця Європейської конвенції в праві ЄС, слід зазначити, що прослідковується тенденція від визнання і поваги до Конвенції з боку ЄС до приєднання Союзу до неї. Так у ст. 6 Договору про Європейський Союз (далі — ДЄС) прямо зазначається про приєднання ЄС до Конвенції, але вказується і на те, що таке приєднання ніяк не впливає на повноваження Союзу, які визначені в установчих Договорах. З цих положень випливає, що відповідно до однієї з форм співпраці між ЄС та РЄ — у сфері захис-

ту прав людини — ЄС визнає та дотримується Конвенції та поширює компетенцію ЄСПЛ на вирішення справ із захисту прав, закріплених у Конвенції, але тільки у межах її положень і не стосується так званих «розширених прав» (права, що захищаються Конвенцією, але зміст яких розширений в законодавстві ЄС). Захист таких «розширених прав» відповідно до установчих Договорів належить до повноважень Союзу, а саме до повноважень Суду ЄС. Крім того, в ЄС є власний документ, що регламентує основні права і свободи в ЄС — Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. (далі — Хартія). Вона і регламентує «розширені права».

Взагалі, порівнюючи Європейську конвенцію та Хартію, слід зазначити, що Хартія була прийнята на основі Конвенції та практики ЄСПЛ. Крім основних прав і свобод, які закріплені в Конвенції (право на життя, заборона катування, заборона рабства і примусової праці, презумпція невинуватості, право на шлюб та ін.), Хартія закріплює ще і соціальні (соціальне забезпечення і допомога, охорона здоров'я, права на працю та навчання, права працюючих та ін.), економічні (наприклад, свобода підприємницької діяльності), культурні (свобода художньої творчості та науково-дослідницької діяльності), політичні (виборче право громадян ЄС, право на належне управління та ін.) права і дає більш розширену регламентацію деяким основним правам, закріпленим у Конвенції (наприклад, не тільки на справедливий судовий розгляд, а й на ефективний спосіб судового захисту; деталізує право на рівність у правах та недискримінацію) (весь цей додатковий перелік прав і можна назвати «розширеними правами»). Як зазначається в Хартії (статті 52, 53) сенс прав і свобод, які збігаються з тими, що закріплені в Конвенції, є тотожним і положення Хартії не можуть обмежувати відповідні положення Конвенції. Натомість положення Конвенції можуть мати більш широкий захист в ЄС. І взагалі, як зазначається в тій же ст. 6 ДЄС: «Основоположні права, що гарантуються Євро-

пейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які випливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу».

Отже, Європейська конвенція розглядається Союзом як основа і джерело інформації про права людини, положення якої розширюються та закріплюються Союзом з урахуванням специфіки їх реалізації в наддержавному утворенні (одна з точок зору щодо природи ЄС, яку ми підтримуємо) — Європейському Союзу. І Суд ЄС забезпечує дотримання установчих Договорів ЄС (а Хартія має силу установчого Договору і не може суперечити установчим Договорам). А інші методи врегулювання до спорів, що випливають з установчих Договорів, не застосовуються (відповідно до ст. 344 ДФЄС). Що ж до приєднання до Конвенції, відповідно до її положень (ст. 59) в редакції після прийняття Протоколу № 14 до Конвенції, вона «відкрита для підписання членами Ради Європи» [3] та окремо зазначається, що «до цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз» [3]. Проблема в тому, що відповідно до положень Конвенції юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі випадки застосування Конвенції, що суперечить позиції ЄС, яка була зазначена вище.

Для вирішення цієї проблеми було Рішенням Ради ЄС ініційовано проведення переговорів з цього питання у 2010 р. (за рекомендацією Комісії Європейського Союзу (далі — Комісія ЄС)), а Комісія ЄС була визначена як представник ЄС на переговорах. 5 квітня 2013 р., після трьох років переговорів, сторони досягли згоди щодо проекту інструментів приєднання.

Цей Проект Угоди про приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Проект) був поданий до Суду ЄС для отримання висновку щодо відповідності його положень установчим Договорам відповідно до процедури, регламентованої ст. 218 ДФЄС. Суд ЄС у своєму Висновку 2/13 від 18 грудня 2014 р. встановив невідповідність цього

проекту ст. 6 ДЕС та Протоколу № 8 до ДЕС. Коротко розглянемо основні положення Проекту та заперечення Суду щодо них.

1. Положення Проекту: Суд ЄС розглядається НЕ як альтернатива ЄСПЛ (у розумінні п. 2b ст. 35 та ст. 55 Конвенції), а як частина внутрішньої системи засобів правового захисту ЄС (аналог національного засобу захисту). Тобто, до подання заяви до ЄСПЛ має бути розгляд у Суді ЄС, якщо це питання належить до юрисдикції Суду ЄС.

ЄС має статус *mutatis mutandis* (не як суверенна держава, а особливе утворення) як Договірна Сторона. ЄСПЛ розглядає справи щодо порушень інститутами ЄС та особами, які діють від їх імені, прав, що захищаються Конвенцією. Крім того, ЄСПЛ не буде здійснювати тлумачення і застосування установчих Договорів, що є відповідно до ст. 344 ДФЄС виключною юрисдикцією Суду ЄС. І це є гарантією невтручання у компетенцію Суду ЄС (Суд ЄС же висловив думку, що це є недостатньою гарантією збереження його юрисдикції). Також встановлюється така форма залучення Суду ЄС вже у якості самостійної міжнародної процедури, а не як внутрішнього засобу захисту ЄС як «попередня участь Суду ЄС», яка застосовується у тому випадку, коли особа не повинна була звертатися до Суду ЄС як до останньої інстанції внутрішньої системи захисту відповідно до юрисдикції суду ЄС. Такий висновок Суду ЄС, наданий ним під час процедури «попередньої участі», не може бути переглянутий ЄСПЛ (заборона п. b ст. 267 ДФЄС). Але процедура такого залучення не встановлюється Проектом, а передбачає встановлення такої процедури на рівні законодавства ЄС в майбутньому.

Висновок Суду ЄС: Суд ЄС з цього приводу зауважив, що оскільки Конвенція в результаті приєднання до неї ЄС стане невід'ємною частиною законодавства ЄС, то і відповідно до статей 267 та 344 ДФЄС Суд ЄС має виключну юрисдикцію у вирішенні будь-якої суперечки між державами-членами та між цими

державами-членами і ЄС щодо дотримання ЄСПЛ. Будь-який попередній чи наступний контроль за рішенням Суду ЄС є недопустимий відповідно до тлумачення ст. 344 ДФЄС. Звернення до ЄСПЛ як до зовнішньої щодо ЄС установи підриває «довіру» між державами-членами Союзу, на яку вони погодились, вступаючи до нього. Крім того, за відсутності закріплення процедури «попереднього залучення (участі) Суду ЄС» Суд ЄС не може вирішити питання про її відповідність установчим Договорам, а тому вважається, що до її прийняття вона відсутня.

2. Положення Проекту: Вводиться поняття «співвідповідача». Ним виступає ЄС, якщо позов подано до держав — членів ЄС або держави — члени ЄС, якщо позов поданий до ЄС у випадку (за умови), коли певні положення законодавства ЄС приводять до вчинення зобов'язань (вчинення діянь, прийняття рішень) за цим законодавством, які протирічать Конвенційним правам. Співвідповідачі несуть солідарну відповідальність, за винятком випадків, коли ЄСПЛ вирішить притягнути до відповідальності тільки одного зі співвідповідачів. Договірні Сторона (ЄС, держави — члени ЄС) стає співвідповідачем або шляхом прийняття запрошення від ЄСПЛ, або за рішенням ЄСПЛ на запит цієї Договірної Сторони. В будь-якому випадку ЄСПЛ оцінює необхідність цього прийняття відповідно до умови, вказаної вище (тобто хто брав участь у прийнятті акта законодавства ЄС та хто виконував відповідний акт).

Висновок Суду ЄС: Суд ЄС зауважив, що для відповідної оцінки ЄСПЛ повинен визначити не тільки співвідповідачів, які брали участь у прийнятті акта законодавства ЄС та хто виконував відповідний акт, а й органи та особи, які відповідно до положень установчих Договорів були уповноважені на вчинення таких діянь чи прийняття актів. Отже, ЄСПЛ в такому випадку повинен здійснити тлумачення та визначити застосування норм установчих Договорів, що є неприпустимим з огляду на виключну

юрисдикцію Суду ЄС з цих питань відповідно до статей 267 та 344 ДФЄС.

3. Положення Проекту: ЄС отримує деякі організаційні права, пов'язані з Конвенцією (участь Європарламенту у виборі суддів на засіданнях Асамблеї РЄ та право голосу ЄС на засіданнях Комітету міністрів РЄ під час вирішення питань, пов'язаних з функціонуванням ЄСПЛ). При цьому визначаються певні правила голосування (яка кількість голосів представників ЄС потрібна для висловлення узгодженої позиції ЄС) для самих делегатів від ЄС для того, щоб забезпечити ефективну роботу РЄ.

4. Положення Проекту: Приєднання ЄС до Конвенції не впливає на правове становище держав — членів ЄС, які відповідно до ст. 57 Конвенції заявили застереження щодо положення Конвенції або одного з протоколів, до яких ЄС приєднується або вжили заходів, відступаючи від Конвенції відповідно до її ст. 15 статті, або не є учасниками одного з протоколів, до яких ЄС може приєднатися в майбутньому. Отже, зобов'язання держав — членів ЄС, які є учасниками Конвенції, є автономними від зобов'язань Союзу.

Висновки. Отже, Суд ЄС вказав, що в ЄС існує новий тип правопорядку, що передбачає автономію права та законодавства ЄС та виключну компетенцію інститутів ЄС вирішувати питання, які впливають з цього права. Так, він вирішив проблему розмежування права та компетенції РЄ та ЄС на користь останнього.

Незважаючи на такі категоричні висновки Суду ЄС, процес приєднання продовжується на виконання обов'язку, передбаченого ст. 6 ДЕС та для зміцнення фундаментальних цінностей ЄС, підвищення узгодженості захисту основних прав у Європі. «Уже в 2015 році Європейська комісія в якості посередника в переговорах з Союзом приступила до консультацій зі спеціальним комітетом, призначеним Радою ЄС. Робота над конкретними рішеннями з різних питань, що були підняті Судом ЄС, наразі досягла значного прогресу, але ще не заверше-

на» [4] — зазначається у відповіді Ко- Ювіна щодо відновлення процедури при-
місії від 14.06.2018 р. на запит Філіпа еднання ЄС до Конвенції.

Список використаної літератури

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/с 83/01) станом на 30.03.2010 р. (остання редакція) / Офіційний вісник Європейського Союзу. С 83/1. URL: old.minjust.gov.ua/file/23491.docx. html.
2. Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/council-europe/6983/memorandum-understanding-between-council-europe-and-european-union_en. html.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод станом на 02.10.2013 (остання редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. html.
4. Офіційний сайт Європарламенту. URL: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2018-001453-ASW_EN. html.
5. OPINION 2/13 OF THE COURT (Full Court) of 18 December 2014: Офіційний сайт Суду ЄС. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160882&doclang=EN>.html.
6. Хартія основних прав Європейського Союзу станом на 07.12.2000 (остання редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.html.

Пархоменко А. А. Проблема присоединения Европейского Союза к Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

В статье исследованы особенности взаимодействия двух европейских систем судебной защиты: Суда Европейского Союза как института Европейского Союза (далее — ЕС) и Европейского суда по правам человека, действующего при Совете Европы и призванного обеспечивать неуклонное соблюдение и исполнение Конвенции о защите прав человека и основных свобод (далее — Конвенция) ее государствами-участниками. Определены основные проблемы—препятствия присоединения ЕС к Конвенции. Проанализированы положения Проекта Соглашения о присоединении Европейского Союза к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Вывода Суда Европейского Союза 02/13 к нему и определены последние намерения Европейского Союза по присоединению к Конвенции.

Ключевые слова: Европейский Союз, Совет Европы, Суд Европейского Союза, Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Проект Соглашения о присоединении, Вывод суда Европейского Союза 02/13.

Parkhomenko A. A. The problem of joining the european union to the european convention on the protection of human rights and fundamental freedoms.

The article examines the peculiarities of the interaction between the two European judicial protection systems: the Court of the European Union as the institution of the European Union (hereinafter — the EU) and the European Court of Human Rights acting under the Council of Europe and is intended to ensure the strict observance and implementation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter — the Convention) by its member States. The main problems are identified — obstacles to EU accession to the Convention. The provisions of the draft Agreement on the Accession of the European Union to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Opinion of the Court of Justice of the European Union 02/13 concerning it have been analyzed and the European Union's last intentions regarding accession to the Convention have been determined.

Key words: European Union, Council of Europe, Court of the European Union, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Draft Agreement on Accession, Opinion of the Court of Justice of the European Union 02/13.

Г. М. Левіна,
аспірантка Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
Науковий керівник: **Н. Р. Малишева,**
доктор юридичних наук, професор,
академік НАН Україн

УДК 349.6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ РІДКІСНИХ І ТАКИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАГРОЗОЮ ЗНИКНЕННЯ, ВИДІВ ТВАРИННОГО СВІТУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

У статті проведено дослідження окремих питань правового регулювання використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, занесених до Червоної книги України: (1) розглянутий передбачений законодавством поділ такого використання на право загального та право спеціального використання природних ресурсів; (2) здійснено визначення характерних ознак і відмінностей кожного виду використання; (3) виявлено законодавчі суперечності в нормативно-правових актах, що регулюють порядок отримання дозволу на спеціальне використання об'єктів Червоної книги України; (4) зроблено аргументовані висновки й надано пропозиції.

Ключові слова: об'єкти Червоної книги України, спеціальне використання природних ресурсів.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про Червону книгу України» основні вимоги щодо використання об'єктів Червоної книги України (тобто рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних чи штучно створених умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. — прим. автора) встановлюються цим Законом, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний

світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про захист тварин від жорстокого поводження», іншими нормативно-правовими актами [1].

Згідно з ч. 1 ст. 38 базового Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», використання природних ресурсів (до яких відносяться рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного світу, занесені до Червоної книги України. — прим. автора) здійснюється в порядку загального і спеціального використання природних ресурсів, зокрема:

1) законодавством України громадянам (тобто всім фізичним особам без вікових обмежень, які перебувають на території України, включаючи іноземців та осіб без громадянства [2, с. 197—198]) гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України (ч. 2 ст. 38 Закону);

2) в порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям (правосуб'єктність яких — досягнення певного віку, зокрема віку повної цивільної дієздатності (18 років), наявність акта реєстрації суб'єкта підприємництва, набуття певного статусу, наприклад, статусу мисливця тощо) визначається законодавством [2, с. 198]) надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, — на пільгових умовах (ч. 3 ст. 38 Закону) [3].

При цьому, саме у цьому базовому Законі (у вказаній ст. 38) вперше в законодавстві України був запроваджений поділ права використання природних ресурсів на: 1) право загального використання природних ресурсів та 2) право спеціального використання природних ресурсів.

Автори науково-практичного коментаря до цього базового Закону вказують, що такий поділ «мав на меті, з одного боку, гарантувати право громадян на вільний доступ до природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб, а з другого — визначити обов'язкові умови набуття права на використання природних ресурсів у виробничих та інших господарських цілях» [2, с. 197]. Це зумовлено тим, що «в процесі спеціального природокористування природні ресурси

піддаються значно більшому тиску, навантаженню, а їх використання суттєво перевищує за обсягами таке, що має місце при загальному природокористуванні. Одночасно створюється більша загроза заподіяння шкоди довкіллю, а через нього — стану здоров'я населення та збереженню всього біологічного та ландшафтного різноманіття» [4, с. 95—96].

При цьому, «наведені у статті 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» характеристики загального та спеціального використання природних ресурсів є досить загальними, що обумовило необхідність їх конкретизації в інших нормативно-правових актах», зокрема, «у головних актах природоресурсного законодавства вони конкретизуються із урахуванням особливостей сфери природокористування» [2, с. 198].

Так, у частині спеціального використання тваринного світу, у частинах 1, 2 ст. 17 спеціального Закону України «Про тваринний світ» визначено, що до спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються: а) з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища та б) лише за відповідними дозволами чи іншими документами, що видаються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ця вимога поширюється також на власників чи користувачів земельними ділянками, на яких перебувають (знаходяться) об'єкти тваринного світу) [5].

Спеціальне ж використання об'єктів тваринного світу саме в порядку ведення мисливського і рибного господарства здійснюється ще й з наданням відповідно до закону підприємствам, установам, організаціям і громадянам права користування мисливськими угіддями та рибогосподарськими водними об'єктами (згідно з ч. 2 ст. 17 Закону України «Про тваринний світ»).

У ч. 2 ст. 44 Закону України «Про тваринний світ» визначено, що порядок і вигоди щодо використання (а також охорони і відтворення) рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин визначаються законом про Червону книгу України. Тобто проголошено пріоритетне значення цього Закону.

Зокрема, в частині спеціального використання безпосередньо об'єктів Червоної книги України, у ч. 1 ст. 19 Закону України «Про Червону книгу України», встановлено, що спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України здійснюється: а) у виняткових випадках лише у наукових і селекційних цілях, у тому числі для розмноження, розселення і розведення у штучно створених умовах, а також для відтворення популяцій, б) за дозволом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, в) на підставі рішень Національної комісії з питань Червоної книги України, прийнятих відповідно до її повноважень. Причому, спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України з метою отримання прибутку забороняється (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про Червону книгу України»).

Л. Д. Нечипорук вводить ще й такий новий критерій поділу порядку використання природних ресурсів на загальний та спеціальний як «ступінь впливу користувача на фізичний стан природних ресурсів і, відповідно, на право загальнонародної власності щодо цих ресурсів» [6, с. 97].

У законодавстві України не визначені види, способи добування, збирання об'єктів Червоної книги України, які належать до спеціального використання, тобто, за відсутності обмежень і заборон, можемо говорити про дозволені законодавством способи, як-то: лов (вилов) риби та інших водних живих/біологічних ресурсів; відлов птахів, ссавців тощо. Керуючись ч. 2 ст. 19 Закону України «Про Червону книгу України», можна виділити наступні цілі добування, зби-

рання об'єктів Червоної книги України, які відносяться до спеціального використання, а саме:

1) добування, збирання *в наукових цілях* без мети отримання прибутку, в тому числі для розмноження, розселення і розведення у штучно створених умовах, а також для відтворення популяцій;

2) добування, збирання *в селекційних цілях* без мети отримання прибутку, в тому числі для розмноження, розселення і розведення у штучно створених умовах, а також для відтворення популяцій.

Інакше, цілі спеціального використання об'єктів Червоної книги України мають переслідувати збільшення кількості, відновлення популяції тощо того чи іншого виду тваринного світу, що занесений до Червоної книги України та, як правило, виходять за межі лише індивідуального інтересу суб'єкта, який отримав право на спецвикористання, переслідуючи загальнодержавний екологічний інтерес.

Однією із основних характеристик й умов як права спеціального використання природних ресурсів загалом, так і права спеціального використання об'єктів Червоної книги зокрема, є необхідність отримання спеціального дозволу.

Як стверджує Н. Р. Кобецька, дозволи (в механізмі правового регулювання природокористування) є засобом прямого адміністративного впливу на суб'єкта відповідних відносин, які прямо зобов'язують його діяти відповідним чином. Вони встановлюють межі поведінки природокористувачів. Дозвільні документи, що видаються за підсумками попередньої оцінки можливостей суб'єкта зі здійснення конкретного виду природокористування, посвідчують здатність та надають право на його здійснення, закріплюючи цим самим спеціальну правосуб'єктність природокористувача [7, с. 245].

Саме дозволи мають пріоритетне значення і в системі юридичних фактів, з якими пов'язане виникнення відносин використання природних ресурсів, і в системі правових засобів регулювання відносин природокористування та є еле-

ментами адміністративно-правового режиму регулювання охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів [8, с. 61].

Слід звернути увагу на те, що, крім спеціального екологічного законодавства, суспільні відносини щодо отримання дозволу на спеціальне використання об'єктів Червоної книги України, регулюються й загальними (для всіх відносин щодо будь-яких документів дозвільного характеру) законами України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [9] та «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» [10].

У цих законодавчих актах, зокрема, визначено, що:

— виключно законами, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру, встановлюється: необхідність одержання документів дозвільного характеру та їх види, а також перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності (абзаци 2, 9, 10 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»);

— забороняється вимагати від суб'єктів господарювання отримання документів дозвільного характеру, які не внесені до Переліку, затвердженого цим Законом (ст. 1 Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»).

Зокрема, до такого Переліку під номером 145 внесений «дозвіл на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України» (п. 145 Додатку до Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»).

Водночас суперечливими та неузгодженими є правові вимоги двох законів України щодо органу влади, який має визначати (затверджувати/приймати) порядок видачі (отримання тощо) дозволу на спецвикористання об'єктів Червоної книги України, а саме:

— відповідно до ч. 1 ст. 4-1 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», — порядок

проведення дозвільної (погоджувальної) процедури, переоформлення та анулювання документів дозвільного характеру центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами встановлюється *Кабінетом Міністрів України* (ця вимога однакова для всіх видів документів дозвільного характеру. — прим. автора) за поданням відповідного дозвільного органу, погодженим з уповноваженим органом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

— відповідно до ч. 3 ст. 19 спеціального Закону України «Про Червону книгу України», — порядок видачі та форма дозволів на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України визначаються *центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища* (наразі — Міністерством екології та природних ресурсів України. — прим. автора).

Отже, маємо суперечливі положення двох національних законів, які, на думку автора, повинні бути зняті (з відповідними законодавчими змінами) на користь вимог системоутворюючого в дозвільній сфері Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Однак наразі маємо в Україні порядок проведення дозвільної (погоджувальної) процедури, переоформлення та анулювання дозволу на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України, встановлений Інструкцією про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 01.02.1993 р. № 3 [11] (тобто відповідно до вимог ч. 3 ст. 19 Закону України «Про Червону книгу України», а не згідно з вимогами ч. 1 ст. 4-1 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»).

Повертаючись до розгляду особливостей дозволу на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України та порядку його отримання, слід зазначити, що він є одним із різновидів природно-ресурсних дозволів. А основною особливістю природно-ресурсних дозволів є те, що вони насамперед виступають правовими формами передачі державою та іншими суб'єктами, зокрема власниками природних ресурсів, права користування визначеною частиною природного об'єкта [7, с. 243]. Особливістю ж дозволу на спеціальне використання об'єктів Червоної книги України є те, що він насамперед виступає правовою формою передачі саме державою, в особі спеціально уповноваженого органу (наразі — Міністерства екології та природних ресурсів України), права користування певною (чітко визначеною) частиною рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, занесених до Червоної книги України, лише у виключних випадках (визначених у законодавстві) та без мети отримання прибутку.

Відповідно до п. 1.3 Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, *дозвіл на добування (збирання) тварин і рослин, занесених до Червоної книги України*, — це офіційний документ, який засвідчує право наукових організацій та інших установ на використання цих видів.

Згідно з п. 1.5 цієї Інструкції, такі дозволи, згідно з клопотаннями (заявками), видаються *лише науковим організаціям та іншим установам*, завдання яких щодо виконання робіт з видами, занесеними до Червоної книги України, *визначені відповідними державними науковими програмами*.

Виходить, що в цих суспільних відносинах суб'єктами, які можуть отримати дозвіл на спеціальне використання об'єктів Червоної книги України: а) не можуть бути громадяни, тобто фізичні особи — громадяни України, іноземні громадяни чи особи без громадянства; б) можуть бути юридичні особи, але ли-

ше наукові організації та інші установи й лише за умови, що завдання яких стосовно виконання робіт з видами, занесеними до Червоної книги України, визначені відповідними державними науковими програмами. Ця обставина обумовлює специфіку й особливість даного виду спеціального природокористування. Оскільки, за загальним правилом, встановленим базовим Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», право спеціального природокористування проголошено і за громадянами, і за підприємствами, установами та організаціями, спеціальними законами України «Про тваринний світ» та «Про Червону книгу України» визначення суб'єктного складу цих правовідносин наразі не здійснено, що, на думку автора, повинно бути урегульовано на рівні спеціального закону (законів).

Згідно з п. 1.2 Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, *об'єктами видачі дозволів є види тварин і рослин, занесені до Червоної книги України, їх гнізда, яйця, плоди, насіння, частини або продукти цих тварин і рослин*. За відповідною Інструкцією до об'єктів видачі дозволу на добування (збирання) тварин, занесених до Червоної книги України, відносяться:

- тварини, занесені до Червоної книги України;
- частини тварин, занесених до Червоної книги України;
- продукти тварин, занесених до Червоної книги України;
- яйця тварин, занесених до Червоної книги України;
- гнізда тварин, занесених до Червоної книги України (в цій частині виникає запитання, чому лише гнізда, оскільки не меншого значення мають хатки, мурашники, інше житло тварин, занесених до Червоної книги України, що обумовлює необхідність внесення змін до цього визначення).

Крім вищевказаного, слід зазначити, що цілий ряд положень Інструкції про порядок видачі дозволів на добування

(збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, вже є застарілими та такими, що не відповідають вимогам, встановленим законами України «Про Червону книгу України», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» (всі вони мають вищу юридичну силу щодо Інструкції), наприклад:

1) *щодо назви дозволу*: в Інструкції документ дозвільного характеру, який дає право на спеціальне використання об'єктів Червоної книги України, називається «дозвіл на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України» (п. 1.1, 1.3, і так по всьому тексту Інструкції), а в законах України «Про Червону книгу України» (ст. 19), «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» (п. 145 додатку до Закону) — цей же дозвіл має назву «дозвіл на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України» (тобто з формально-юридичної точки зору йдеться про різні дозволи). Виходить, можна стверджувати, що Інструкція врегульовує відносини стосовно дозволу, необхідність отримання якого не лише не встановлена законами, а й, виходячи з вимог ч. 3 ст. 1 Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», — вимога про отримання якого від суб'єктів господарювання просто забороняється;

2) *щодо різновидів спеціального користування, на які видається дозвіл*: виходячи зі змісту Інструкції про порядок видачі дозволів (п. 1.4) можна стверджувати, що дозвіл видається на добування (збирання) тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, яке здійснюється у виняткових випадках тільки для наукових і селекційних цілей, в тому числі для *розмноження і розведення у спеціально створених умовах...*, а в Законі України «Про Червону книгу України» (ч. 1 ст. 19) — на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів

Червоної книги України, яке здійснюється у виняткових випадках лише у наукових і селекційних цілях, у тому числі для *розмноження, розселення і розведення у штучно створених умовах, а також для відтворення популяцій*;

3) *щодо певних підстав для отримання дозволу*: в Інструкції (п. 2.4) вказано, що для отримання дозволу лише «при необхідності» Мінприроди організовує експертизу представлених матеріалів через Національну комісію з питань Червоної книги України (тобто не в усіх випадках та необов'язково), а в Законі України «Про Червону книгу України» (ч. 1 ст. 19) — встановлено по-іншому, а саме: на «підставі рішень» Національної комісії з питань Червоної книги України, прийнятих відповідно до її повноважень (тобто у всіх випадках та обов'язково);

4) *щодо зобов'язання суб'єктів господарювання повернути дозвіл зі звітом після закінчення строку його дії*: в Інструкції (п. 3.6) вказано, що після закінчення строку дії дозвіл повертається заявником до Мінприроди протягом місяця із звітом про його використання (невикористання), актами про добування (збирання), результатами ветеринарних досліджень (при селекційному добуванні тварин), але законами України «Про Червону книгу України», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» та іншими — «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ» тощо, — такого зобов'язання для суб'єктів господарювання не встановлено (хоч це може мати й важливе значення та, в такому випадку, на думку автора, потребує доповнень до законів, спеціальних у цій сфері правовідносин) [12, с. 131—132].

Визнаючи невідповідність інструкції вимогам законів, зокрема Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження «Про скасування деяких актів міністерств та

інших центральних органів влади» від 18.07.2018 р. за № 505-р. [13]. В цьому розпорядженні, крім скасування актів органів влади (п. 1, додатки 1, 2), Кабінет Міністрів України також розпорядився міністерствам (тобто і Міністерству екології та природних ресурсів України) та іншим центральним органам виконавчої влади протягом шести місяців з дня опублікування цього розпорядження (опубліковане 28.07.2018 р. у газеті «Урядовий кур'єр» за № 140), зокрема, переглянути накази за переліком, згідно з додатком 3 (а до додатку № 3 включений і наказ Мінприроди від 01.02.1993 р. № 3, яким була затверджена згадана Інструкція) та привести їх у відповідність до законів «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності».

Водночас слід зауважити, що строк виконання цього розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.07.2018 р. № 505-р минув ще 28.01.2019 р., однак змін до Інструкції (чи іншим шляхом приведення у відповідність Інструкції до вимог Закону) поки що не здійснено.

Отже, законодавчі неугожденості в цій сфері суспільних відносин потребують усунення шляхом відповідних законодавчих змін. При цьому можна підтримати пропозиції В. М. Комарницького (з певною адаптацією до особливостей досліджуваного виду правовідносин) про те, що:

— «в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»... бажано «передбачити окремий розділ, присвячений дозвільній системі в галузі природокористування та забезпечення екологічної безпеки» [14, с. 311];

— а «у Законі «Про тваринний світ» доцільно визначити всі види дозвільних документів, що надаються на спеціальне використання об'єктів тваринного світу, «узгодивши відповідне питання із Законами України «Про мисливське господарство та полювання» та «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» [14, с. 313], а щодо досліджуваного питання — ще й з законом України «Про Червону книгу України».

Можна також погодитись із пропозицією В. М. Комарницького щодо «необхідності вдосконалення законодавчого забезпечення застосування дозволів на спеціальне природокористування... у його головних базових законах...» [14, с. 316].

Список використаної літератури

1. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3055-14>.
2. Малишева Н. Р., Єрофеев М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків: Право, 2017. 417 с.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12>.
4. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.
5. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
6. Нечипорук Л. Д. Особливості окремих видів спеціального використання об'єктів тваринного світу // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2014. Вип. 27. Т. 2. С. 91—97.
7. Кобецька Н. Р. Дозволи й договори в механізмі правового регулювання природокористування // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. 2014. Вип. № 71. С. 242—247.
8. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2016. 271 с.
9. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>.

10. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19.05.2011 р. № 3392-VI / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17>.

11. Інструкція про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України: Затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 01.02.1993 р. № 3 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0004-93>.

12. Левіна Г. Дозвіл на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України: деякі проблеми правового регулювання // Майбутнє науки в обрях права: зб. наук. пр. Матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Київ, 5 грудня 2018 р.). До 100-річчя Національної академії наук / ред. кол.: Н. М. Пархоменко (гол.), О. О. Малишев (заст. гол.), І. О. Кудерська (секретар), Т. І. Бондарук, А. М. Гурова, П. С. Демченко, А. Ю. Іванова, В. К. Малолітнева. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 130—133.

13. Про скасування деяких актів міністерств та інших центральних органів влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.07.2018 р. за № 505-р / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2018-%D1%80>.

14. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06 / НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. 2012. 483 с.

Левина Г. Н. Правовое регулирование специального использования редких и таких, которые находятся под угрозой исчезновения, видов животного мира, занесенных в Красную книгу Украины (некоторые аспекты).

В статье проведено исследование некоторых вопросов правового регулирования использования редких и таких, что находятся под угрозой исчезновения, видов животного мира, занесенных в Красную книгу Украины: (1) рассмотрено предусмотренное законодательством деление такого использования на право общего и право специального использования природных ресурсов; (2) осуществлено определение характерных признаков и отличий каждого вида использования; (3) выявлены законодательные противоречия в нормативно-правовых актах, которые регулируют порядок получения разрешения на специальное использование объектов Красной книги Украины; (4) сделаны аргументированные выводы и предложения.

Ключевые слова: объекты Красной книги Украины, специальное использование природных ресурсов.

Levina G. M. Legal regulation of the special use of rare and endangered species of wildlife listed in the Red Book of Ukraine (some aspects).

The article describes a study of legal regulation of use of rare and endangered wildlife species, animal species listed in the Red Book: (1) the right of common use and the right of special use of natural resources provided by law is described; (2) characteristic features and differences of each type of use is defined; (3) legislative contradictions in the normative legal acts regulating the procedure for obtaining a permit for the special use of the objects of the Red Data Book of Ukraine are identified; (4) reasoned conclusions are made and proposals are provided.

Key words: objects of the Red Book of Ukraine, special use of natural resources.

Борових Діана Олександрівна,
курсантка 3-го курсу
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

КОРУПЦІЯ ТА ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ

Сучасна держава повинна прогресувати та відповідати міжнародним стандартам. Так, останнім часом міжнародна спільнота приділяє неабияку увагу розв'язанню важливого питання — боротьби з корупцією. Щоби розв'язати дану проблему, провідні країни світу застосовують різноманітні механізми боротьби із нею: впроваджують реформи, застосовують санкції тощо. Оскільки Україна виявила бажання стати повноцінним членом Європейського Союзу, то вона повинна відповідати певним критеріям, серед яких найважливішим є боротьба з корупцією. Першим кроком у даному напрямі є прийняття Верховною Радою України Закону України «Про запобігання корупції» (далі Закон), прийнятою 14 жовтня 2014 р. [1].

Даний нормативний акт включає наступні позиції:

- наявність органу з питань запобігання корупції — Національне агентство з питань запобігання корупції;
- певні службові обмеження;
- запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- захист викривачів;
- антикорупційні інструменти;
- усунення наслідків корупційних правопорушень;

- відповідальність за порушення антикорупційного законодавства тощо.

Одним із ключових елементів Закону є подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого врядування (ст. 45). Ідея полягає в тому, що особи, які зазначені в ст. 3 Закону, мають у законному порядку і визначений строк подати декларацію про доходи за минулий рік. Приховування майна чи надання неправдивих даних про себе та близьких родичів є підставою для притягнення особи до адміністративної (частини 1, 2 ст. 172⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення) чи кримінальної (ст. 366¹ Кримінального кодексу України) відповідальності.

Так, адміністративне стягнення полягає у накладенні штрафу у розмірі від 50 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (НМДГ), а кримінальне — у накладенні штрафу у розмірі від 2500 до 3000 НМДГ або громадських роботах на строк від 150 до 240 годин, або позбавленні волі на строк до 2-х років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років. Різниця між ними полягає у розмірі суми прихованого майна: для адміністративної це — від 100 до 250 прожиткових мінімумів для праце-

здатних осіб, а для кримінальної — понад 250.

Демократичність і прозорість Закону полягає в тому, що інформація, вказана у декларації, є публічною і кожний громадянин має змогу подивитися інформацію на спеціальному сайті — Єдиний державний реєстр декларацій [2]. Декларація складається з 18 найменувань та включає інформацію щодо суб'єкта декларування та членів його сім'ї, об'єктів нерухомості, цінного рухомого майна, цінних паперів, грошових активів тощо. Але певний вид інформації є закритим для загального доступу. До неї відносяться:

- податковий номер особи;
- дата народження;
- точна адреса зареєстрованого місця проживання та фактичного місця проживання (поштовий індекс, назва вулиці, номер будинку, квартири тощо);
- реєстраційний номер об'єкта нерухомості тощо.

Положення Закону змістовні, але, на жаль, механізм протидії досі не налагоджений, тому слід звернути увагу на методи боротьби за кордоном та можливість їх використання в Україні.

Провідні країни світу почали боротьбу з корупцією ще задовго до того, як це набуло широко розголосу. Так, Великобританія прийняла перший нормативний акт ще у 1889 р., який вимагав від державних службовців доводити свою невинність. Сполучені Штати Америки почали вивчення питання корупції зі створення «Комісії Цікершема» у 1929 р. та схожих на неї комітетів, які розробляли рекомендації, що були покладені в основу федеральних законів.

Корупція у більшості держав Центральної та Східної Європи, а також у країнах, які виникли на пострадянському просторі, тісно пов'язана з тим, що вони знаходяться в стані економічної та суспільної трансформації. Чинники успішної протидії корупції вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це, насамперед, відкритість влади, прозорість та зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві ме-

ханізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації.

Досить чітка й ефективна система боротьби з корупцією діє у Фінляндії. Саме цю країну міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» визначає як одну з найменш корумпованих країн світу. Фінляндія є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Однак імплементація європейських законів у національну правову систему здійснюється цією країною досить виважено. Головним принципом цього процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським із мінімальними можливими змінами першого. Фінський законодавець заклад принцип попередження та застереження вчинення злочинів у кожному НПА, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину [3].

В інших країнах Європи використовуються кардинально різні методи запобігання та протидії корупції. Так, у Німеччині за основу взято знищення матеріальної бази злочинних угруповань, у Словацькій Республіці в правоохоронних органах встановлено спецлінію, по якій громадяни мають повідомляти відомі їм протиправні дії правоохоронців. Особливою формою боротьби з корупцією є громадські організації, наприклад, у Швеції є організація «Громадський аудит», яка займається вивченням питань, пов'язаних із корупцією. Одна з наймафіозніших країн Європи — Італія створила міжвідомчий спеціальний орган — «Управління розслідувань Антімафія».

На мою думку, найпрогресивнішою країною у боротьбі з корупцією є Сінгапур. Головна ідея антикорупційної політики полягає в «прагненні мінімізувати або виключити умови, що створюють як стимул, так і можливість особи для здійснення корумпованих дій». Боротьба з корупцією є одним з ключових чинників економічного успіху Сінгапура.

Україна також переймає й переймала міжнародний досвід протидії корупції. Так, 18 жовтня 2006 р. ВР України прийняла Закон «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» [4], який є чинним сьогодні. Основні цілі Конвенції полягають у тому, що вона:

- сприяє вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею;
- заохочує, сприяє та підтримує міжнародне співробітництво й надає технічну допомогу в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів;
- заохочує чесність, відповідальність й незалежне управління громадськими справами й державним майном.

За час існування даної Конвенції міжнародні методи боротьби з корупцією не змінились, навпаки, вони модернізувались та вдосконалились.

Отже, щоб подолати корупцію в будь-якій державі треба:

- приймати відповідні нормативні акти та втілювати їх у життя;
- використовувати міжнародний досвід для ефективного і прискореного результату;
- налагодити механізм протидії корупції;
- створювати громадські організації для контролю за виконанням антикорупційної політики;
- виключити умови, які б сприяли розвитку корумпованих дій;

Це лише частина тих можливих дій, які б допомогли протидіяти корупції, але тільки грамотна політика та керування допоможуть подолати це явище. Не потрібно забувати про те, що кожна ваша дія породжує таку саму, тому потрібно змінювати спочатку себе, а потім і оточення.

Список використаної літератури

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
2. Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування. URL: <https://public.nazk.gov.ua/>.
3. Міжнародний досвід протидії корупції. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/09/mizhnarodnij-dosvid-protidii-ko-rupcii.html>.
4. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 18 жовтня 2006 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/251-16>.

Вероніка Савела,

Національний авіаційний університет

Навчально-наукового юридичного інституту, студентка 2 курсу

КОРУПЦІЯ І ПРАВА ЛЮДИНИ

Однією із найактуальніших проблем у світі є корупція, здатна поставити під загрозу існування економічної системи та громадянського суспільства, що перебувають на етапі становлення. Тому подолання корупції перетворюється на надзвичайно складну проблему.

Корупційні явища обмежують права і свободи людини та громадянина.

Корупція — це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди.

Види корупції:

— **Хабарництво**: отримання особою в будь-якому вигляді винагороди (хабара) за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища;

— **Розкрадання**: умисне незаконне одержання певним способом чужого майна на свою користь або користь інших осіб із корисливих мотивів з використанням посадового становища;

— **Шахрайство**: поведінка, націлена на обман або введення в оману приватної або юридичної особи з метою особистої вигоди або вигоди третьої сторони;

— **Вимагання**: примушування приватної або юридичної особи сплатити гроші або надати інші цінності в обмін на певні дії або бездіяльність;

— **Зловживання**: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень та інші посадові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб;

— **Кумівство**: перевага у наданні грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів приближеним особам, родичам;

— **Інше**: використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, несвоєчасне її надання, надання недостовірної чи неповної службової інформації; неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення.

Корупційні діяння можуть бути вчинені також в інших формах, у тому числі в таких, що потребують додаткового визначення законодавством.

Ознаками корупційних діянь є:

— безпосереднє заподіяння шкоди авторитету чи іншим охоронюваним законом інтересам держави;

— наявність у особи умислу на вчинення дій (бездіяльність), які об'єктивно завдають шкоду охоронюваним законом інтересам держави;

— використання особою свого становища всупереч інтересам держави;

— корислива мета або інша зацікавленість особи;

— незаконне одержання особою благ (матеріальних та нематеріальних), послуг, переваг.

За вчинення корупційних правопорушень особи, зазначені вище, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку.

Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, у триденний строк з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили, притягнення до

цивільно-правової відповідальності, накладення дисциплінарного стягнення заносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що формується та ведеться Міністерством юстиції України.

Корупція є вкрай негативним явищем, її суспільна небезпечність полягає у тому, що вона значно підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством, побудові та функціонуванню державного апарату. Корупційні діяння суттєво обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина, порушують принципи верховенства права та соціальну справедливість.

Демократичні перетворення, що нині відбуваються в українській державі, супроводжуються складними процесами реформування політичних, економічних і правових відносин. Однією з найважливіших складових цього вкрай непростого процесу є запобігання та протидія корупції.

Корупція гальмує розвиток правової системи, унеможливаючи наближення України до передових світових показників рівня життя. Корупційні явища призводять до гальмування соціально-економічних реформ, перешкоджають розвитку ринкових відносин. Корупція сприяє криміналізації та тінізації економічних відносин, легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, ускладнює відносини з іншими державами і всією міжнародною спільнотою, унеможливує надання іноземної допомоги.

Таким чином, коло корупційних злочинів можна умовно поділити на 2 групи. До першої групи належать:

привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України);

викрадення, привласнення, вимаган-

ня наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України);

викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України);

викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України);

викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України).

Це діяння, які у своєму «чистому» вигляді не становлять собою корупційних, а можуть бути віднесені до таких лише з огляду їх вчинення певними категоріями осіб, визначених на рівні частин 3, 4 ст. 18 КК України та примітки до ст. 364 КК України.

Другу групу кримінально-караних діянь, що віднесені до корупційних, становлять уже власне корупційні злочини, які винятково містять у собі протиправну корупційну складову:

нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України);

підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України);

зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України);

зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України);

зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України);

прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України);

незаконне збагачення (ст. 368² КК України);

підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України);

підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України);

пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України);

зловживання впливом (ст. 369² КК України).

Корупція поступово перетворюється на соціальну хворобу, порушуючи при цьому законні права та інтереси громадян.

Корупційні явища порушують ключові принципи захисту прав людини — прозорість, відповідальність, недискримінацію та активну діяльність. Ці ж принципи, якщо їх дотримуються і впроваджують, є найбільш ефективними інструментами у боротьбі з корупцією.

На мою думку, корупція є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу безпеці, демократичному розвитку держави та суспільства, конституційному ладу, в першу чергу підриває авторитет країни, завдає шкоди демократичним засадам управління суспіль-

ства, функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, особливо пересічних осіб, порушує принципи верховенства права, поглиблює нерівність, підриває державне управління, провокує безвідповідальність чиновників і недовіру громадян. Корупція позбавляє людей права на освіту, медицину, правосуддя, вільний розвиток — права на гідне життя, просто на життя. Хабарництво є перепорою на шляху реалізації усіх прав людини: громадянських, політичних, економічних, культурних, загалом — права на розвиток особистості. Саме тому протидія корупції є одним із пріоритетів держави.

У процесі антикорупційної реформи, початком якої умовно є можливим назвати ще 2012 рік, було значно посилено кримінальну відповідальність за вчинення корупційних правопорушень.

На сучасному етапі розвитку суспільства і функціонування державного механізму проблема корупції стала актуальною і невідворотною. Цей негативний чинник серйозно поглиблює кризу довіри до держави, її владних структур, зводить нанівець їх авторитет і громадську активність людини, сприяє значному послабленню принципу верховенства закону, повністю руйнує основи державності і моралі.

Подолання корупції — необхідна умова зміцнення економіки України та забезпечення непорушності конституційних прав людини.

Ольга Макаренко,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ У РОЗРІЗІ АНАЛІЗУ ПРИЙНЯТИХ НИМ РІШЕНЬ

Перш за все, хочеться зазначити про актуальність обраної мною теми, яка полягає в тому, що проголошений Україною курс на євроінтеграцію передбачає необхідність ефективного дотримання європейських стандартів та принципів у сфері оподаткування та у правовідносинах, які виникають між податковими органами та платниками податків з метою забезпечення належного рівня захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Аналізуючи нормативно-правову базу, можна дійти висновку, що Україна як повноправний член світової спільноти гарантує своїм громадянам право звертатися за захистом до міжнародних інституцій. Дане твердження впливає із ч. 4 ст. 55 Конституції України, відповідно до якої кожній особі надано право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій, членом яких є Україна. У зв'язку із ратифікацією у 1997 р. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів № 1—5, 7, 8, 11 в Україні впроваджено один з найвпливовіших механізмів захисту прав людини в Європі — Європейський суд з прав людини.

Зокрема, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію і практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Відповідно до ч. 2 ст. 6 КАСУ суд застосовує принцип верховен-

ства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини.

Пропоную детально проаналізувати ті рішення ЄСПЛ, які набули широкого застосування при розгляді податкових спорів, у розрізі їх класифікації за критерієм «предмет звернення».

Отож, по-перше, на мою думку, варто розглянути справи, які стосуються якості податкового законодавства та порушення права на мирне володіння майном. У рішенні ЄСПЛ від 14.10.2010 р. у справі «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06) гарантується основоположний принцип податкового законодавства, закріплений п.п. 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України, — презумпція правомірності рішень платника податку у разі якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу. Відповідно, у п. 57 Рішення ЄСПЛ від 14.10.2010 р. роз'яснено: «У разі коли національне законодавство припускало неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків платників податків, національні органи були зобов'язані застосувати підхід, який був би найбільш сприятливим для платника податків. Однак у справі, що розглядається, органи державної влади віддали перевагу найменш сприятливому тлумаченню національного законодавства, що призвело до накладення на

заявника додаткових зобов'язань зі сплати прибуткового податку».

Аналогічні засади можна прослідкувати і під час аналізу рішення від 07.07.2011 р. у справі «Серков проти України». У пунктах 42—44 ЄСПЛ зазначив, що національне законодавство має відповідати вимозі «якості» закону. На мою думку, даний підхід є досить концептуальним, оскільки, якщо закон не відповідає вимогам до якості, він не забезпечує належної охорони прав платника податку від свавільного втручання з боку держави.

Окрім того, обидва заявники у вищезазначених справах скаржились на порушення їх майнових прав, посиляючись на ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, яка передбачає: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права». Очевидно, що серед виключень із цього права є оподаткування як юридично визначена можливість держави позбавляти особу права на мирне володіння майном для публічних цілей.

Наступною категорією справ є справи, які стосуються податкового кредиту, права на відшкодування ПДВ. У контексті аналізу висновків ЄСПЛ у справах «Інтерсплав проти України» та «Булвес АД проти Болгарії» варто зазначити, що державні органи не повинні поширювати негативні наслідки на інших осіб за відсутності зловживань з їхнього боку. Більше того, якщо державні органи володіють будь-якою інформацією про зловживання у системі відшкодування ПДВ, що здійснюються конкретною компанією, вони можуть вжити відповідних заходів з метою запобігання або усунення таких зловживань. Варто звернути увагу і на той факт, що позбавлення податковим органом права платників податків ПДВ на податковий кредит з причини виявлення зловживань з боку їхніх постачальників є порушенням ст. 1 Про-

токолу 1 до Конвенції. Відповідно до висновків ЄСПЛ так «влада виходить за розумні межі і порушує справедливий баланс, який повинен підтримуватися між вимогами загальних інтересів і вимогами захисту права власності».

Зауважу, що не всі спори, які розглядаються ЄСПЛ, є виключно податковими. Наприклад, справу «Othymia Investments B.V. v. Netherlands» розглядали в контексті порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що встановлює право на повагу до особистого життя. Хоча, по суті, йдеться про обмін податковою інформацією між уповноваженими органами Нідерландів та Іспанії, що стосується Othymia Investments, без її попереднього повідомлення про факт передачі даних іноземній юрисдикції. Однак, розглянувши всі матеріали справи, ЄСПЛ дійшов висновку, що в контексті ст. 8 повідомлення особи про факт передачі інформації іноземній юрисдикції на направлений нею запит не є обов'язковим.

Констатуючи, що перелік рішень ЄСПЛ, так само як і критеріїв їх класифікації не є вичерпним, у даній роботі я зазначила лише найвпливовіші з них, які набули поширення при розгляді податкових спорів адміністративними судами різних інстанцій (на основі даних ЄДРСР).

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, цілком обґрунтовано можемо стверджувати, що, незважаючи на фактичну відсутність у законодавстві України прецедентного права, платники податків не позбавлені можливості використовувати при підготовці процесуальних документів норм Конвенції, протоколів до неї, а також судової практики Європейського суду з прав людини. Більше того, рішення ЄСПЛ у конкретних справах є прикладом відновлення справедливого балансу між вимогами публічного інтересу та інтересами приватних осіб у випадку його порушення, сприяючи гармонізації національних юридичних режимів щодо прав платників податків.

Роман Поліщук,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ЩОДО СПЛАТИ ПДВ У ЛІКВІДАЦІЙНІЙ ПРОЦЕДУРІ СТРАХОВИКІВ

На сучасному етапі становлення страхового ринку в Україні важливого значення набуває ефективне законодавчо закріплене фінансово-правове регулювання відносин між фіскальними органами та страховиками.

Особливо це питання гостро постає під час процедур відновлення платоспроможності страховиків, де поряд з означеними вище суб'єктами не останню роль відіграють суд та арбітражний керуючий (ліквідатор), призначений на виконання своїх повноважень згідно із судовим актом (ухвалою (постановою) суду).

Як передбачено ст. 1 Податкового кодексу України, податковий кодекс регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [2].

Цей Кодекс не регулює питання погашення податкових зобов'язань або стягнення податкового боргу з осіб, на яких поширюються судові процедури, визначені».

Платники податків зобов'язані самостійно декларувати свої податкові зобов'язання та визначати сутність і відповідність здійснюваних ними операцій, які перераховані Податковим кодексом України.

Оподаткування ПДВ визначається розділом V та підрозділом 2 розділу XX Податкового кодексу України.

Відповідно до ст. 185 Податкового кодексу України об'єктом оподаткування є операції платників податку з, зокрема,

постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до ст. 186 цього Кодексу, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю; постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до ст. 186 цього Кодексу.

Згідно із п.п. 14.1.244 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України під товарами розуміються матеріальні та нематеріальні активи, у тому числі земельні ділянки, земельні частки (паї), а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення.

Підпунктом 14.1.191 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України встановлено, що під постачанням товарів розуміється будь-яка передача права на розпорядження товарами власником, у тому числі продаж, обмін чи дарування такого товару, а також постачання товару за рішенням суду.

У той же час ст. 7 Податкового кодексу України встановлено, що будь-які питання щодо оподаткування регулюються цим Кодексом і не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів, що містять виключно положення щодо внесення змін до цього Кодексу та/або положення, які встановлюють відповідальність за порушення норм податкового законодавства.

Тобто, даною нормою чітко встановлено застосування виключно норм Податкового кодексу України перед іншими

нормативно-правими актами, за виключенням актів, які прямо встановлюють зміни до Податкового кодексу України або відповідальність за порушення норм податкового законодавства.

У свою чергу, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» покликаний встановлювати умови та порядок відновлення платоспроможності страховиків або визнання їх банкрутами та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів [3].

Кредитор — юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтвержені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до страховиків.

Статтею 2 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлено, що провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

При цьому варто відзначити, що п. 5 Розділу X «Перехідних та Прикінцевих положень» Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлено, що нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, діють у частині, що не суперечить цьому Закону.

Більш того, відповідно до ч. 1 ст. 38 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» з дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури.

Згідно зі ст. 44 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»

після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута такими способами: проведення аукціону; продаж безпосередньо юридичній або фізичній особі.

Натомість, ст. 184 Податкового кодексу України встановлено протилежну норму, яка визначає, що реєстрація платника податків діє до дати анулювання реєстрації платника податку, яка проводиться шляхом виключення з реєстру платників податку і відбувається у разі якщо, зокрема, господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію юридичної особи — банкрута.

Варто зазначити, що згадана ч. 1 ст. 38 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не включено до Податкового кодексу України, тому її не можна розглядати як таку, що звільняє від сплати ПДВ [7].

Більш того, ототожнювати постанову суду про перехід до ліквідаційної процедури та визнання страховика банкрутом не можна з ухвалою суду про затвердження ліквідаційного балансу страховика та припинення провадження у справі про банкрутство з відповідним внесенням даних до реєстру про припинення страховика.

Одночасно не варто забувати і про вказані вище положення п. 5 розділу X «Перехідних та Прикінцевих положень» Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», при тому, що Податковий кодекс України був прийнятий раніше, ніж вступила у силу нова редакція Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (19.01.2013 р.).

На практиці ліквідатори зазвичай не сплачують ПДВ під час реалізації майна страховика. Однак вказана невизначеність — це «Дамоклів меч» над головою ліквідаторів. Існує ризик притягнення ліквідаторів до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.

Це зумовлено тим, що зазвичай у страховиків залишається велика кіль-

кість активів, які мають бути реалізовані у ліквідаційній процедурі страховика.

У свою чергу, ліквідатор організовує продаж відповідних активів, будучи керівником страховика, адже з дня призначення ліквідатора до нього переходять права керівника (органів управління) юридичної особи — страховика.

У зоні ризику ст. 212 Кримінального кодексу України перебувають посадові особи, незалежно від форми власності підприємства або організації, а також будь-які інші особи, зобов'язані сплачувати податки, зокрема і ліквідатори страховиків [8].

Кримінальна відповідальність за ст. 212 Кримінального кодексу України може настати, якщо несплата податків спричинила фактичне ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних, великих або особливо великих розмірах.

Для обчислення цих сум є примітка до статті, в якій зазначено, що за основу їх розрахунку взято неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У Податковому кодексі України неоподатковуваний мінімум, у частині кваліфікації кримінальних правопорушень, встановлений на рівні 50% від розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи [1].

Якщо ж сума несплачених податків менше значного розміру, то ліквідатора страховика можна притягти не до кримінальної, а до адміністративної відповідальності.

Якщо ж факт несплати податків, з тих чи інших причин, мав місце, то й у цьому випадку ще можна уникнути кримінального покарання. Для цього ліквідатору страховика потрібно сплатити несплачений раніше податок, а також відшкодувати збитки, завдані державі його несвоєчасною сплатою (покрити фінансові санкції, сплатити пеню).

Залежно від умов порушення сплати податків, на їх платника (ст. 126 Податкового кодексу) може бути накладено штраф у розмірі 10—20% від суми податкового боргу. Пеня нараховується за кожний календарний день прострочення, включно з днем погашення, з розрахунку 120% річних облікової ставки НБУ.

У 2015 р. була спроба врегулювати цю колізію на законодавчому рівні. Було розроблено законопроект № 3164 від 22.09.2015 р. «Про внесення змін до статті 184 ПК України». Зміни стосувалися, зокрема, п.п. «д» п. 184.1 ПК України. Згідно зі змінами анулювання реєстрації платника ПДВ повинно було відбуватися не на підставі ухвали суду про ліквідацію підприємства, а на підставі постанови про визнання боржника банкрутом. Однак з незрозумілих причин законопроект було відкликано, а колізія залишилася невирішеною [4].

Сьогодні продовжується робота щодо усунення озвучених розбіжностей на законодавчому рівні. Цим питанням опікується комітет з податкового та митного права Асоціації правників України.

Хочеться відзначити, що щодо вказаної норми також існує позиція Вищого господарського суду України, викладена в Інформаційному листі від 28.03.2013 р. № 01-06/606/2013 «Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011 р. № 4212-VI)» (із змінами), а саме: п. 29 зазначеного Листа визначено, що з дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом у останнього не може виникати додаткових зобов'язань, у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім витрат, які безпосередньо пов'язані із здійсненням ліквідаційної процедури [5].

Аналогічної позиції дотримується і Міністерство юстиції України у своєму Листі від 07.09.2012 р. за № 13.2-14/52.

Хочеться також звернути увагу, як приклад, на вирішення даного питання щодо відсутності обов'язку сплати ПДВ у процедурі санації страховиків.

Так, п. 46 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України визначено, що тимчасово, до 01 січня 2020 р., звільняються від оподаткування ПДВ операції платника податку — страховика з постачання товарів для цілей погашення його заборгованості перед кредиторами відповідно до плану реструктуризації, погодженого згідно із Законом України

від 14 червня 2016 р. № 1414-VIII «Про фінансову реструктуризацію» (далі — Закон № 1414), або плану санації, затвердженого згідно зі ст. 6 Закону № 2343 з урахуванням особливостей, встановлених Законом № 1414. Під час здійснення операцій з постачання товарів, що звільняються від оподаткування ПДВ згідно з п. 46 підрозділу 2 розділу XX ПКУ, платник податку — страховик не застосовує норми п. 198.5 ст. 198 та п. 199.1 ст. 199 розділу V ПКУ щодо нарахування податкових зобов'язань або коригування раніше нарахованих податкових зобов'язань та/або сум ПДВ, віднесених до складу податкового кредиту у зв'язку з таким постачанням.

Враховуючи викладене, режим звільнення від оподаткування ПДВ, визначений п. 46 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України, поширюється на операції платника податку — боржника з постачання товарів за умови якщо компенсація (оплата), отримана платником податку — боржником від покупця за такі товари, буде використана виключно для цілей погашення його заборгованості перед кредиторами відповідно до плану реструктуризації, погодженого згідно із вимогами Закону № 1414, або плану санації, затвердженого відповідно до ст. 6 Закону № 2343 [6].

Таким чином, є нагальна необхідність внести зміни до пп. «д» п. 184.1 ПК України, зазначивши саме про постанову про визнання боржника банкрутом, як це передбачено ч. 1 ст. 38 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Окрім цього, потребує зміни і п. 1.1 ст. 1 Податкового кодексу України (в частині виникнення податкових зобов'язань) шляхом приведення його у відповідність до положень тієї ж норми ч. 1 ст. 38 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Натомість, залишається проблемним та невирішеним ще одне питання щодо порушення принципу рівності всіх платників податків перед законом (п. 4.1.2 ст. 4 Податкового кодексу України), з огляду на незабезпечення однакового підходу в частині страховиків, які перебувають у ліквідаційній процедурі, адже під час реалізацій активів боржника з аукціону ПДВ не сплачується, на відміну від, скажімо, суб'єктів господарювання, які хоч і не задіяні у відповідній судовій процедурі, проте відчувають певні економічні потрясіння, пов'язані з незадовільним фінансовим станом.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1447>.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n4483>.
3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343-XII від 14.05.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
4. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56587.
5. Інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01-06/606/2013 від 28.03.2013 р. «Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом (у редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI)». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13.
6. Індивідуальна податкова консультація від 29.01.2018 № 304/6/99-99-15-03-02-15/ІПК «Про оподаткування ПДВ» // Профі Вінс. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ink/12294-304-18.html>.
7. Антон Г. Податкова складова процедури банкрутства // Юридична газета online. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/podatkova-skladova-proceduri-bankrutstva.html>.
8. Олексій Ф. Що може загрозувати за несплату податків // Бізнес. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-mozhe-zahrozhuвати-za-nesplatu-podatkiv-2457072.html>.

Віта Форсюк,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри фінансового права

ПРИНЦИП ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до статей 349 та 350 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Сторони співпрацюють з метою покращення належного управління у сфері оподаткування з метою покращення надалі економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції, а тому зобов'язуються застосовувати принципи належного управління у сфері оподаткування, зокрема принципи прозорості, обміну інформацією та добросовісної податкової конкуренції, яких дотримуються держави-члени на рівні ЄС.

Водночас ст. 4 Податкового кодексу України, що встановлює його аксіологічну основу, окремо не виділяє «принцип прозорості» як необхідний інституційний елемент податкового законодавства.

У межах теорії міжнародного права та права Європейського Союзу принцип прозорості (transparency) поділяється на принципи «фіскальної прозорості» (fiscal transparency) та принцип податкової прозорості (tax transparency), що відрізняються між собою в першу чергу за змістом та сферою застосування.

«Fiscal transparency» означає «принцип прозорості в бюджетно-податковій сфері». Низка міжнародних фінансових організацій розробили рекомендації щодо забезпечення принципу прозорості (транспарентності) в бюджетно-податковій сфері.

У першу чергу, варто зазначити документ, розроблений Міжнародним валютним фондом (далі — МВФ), — Керівництво із забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері (Manual on

Fiscal Transparency), яке містить Кодекс із належної практики забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері (Code of Good Practices on Fiscal Transparency) (далі — Кодекс), а також Посібник із забезпечення прозорості доходів від природних ресурсів (Guide on Resource Revenue Transparency).

Вказані документи є добровільними до виконання (держави самостійно обирають, чи варто їм слідувати), а тому їх називають ініціативами. Попри добровільність ініціатив, дотримання країною приписів вказаних документів позитивно впливає на репутацію держави на міжнародній арені, зокрема й перед МВФ, адже основна ідея Кодексу — «...прозорість в бюджетно-податковій сфері як ключовий елемент належного управління, покликаною забезпечити макроекономічну стабільність і ріст економік».

У розумінні Кодексу прозорість у бюджетно-податковій сфері складається з таких елементів:

- 1) чіткість функцій та обов'язків органів в бюджетно-податковій сфері;
- 2) відкритість бюджетних процесів;
- 3) доступність інформації для громадськості;
- 4) гарантії достовірності наданої інформації [1].

Під прозорістю у вказаному документі розуміють надання вичерпної і надійної інформації про минулу, теперішню і майбутню діяльність органів державного управління.

Попри назву документа «Кодекс із належної практики забезпечення прозорості в бюджетно-податковій сфері», положення Кодексу стосуються лише прозорості в бюджетній сфері, залишаючи поза увагою податкову.

Українським законодавством було прийнято положення рекомендації міжнародних організацій, а тому в ст. 7 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. № 2456-VI серед принципів бюджетної системи можна знайти принцип публічності та прозорості, під яким законодавець розуміє інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Як бачимо, прозорість у бюджетній та у грошово-кредитній політиці зосереджена на наданні громадськості повної та достовірної інформації про діяльність органів державної влади у відповідній сфері. Проте «вектор прозорості» зміщується в протилежному напрямі, коли ми ведемо мову про tax transparency, адже увага в такому випадку переважно починає зосереджуватись в аспекті отримання інформації органами державної влади про платників податків.

Основною міжнародною організацією, яка займається питаннями прозорості та обміну інформацією в податковій сфері, є Глобальний форум транспарентності та обміну інформацією для податкових цілей (Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes) (далі — Форум), який був створений в рамках діяльності Організації економічного розвитку і співробітництва (далі — ОЕРС) ще на початку 2000-х років та реорганізований у 2009 р.

Основною метою створення Форуму є надання податковим адміністраціям країн правових, адміністративних та інформаційних інструментів для перевірки правильності сплати податкових зобов'язань (мається на увазі правильність суми податкового зобов'язання та юрисдикція, куди сплачується податкове зобов'язання) та запобіганню ухиленню від сплати податків платниками податків, які здійснюють транскордонну діяльність. Мета Форуму реалізується шляхом впровадження механізмів обміну інформацією:

1) автоматичного обміну інформацією (Automatic Exchange of Information (далі — АЕОІ));

2) обміну інформацією за запитом (Exchange of Information on Request (далі — ЕОІР)).

Правовою основою для обміну інформацією слугують:

багатосторонні договори з питань обміну податковою інформацією;

двосторонні договори:

— договори про уникнення подвійного оподаткування (Double Tax Treaty);

— договори про обмін податковою інформацією (Tax Information Exchange Agreement — ТІЕА);

національне законодавство країн.

Для прикладу, всі угоди про уникнення подвійного оподаткування, складені на основі Модельної конвенції ОЕРС стосовно податків на доходи і капітал від 1977 р. (далі — Конвенція), містять статтю (нумерація може бути змінена залежно від конкретної угоди), аналогічну за змістом ст. 26 Конвенції, яка передбачає умови обміну інформацією для податкових цілей [2]. У більшості таких угод йдеться саме про ЕОІР, набагато рідше — про АЕОІ, адже для запровадження АЕОІ країни долучаються до Багатосторонньої конвенції про співробітництво між компетентними органами з питань автоматичного обміну інформацією (Multilateral Competent Authority Agreement, далі — МСАА), прийнятої на основі статті 6 Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах від 1998 року (Україна є підписантом з 2010 р.) [3].

МСАА визначає ефективний механізм здійснення АЕОІ відповідно до Єдиного стандарту звітності (Common Reporting Standard, далі — CRS), який передбачає періодичний (раз на рік) обмін податковою інформацією між державами, що долучилися до його впровадження. CRS встановлює:

— яка інформація про фінансові рахунки підлягає обміну;

— які фінансові установи зобов'язані подавати інформацію;

— види рахунків та платників податків, на які поширюється дія Стандарту;
— процедури перевірки фінансових установ.

Україна приєдналась до Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах від 1998 р. ще в 2004 р., а почала діяти вона з 27 липня 2009 р. У 2013 році було ратифіковано Протокол до Конвенції, який набрав чинності для нашої країни 01 вересня 2013 р.

Таким чином, Україна як одна з країн — учасниць Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах може отримувати інформацію про компанії та їхніх власників навіть з тих юрисдикцій, з якими відсутні подібні двосторонні договори. Крім того, Конвенція передбачає не тільки отримання інформації, а й можливість проведення вітчизняними контролюючими органами податкових перевірок за кордоном.

У 2013 р. Україна приєдналася до Глобального форуму з транспарентності та обміну інформацією для податкових цілей та зобов'язалася дотримуватися міжнародних стандартів прозорості, проте обмін інформацією в автоматичному режимі не здійснює, до впровадження CRS не приєдналася.

Водночас, одним із елементів «транспарентності оподаткування» є не лише надання більшого кола повноважень контролюючим органам щодо збору податкової інформації, але створення підґрунтя для її добровільного розкриття з боку платників податків, що дозволяє перейти від податкової системи, заснованої виключно на обов'язках (obligation-based tax system), до податкової системи, заснованої на співпраці держави та платників податків. (cooperative compliance).

Саме тому, на наш погляд, «принцип транспарентності оподаткування» необхідно розглядати як відкритість та публічну прозорість діяльності контролюючих органів, а також забезпечення ефективних механізмів збору та отримання податкової інформації від платників податків.

Попри те, що Податковий кодекс України не виділяє принцип «транспарентності оподаткування», він вже наразі містить низку інституційних вимог, що формують прозорість діяльності контролюючих органів у частині здійснення податкового контролю.

Важливим механізмом транспарентності діяльності контролюючих органів стало запровадження в межах абз. 2 п. 72.1 ст. 72 ПК України обов'язку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, оприлюднення на офіційному веб-сайті плану-графіка документальних планових перевірок на поточний рік до 25 грудня року, що передує року, в якому будуть проводитися такі документальні планові перевірки.

Відповідно до п. 77.2 ст. 77 ПК України до плану-графіка проведення документальних планових перевірок відбираються платники податків, які мають ризик щодо несплати податків та зборів, невиконання іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи.

Порядок формування та затвердження плану-графіка, перелік ризиків та їх поділ за ступенями більш детально врегульовано наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків» від 02.06.2015 р. № 524.

Варто зауважити, що разом із планом-графіком вказаний вище Наказ № 524 надає право контролюючому органу на коригування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків.

Так, згідно з абз. 3 п. 1 наказу № 524 оновлення річного плану-графіка здійснюється у разі його коригування. При цьому проекти коригування планів-графіків у разі здійснення такого коригування формуються територіальними органами ДФС не пізніше 3 числа кожного місяця поточного року, починаючи з другого місяця поточного року, засоба-

ми інформаційно-телекомунікаційних систем ДФС.

На наш погляд, положення наказу № 524 про коригування плану-графіка є незаконними та такими, що не відповідають ст. 77 Податкового кодексу України. Зокрема, вже згадувана ст. 77 ПК України не містить жодної згадки про можливість коригування плану-графіка та розцінює його як єдиний документ, на що вказує, зокрема, абзац 3 п. 77.2 ст. 77 ПК України, що надає центральному органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, право на формування та затвердження плану-графіка. Згідно зі Словником української мови дієслово «формувати» необхідно розуміти, як «надавати чому-небудь завершеності, визначеності». Тобто, якщо проаналізувати семантичний зміст абз. 3 п. 77.2 ст. 77 ПК України, то відповідно-

му органу державної влади надано повноваження на здійснення двох дій: 1) встановлення алгоритму створення одного документа у вигляді акта індивідуальної дії — плану-графіка та 2) встановлення порядку його легалізації.

Як наслідок, вказаний наказ № 524, встановлюючи такі дискреційні повноваження органів ДФС, не передбачає жодних їх обмежень, що тим самим порушує принцип юридичної визначеності. Фактично через відсутність будь-яких меж дискреції, в тому числі, в яких випадках може бути здійснено коригування плану-графіка Міністерством фінансів України, було неправомірно розширено повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, щодо можливості коригування плану-графіка.

Список використаної літератури

1. Manual on fiscal transparency/Fiscal Affairs Dept., International Monetary Fund. International Monetary Fund. 2007. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/2007/eng/101907m.pdf> (дата звернення — 28.02.2019).
2. Model Convention with Respect to Taxes on Income and on Capital, as of 2010 (condensed version, as of 2014). URL: <http://www.oecd.org/ctp/treaties/2014-model-tax-conventionarticles.pdf> (дата звернення — 28.02.2019).
3. Multilateral competent authority agreement: OECD. URL: <http://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/multilateral-competent-authority-agreement.pdf> (дата звернення — 28.02.2019).

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ

Вісімнадцятого квітня 2019 р. в Національному університеті державної фіскальної служби України відбулася підсумкова науково-практична конференція Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право».

Організатором заходу стала кафедра кримінального права та кримінології Навчально-наукового інституту права. Захід проходив у рамках II етапу II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із галузей знань і спеціальностей.

З метою формування покоління молодих науковців та практиків у сфері кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, сприяння реалізації їх здібностей та активізації науково-дослідної роботи студентів, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 13-64, НУДФСУ визначено базовим вищим навчальним закладом II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право».

Мета конкурсу — підготовка фахівців нової генерації європейського рівня, формування у них знань і умінь дослідницької діяльності, для яких спрямування на професійну майстерність є пріоритетною стратегією їх життєдіяльності.

Основними завданнями конкурсу були: виявлення та розвиток обдарованих студентів, сприяння реалізації їх здібностей; стимулювання творчого самовдосконалення студентської молоді; популяризація досягнень науки; залучення провідних вчених, наукових, науково-педагогічних працівників до творчої роботи з обдарованою молоддю.

Галузева конкурсна комісія забезпечила рецензування 51 студентської наукової роботи, що надійшли з 25 вищих навчальних закладів.

На підсумковій науково-практичній конференції виступили 39 студентів — авторів 35 робіт з 21 вищого навчального закладу.

Вітаємо переможців та бажаємо подальших наукових успіхів і здобутків!

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Журнал «Юридична Україна» є українським фаховим журналом, який входить до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus». У ньому публікуються наукові статті українською мовою. Статті англійською мовою можна знайти на сайті pressa.yurincom.com.

До друку приймаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях. У статтях автори мають наводити обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків.

Бажаною умовою для публікації статті є передплата журналу «Юридична Україна» не менше як на півроку. Передплату журналу можна здійснити на сайті видавництва.

Рукопис статті має бути виготовлений українською та англійською мовами і віддрукований шрифтом № 14 на принтері, з розміщенням рядків тексту через півтора інтервали, береги — 3 см. Перелік використаних літературних джерел слід наводити в кінці статті в порядку появи відповідних посилань. При оформленні статей слід дотримуватися ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

На початку рукопису авторам необхідно зазначити індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації), а після даних про автора та назви статті наводити анотації на неї українською, російською та англійською мовами. Орієнтовний обсяг анотацій — 500 друкованих знаків. Анотації мають супроводжуватися перекладом прізвища, імені автора та назви статті відповідною мовою. До кожної анотації слід додавати перелік ключових слів (до десяти окремих слів або словосполучень) відповідною мовою.

Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імен і найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, правильність визначення індексу УДК і перекладів анотацій на статтю.

У тексті статті посилання на використані літературні джерела слід зазначити порядковим номером у квадратних дужках згідно з переліком джерел. Авторські пояснення і приклади слід наводити в дужках безпосередньо в тексті статті.

Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті та вводити (змінювати) рубрикацію внутрішніх частин текстового матеріалу. Подані матеріали (рукописи), включно з тими, які визнано неприйнятними, редакція не повертає.

Автор, який подав матеріали для друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайтах видавництва правової літератури «Юрінком Інтер» і Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Текст статті подається у двох примірниках, один з яких має бути підписаний автором на кожній сторінці. Разом із статтею необхідно надавати: 1) довідку про автора (на окремому аркуші у довільній формі) із зазначенням прізвища, імені, по батькові, наукового ступеня та вченого звання (за наявності), місця основної роботи, посади, навчального закладу, в якому особа навчається, домашньої адреси (з поштовим індексом), номерів контактних телефонів та електронної пошти; 2) рекомендацію кафедри/відділу вищого навчального або наукового закладу (обов'язково для аспірантів та здобувачів) та рецензію кандидата чи доктора юридичних наук із відповідної спеціальності (обов'язково для аспірантів, здобувачів і кандидатів юридичних наук); 3) електронну копію статті, записану у вигляді окремого електронного документа на стандартній дискеті або диску 4) фотографію автора у форматі tif або jpg, розміром 4,5×5,5 см, 300 dpi.

Усі матеріали слід надсилати рекомендованим листом на адресу редакції:

04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер»,
редакція журналу «Юридична Україна»
Тел.: (044)-411-69-08, (044)-411-64-03
E-mail: jukr@yurincom.kiev.ua

ЮРИДИЧНА УКРАЇНА № 4 (196) 2019

Співзасновники:

**Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,**

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ «Юрінком Інтер»

Видавець: ТОВ «Юрінком Інтер»

Шеф-редактор — В. С. Ковальський, доктор юридичних наук

Над випуском працювали:

*Каріна Корсуненко, Майя Ромась,
Святослав Караваєв, Олена Доценко*

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром
ТОВ «Юрінком Інтер»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3954 від 13.01.2011.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20180-9980ПР від 06.08.2013.
Підписано до друку 29.05.2019. Формат 70×100/16.
Папір офсетний № 1. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 5,50. Умовн. друк. арк. 5,53.
Тираж 440 прим. Зам. №

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б.
Тел. 411-69-08, 412-04-75. Факс 413-81-44.
<http://www.yuricom.com.ua>. E-mail: jukr@yuricom.kiev.ua.
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер».
Редакція журналу «Юридична Україна».

Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні ТОВ «Про Формат»
Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 5942 від 11.01.2018 р.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За достовірність викладених фактів відповідає автор.
Передплатний індекс журналу «Юридична Україна» — 01757.
Передплатний індекс комплекту:
газета «Юридичний вісник України» і журнали «Юридична Україна»
та «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» — 08440.
З приводу придбання журналів минулих випусків звертайтеся за тел. 411-69-08, 411-64-03.